

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Csontos János*, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*,
Szentmártoni János, *Vásy Géza*

Főszerkesztő: **Oláh János**
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely (olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Falusi Márton (Európai Figyelő)
E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Filip Tamás (vers)
E-mail: filiptamas@magyarnaplo.hu

Kelemen Lajos (dunántúli szerkesztő)
E-mail: kelemen-lajos@freemail.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)
E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Nagné Nespor Gabriella
(honoráriumok)
E-mail: nngabriella@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Könyvszemle)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu

Rosonczy Ildikó (tanulmány)
E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Tornai Szabolcs (szerkesztő)
E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Urbán Péter (Nyitott Műhely)
E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

A borító Zách Eszter és Árkossy István munkája

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)
1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

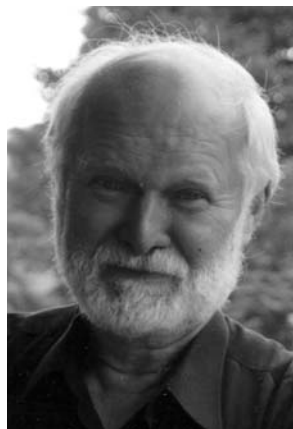
Internet: **www.magyarnaplo.hu**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (1097 Bp., Táblás u. 32.) Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlap@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft. További információ: 06-80-444-444 Elektronikus formában terjeszti a Digitalbooks.hu Kft. www.digitalbooks.hu Nyomda: Pannónia Print Kft. (1139 Bp., Frangepán u. 16.)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válszborítókkal ellátott levélre választunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Címlapon:
Jámborné Balog Tünde
(Nagy Bertalan felvétele)

2011 júliusának reménybeli emlékezete

Ötven évvel ezelőtt, 1961. július 30-i keltezés-sel levelezőlapot kaptam „öreg barátomtól”. Elűjságolta, hogy belépett a hatvankilencedik évébe. Mivel korát kamaszként felfogni képtelen voltam, fiatalnak láttam, éreztem őt. A szel-leme az volt. Többek között lelkemre kötötte, ha levelet írok neki, adjak a formára: a címzés-ben tegyem a nevéhez, hogy doktor és nyugal-mazott MÁV-főtanácsos. Okításának két alaptétele vésődött igazán belém: ne kapkodjam el a nőülést, s kötelességeimet igyekezzem mindig jól elvé-gezni. Magára hivatkozott: lám, ő benne van a korban, de még nem háza-sodik. Az agglegény-lét előnyeit ecsetelő adomáitól függetlenül középisko-lai tanulmányaim vége felé ő alapozta meg az érettségi iránti tiszteletemet. Nem tételes kijelentéseivel, hanem műveltségével. Egy alkalommal váratlan látogatásomat azzal hátrította el, hogy ne zavarjam, mert éppen levelet ír kilencvenéves latintanárának. Természetesen latinul. Bár az ógörögöt jobban szereti. Igazából az a nyelvek királynője. Talán azért, mert a mate-matikai gondolkodás fejlesztésére is jótékony hatással van. Ebből faka-dóan a számtant és mértant is szerette. Azon már nem is csodálkoztam, hogy amikor a boltossal a rendszert szapulták, átváltottak németre. Olaszul Isonzónál tanult meg sebesüléséből lábadozóban. A magyar történe-lemről, hőseiről markáns ítéletei voltak. (Karon ülő gyermekként részt vett Kossuth temetésén, de Görgei iránt, akit egy visegrádi kiránduláson „élő-ben” látott, elfogultabb volt.) Olvasás és a Szabad Európa híreinek meghall-gatása nélkül nem múlt el egyetlen estéje sem. Éjfélkor keserű sóhajjal búcsúzott a naptól: „Bolszeviki lesz az egész világ...”

Örülök, hogy engem még az ő tanítóinak, tanárainak tanítványai oktat-tak. Azok, akik a hetvenes-nyolcvanas években nyugdíjba mentek. Ekkortól kezdve lehetett olvasni az újságokban s a szaklapokban cikkeket, tanulmányokat arról, hogy válságban a szocialista magyar pedagógia, köz-oktatás. Konferenciákon igyekeztek a krízis okait feltárni. Szíven ütött, hogy az a budai gimnázium, ahol érettségiztem, az országos rangsorban a századik alá süllyedt az idők során. Nem vigasztalt, hogy általában véve feltartóztathatatlanul lefelé ível a középiskolai oktatás átlagos színvonala. Az ma olyan, mint régen az általános iskola felső tagozatáé volt – mond-ták húsz évvel ezelőtt. Napjainkban a régi középiskolákról abban az össze-függésben esik szó, hogy az egyetemek nem egy vonatkozásban áttetsze-nek rajtuk. Vagyis a magyar közoktatás mintha negyven éve állandó vál-ságban volna, amelyet az elmúlt két évtized közművelődési politikája vagy átgondolt tudatossággal vagy felelőtlen kapkodással vissza-visszatérően tovább mélyített.

Az idei július legfontosabb híre számomra az, hogy az oktatási állam-titkár célul tűzte ki: helyreállítja az érettségi hajdani rangját, tekintélyét. Ez – mondhatni – nagyobb vállalkozás, mint az országot kivezetni az adós-ságcspadából. Sikere az ország sikerét jelentheti... Évtizedek múlva.

Kovács István

Kovács István: <i>2011 júliusának reménybeli emlékezete</i>	1
---	---

LÁTHATÁR

Kiss Benedek: <i>Meggyfáimhoz; De a virágzás!</i>	3
<i>Te ország!</i>	4
Oláh János: <i>Kölcsönkenyér</i>	5
Türjei Zoltán: <i>Egyszer körbetekerem; Térkép helyett II.</i>	11
Lászlóffy Csaba: <i>A birodalom árnyéka</i>	12
<i>Bach-ütemekre</i>	13
<i>Japán vers</i>	14
Farkas Gábor: <i>„Álom küszöbén ül a vers” (László Noémi versvilága)</i>	15
László Noémi: <i>Kirakat</i>	18
Tornyosi Eszter: <i>Édes Évám!</i>	19
<i>Magzatmáz</i>	20
Szabó Máté Mihály: <i>ahogy letted az asztalra a kávéskanalat...; újra</i>	21
Kerék Imre: <i>A szeretők</i>	22
<i>Mintha tegnap, tegnapelőtt</i>	23
Szokolczay Lajos: <i>Eleven szellem (Csoóri Sándor: Az elhalasztott igazság – Beszélgetések 1971–2010)</i>	24
Csepcsányi Éva: <i>Előjel</i>	28
Varga E. László: <i>A Muraköz és Mindszenty József</i>	29
Szigeti Lajos: <i>Idősikok</i>	41
Jámborné Balog Tünde: <i>Halleves Bácskában</i>	42

NYITOTT MŰHELY

Mezey Katalin: <i>Mély kútba tekinték (Beszélgetés Jámborné Balog Tündével)</i>	45
---	----

KÖNYVSZEMLE

Alföldy Jenő: <i>Az ősi-modern költő (Tornai József–Jánosi Zoltán: Európa már kevés)</i>	62
Bartusz-Dobosi László: <i>Az emberléptékű dombok költője (Kerék Imre: Dombos út)</i>	64
Falusi Márton: <i>„Életünk mire ment rá?” (Serfőző Simon: A magunk szárnyán)</i>	66

SZAMÁRFŰL

Csontos János: <i>Két lépés távolság (Vaszilisz Vaszilikoszról – két fénykép apropóján)</i>	68
---	----

KÉPRŐL KÉPRE

Takács Gábor: <i>Magyar fürdőélet</i>	72
---	----

<i>Szerzőink</i>	70
------------------------	----

Számunkat a Magyar fürdőélet című kiállítás anyagával illusztráltuk.

KISS BENEDEK
Meggyfáimhoz

*Már virágot ontanak a meggyfák,
és én nem lehetek velük.
Szirmaikat mind kibontották,
habfelhő reng mindenütt.*

*Hányszor voltam boldog alattatok,
magam-ültette meggyfáim!
Még sokáig virágozzatok,
s szedjék a meggyet unokáim.*

*Én már akkorra hamu leszek,
mikor ti még nyíltok lázban.
Virágozzatok, teremjetez
akkor is, ha messzire szálltam.*

*Aki elmegy mellettetek,
nem kell tudnia, hogy titeket én álmodtalak.
Örömére, ínyére legyetek,
s én kirügyezek majd a föld alatt.*

De a virágzás!

*A hajnal ágai vérben kirügyeznek,
ne féljetez, barkák, ez csak a kezdet,
aztán jön a virágbontás, a szűz ígéret,
aztán a pernyehedés, a foganás – már a Nap éget,
aztán kibontakoztok ti is,
gyümölcsök, mint kis diákok,
hallgatjátok naphosszat, hogy a vén
holló-idő hogy krázkog,
lepereg egy-egy gyümölcs a homokba,
mintha köhögős, tuberkolózisos kislány volna,
a többiek nevetnek, nem tudják, mi a végcél,
barátom, ha a számolásban már eddig értél,
tudhatod, éretten téged is milyen gyönyörök s kínok várnak,
elégedetten dörzsöli kezét a gazda – ideje az elmúlásnak,
sejtjeidben még ott vannak a hajdani virágszirmok,
de a tavasz, de a virágzás mintha sohasem lett volna – nincs ott.*

Te ország!

*Te ország:
országom,
te kis haza –
tízmilliókból
melyikünknek lesz igaza?*

*Mert itt mindenki szaval,
mindenki mindenhez ért,
de milyen egy-utat válasszunk
a holnapért?*

*Milyen Péter-filléreket kell összeadnunk,
hogy ha lehet
– mert kell –
mégis megmaradjunk?*

*Csak ha ki-ki az izmát,
tudását,
emberségét a közösbe adja,
lendülhetünk ismét
magasba.*

*Tudom: az önérdek
s az övé, a boldogabb másé!
A napi kenyér gondja,
a „neki miért van és szabad”
s a kétely,
az örök Szent Tamásé.*

*Ha akarjuk,
az Úr mindenek ellenére velünk!
S velünk a Nagy Természet,
amivel galádmód rendelkezünk,
s bízhatunk:
nem jutunk pusztulásra,
közösén épülhet fel
Szent István új országa!*

*Te ország:
országom,
te kis haza –
tízmilliókból
melyikünknek van igaza?*

OLÁH JÁNOS Kölcsönkenyér

A kiselejtezett katonai terepjárót éppen csak befestették kékre, se nagyjavítás, se semmi, a tükrösre kopott gumikat se cserélték ki, úgy küldték le hozzájuk. Az akadozó motor pontosan a kapu előtt mondta fel a szolgálatot. A szomszédok segítségével tudták csak betolni az udvarba. Még Krausz, az előző őrsvezető kérte évekkkel ezelőtt számtalan kérvényeinek egyikében, kérvényt írni nagyon szeretett, hogy szereljék fel terepjáróval az őrsöt. Az ötletet alighanem ez az elfekvő kérvény adta, de hogy méltányolták is ezt a kérelmet, az már az abszurditás határát súrolta. Az öreg Haragos, aki rövid kitérő után ismét visszakerült az őrs élére, valamelyik ellenségének a kezét sejtette benne. Csak azért találták ki, mert egyébbel már nem tudnak bosszantani, gondolta.

Különben kinek és miért jutott volna eszébe ezt a tehetetlen roncsot megmenteni az enyészettől? A kocsit évekkig hevert érintetlenül a csalán felverte udvaron. Annyira benőtte a gaz, hogy ki se látszott belőle. Törekös Józsi mégis szemet vetett rá. Addig-addig járt Béla nyakára, itatta a kocsmában, duruzsolt a fülébe, amíg be nem oltotta őt is a motorszerelési mániájával.

Az egyik erre alkalmas kora tavaszi napon aztán nekiestek a munkának. Reggeltől estig ott hasaltak a fűre teregetett ócska búzásászkokon. És még a kezdeti sikertelenség se szegte a kedvüket, ahogyan ez várható lett volna. Béla nemegyszer a szolgálati idejét is a kocsit alatti töltötte azon egyenruhástul, nem törődött vele, hogy nyakig olajos lesz. Addig kalapálták a szögecsket, olajozták a csavarokat, csereberélték újra a hibás alkatrészeket egy-egy nagyfröccs, korsó sör, féldeci ellenében a közeli laktanya kiskatonáival, amíg egy szép napon váratlanul mégiscsak felbőgött a motor, de olyan akadozva, mintha egy istálló padkájára szorult pipás-bagós vénember köhögési rohamát próbálta volna utánozni. Nehéz volt elképzelni, hogy ez az újjászületése pillanata, pedig hát Béla és Józsi számára legalábbis ez volt. A gondos kezek csodát műveltek. Mi tagadás, idő kellett hozzá, egész nyaruk ráment a barkácsolásra, de nem sajnálták. Kidüllesztett mellel álldogáltak a kocsit mellett, és hallgatták a motor egyre hevesebben ismétlődő, majd a benzin fogytán elfulladó hurutos köhögési rohamait.

Irány a vegyesbolt, adta ki a parancsot Béla. Berobogtak az ajtón, aztán se szó, se beszéd, le a pincébe, csak úgy visszhangzott a lépcsőzengéstől a boltíves hodály. Párosával cipelték föl a húszliteres benzines

kannákat, nagyokat nyögtek a teher alatt. Nyéki-Abos, a vegyesbolt vezetője már megszokta, hogy Béla bebetör hozzá, fölkapja, ami a keze ügyébe kerül, és viszi, nem szólt érte, öreg róka volt a szakmában, egy kis csalafintasággal könnyen eltüntette a hiányt, de most, hogy Törekös Józsit is cipekedni látta, elfogyott a türelme.

– Hova-hova, fiatalurak? – kérdezte.

– Csak ide az őrsre – fordult vissza Béla megbotránkozva. Furcsállta, hogyhogy Nyéki-Abos szólni mer, nem ehhez volt szokva. Le nem jött a szájáról a kérem alássan, Krausz elvtárs, Horkai elvtárs, már amíg ők voltak a főnökök, de amióta az öreg Haragos visszajött, azóta se volt semmi baj, eddig legalábbis. Rossz néven vette Nyéki-Abostól, hogy éppen most akadékoskodik, amikor minden olyan nagyszerűen kezd alakulni. Ez a kocsit is, csaknem fél éve bütykölik, már maga se hitt benne, hogy sikerül, és most tessék, mégis megindult. Rég hagyta volna a fenébe, ha Józsi nem nyúzza folyton, valami más szórakozás után nézett volna, de Józsi szerencsére hajthatatlan volt, és igaza lett. Csak nem hagyom magam egy ilyen tökéletlen boltostól felbosszantani, gondolta, s megrántotta a vállát. Pofátlanul kiabált vissza Nyéki-Abosnak, írja a többihez, és kirohant az utcára. A szederfák alá igyekezett, Törekös Józsi után, aki szemfülesen már régen meglépett a kárpáló Nyéki-Abos elöl, és most fuldokló, boldog röhögéssel fogadta Bélát.

Mint a tejsarnokból hazafelé az üres kannákkal a gyerekek, olyan gondtalan örömmel vágattak végig nehéz terhükkel a falun, s lódultak be az őrsre.

Haragos Bálint már csaknem egy éve visszakerült a helyére, de még mindig nem tudta megemészteni, hogy annak idején elmozdították, másokra, fővárosi csibészekre bízták azokat a feladatokat, amelyeknek teljesítéséért kijárt az előléptetés. Ugyanakkor büszke volt rá, hogy ő tiszta maradt azokban a kényes időkben, nem követett el olyan gázságokat, mint Krauszék. Azt tartotta, neki nem is lett volna szüksége afféle durva eszközökre. Ravasz érzéstelenítéssel, finom lélektani szikékel is el lehetett volna végezni azokat a műtéteteket, amelynek azok minden előkészítés nélkül bicskával estek neki. Egykori barátok kedve odalett. Szürke, mániákus tekintete elárulta, valami csattanós válaszon töri a fejét, valami olyasmin, amit mindig megemlegetnek, amíg csak ember él ezen a tájon.

A régi világban a csendőrségnél szolgált, aztán kikerült a frontra, fogságba esett, beállt az orosz hadseregbe, kommunizaként tért haza, senkinek semmi kifogása nem lehetett ellene, hacsak a csendőr-múltja miatt nem, de hát azt meg letagadta. Egyelőre tehetette, senki nem foglalkozott ekkoriban a régi ügyek firtatásával,

úgyhogy biztonságban érezhette magát, de ő maga tudva tudta, hogy ez a döglött akna mégiscsak ott lapul a múltjában, és bármelyik pillanatban felrobbanhat.

Nem szerette ezt a Béla gyereket. Így Bálint bátyám, úgy Bálint bátyám, sündörögte körül, de ő már akkor látta, mindjárt az első napokban, nem jól áll a szeme. Kisegítőnek hagyták itt, de hát inkább kerékkötőnek lehetett volna nevezni, mert sok hasznót nem hajtott, igazából megvallva keveset se. Annak idején is egyedül rendezett el mindent, nem lett volna szüksége most se senkire. Odafönn mégis ragaszkodtak hozzá, mondván, elkél egy kis segítség. Hát igen, segítség az elkelt volna, de kerékkötőre nem volt szükség, mégis a nyakába akasztották Bélát. Ki tudja, miért? Talán csak nem azért, hogy szaglásszon utánam?

A szokványos napi ügyeket az öreg fél kézzel elintézte, kocsmai verekedések, tyúklopások, vásári tolvajlások mind-mind pillanatok alatt elsimultak a keze alatt. Könnyű dolga volt, az emberek bíztak benne, talán még szerették is, a kezére játszottak, egy pillanatig sem fogták pártját a törvényszegőnek, öreg Haragost mindig elvezették a tűzfészekhez.

Az új világ azonban egészen más logika szerint épült fel, cseppet sem hasonlított a régihez, ami ott érénynek számított, arra itt könnyen ráfogták, hogy bűn. A nagygazdákkal paktál, mondták, az ő tulajdonukat védi, s ez lett a veszte. Attól, hogy a jó szolgálataiért elfogadott ezt-azt, egy-két demizson bort, sonkát, kolbászt, egy-egy oldal szalonnát, ezt is felírták a bűnlajstromába, pedig hát ettől ugyanúgy elfogta a tolvajokat, mintha éhkoppon élt volna. Ha nem jobban. Miért, a doktor urak, akár embert, akár állatot gyógyítanak, nem kérik meg ugyanúgy az árát a fáradozásuknak. És a többiek is, akikre rászorul a nép, nem tartják-e oda a markukat, ügyvédek, felvásárlók, tanácsbírók, az egész irodista siserehad, ők meg aztán ráadásul egyenesen a semmiért? Miért pont én dolgoznék éhbérért? A lamentálását azonban nem hallgatta meg senki. Igaz, nem is verte nagydobra, inkább csak magában dohogott. Ez volt a szerencséje, ezért nyerhetett bocsánatot.

Krauszról és Horkairól, a két feddhetetlen karrieristáról is megvolt a véleménye. Előmenetelt ígértek nekik fél év száműzetés után, ennyi ideig ő is kibírta volna, minden megvesztegetés nélkül, akár fél lábon is. Különbösen meg gyűlöltek itt mindenkit, ezt az egész falusi bagázst. Nem bíztak senkiben, mindenkire gyanakodtak, azt hitték, még a mezei pocok is utánuk szaglászik. Mindenkit provokátornak néztek. Aki elejbük került, azon durván átgázoltak, elintézték egy életre. Mi marad utánuk, azzal nem törődtek. És bejött a számításuk. Ki tudja, milyen zsíros állásban terpeszkednek

már! Elege volt belőlük. A felettesei folyton rájuk hivatkoztak: na látja, Bálint elvtárs, mondták, ezek a fiatalok nem teketóriáztak annyit, mint maga, megszorongatták egy kicsit azt a megátalkodott vén Savoót, aztán máris minden egyenesbe jött. És tényleg, ahogy Savoót bekényszerítették a szövetkezetbe, a többi magától írt alá. Sorban álltak a tanácsháza előtt az aláíró ívért, mintha kenyeret osztottak volna. Csak Balázs Gergely makacsolta meg magát, állt ellent, de vele ekkor már a kutya se törődött.

Talán végleg el is felejtkeztek volna róla, ha meghúzza magát, de nem, annyira elbizakodott, annyira kinyílt a csipája, hogy még Létra Jósának, a párttitkárnak is nekiment.

– Hallod-e, te Jóska? – olvasott be neki kiabálva a nyílt utcán mindenki füle hallatára. – Azt a földosztó hétszentségödet, ha mégeccör ideküldöd neköm a bűdös kölnis városi agitátoraidat, hát a fejükbe eresztöm a baltát. Aztán neki az istállónak, levágom a lovakat, a csikót is, mög az összes marhát, de nem adom a kezetőkre. Uzsgyi ki a högybe, elállok betyárnak. Bottal üthetitek a nyomomat. A földet mög vigyétök, úgyis ti adtatok. Tudtam én azt akkor is, nem lött volna szabad elfogadni, de mögszédültem. Szerettem volna gazdálkodni, a magam ura lönni. Se ló, se sömme nem vót, tudod azt te jól, magamat fogtam a kölcsön eke elejbe, az ustort mög az eke szarvát az asszony kezibe adtam, úgy szántottam, de nem sajnáltam a fáradságot. Egy-két év, és paradicsomot csinálók ebből a kis gazdaságbul, gondoltam. Nem is panaszkodnék, möglött mindön, amit elterveztem. Van eszötök, ti is most akartátok visszavönni a földet, amikor már élvezhetné egy kicsit a szögény embör a munkája gyümölcsit. De a hétszentségit, én nem adom, belülem nem csináltok bolondot, mint ezökbü itt, ni – mutatott körbe, amitől azonnal lefagyott a néhány körben ácsorgó fültanú ajkáról a kárörvendő mosoly.

Balázs Gergely nem egészen a levegőbe beszélt, amikor a betyárokat emlegette, ebben az időben állítólag újra fel-feltünedeztek a környéken. Nem a régi, rettegett rablók voltak már ezek, nyomorult koldusok, olyan Balázs Gergely-félék, akiknek elvette az eszét a vagyonszűrés, vagy a sorkatonai kínzásokat nem bírva onnan szökdöstek haza. Ezek a betyárok nem társultak, nem tömörültek bandába, mint a régié. Magányosan bujkáltak, nemhogy egymásban, de sokszor még a saját családjukban sem bíztak, azoknak se árulták el a rejtékhelyüket. Legelvetemültebb akciójuk az volt, amikor egy-egy a mezőre ebédet vivő gyerektől, asszonytól elzabrálták az ebédet, hogy több napos mardosó éhségüket csillapítsák valahogy. Ezeket az eseteket is

mind csak szállóigeként őrizte a falusi emlékezet, feljelézésig egyik eset sem jutott. Valószínűleg azért nem, mert a többség együtt érzett a számkivetettekkel, akiket inkább bujdosóknak, semmint betyároknak tartott. Nem egy család volt, amely jól tudta, a saját gyereküket is közöttük kell keresni. S ezért oldal szalonákat, fél sonkákat ástott el a hegyben, hátha rájuk találnak a szerencsétlen éhezők.

Haragos Bálint úgy tartotta, nem érdemes különösképpen foglalkozni velük, hiszen a végén mindegyikük megunta a bujkálást. Önként jöttek be földni magukat az ősre, amikor a hideg, az éhség vagy a betegség kifüstölte őket az odvaikból, azt se bánták, ha mindjárt felakasztják, föbe lövik őket érte. Mert nemcsak szóbeszéd volt, a valóságban is megtörtént, hogy a magukat feladók némelyikének élete végére valamelyik hírhedett börtönben vagy éppen a recski internáló táborban tették ki a pontot a vérszomjas pribékek, akik nem tartoztak a rájuk bízott foglyok életével senkinek elszámolni.

Létra Jóska elengedte a füle mellett Balázs Gergely szitkozódását, nem szólt a feletteseinek, nem jelentgette ide-oda. Akár politikai belátásból, akár együttérzésből hallgatott, végül is neki volt köszönhető, hogy Balázs Gergely portáját elkerülte az azonnali, kíméletlen bosszú.

Az eset azonban a magukat is megsértve érző fültanúk egyikének-másikának túlzásba vitt közlékenysége folytán sem maradhatott titokban.

Balázs Gergelyben azonban nem volt alázat, nem volt belátás, nem érte be ennyivel, lenézett, szidott, pocskondiázott mindenkit: gyáva, beszari alakok, mondta, csak rájuk mordulnak egyet odafönrül, aztán már teli a nadrág, futnak a tanácsházára, hun az az ív, hun írjam alá, tekintetős elvtársurak, hát a rosseb bele, mögérdömlik, amit kaptak, azt érdömlik, sömmi mást.

Haragos Bálintot nem bosszantotta ez a hetvenkedés. Végül is tulajdonképpen az ő malmára hajtotta a vizet. Egyenesen örült neki, hogy lám-lám, ezt a nagy ügyes Krauszt is sikerült kijátszania valakinek. Hiába nem volt följelentés, odafönt is mindenki tudott már a botrányos precedensről, talán éppen maga a megye mindenható ura, Dallos elvtárs mondta ki a döntő szót, igaz, nem hivatalosan, mert hivatalosan a kolhozszervező akció második félideje is befejeződött ekkorra, hanem csak úgy a vezérkar valamelyik vadászat végi pincézése alkalmával amolyan félig-meddig borközi állapotban. Csak kíméletesen, csak kíméletesen, elvtárskáim, mert most már más módszerek járnak, óvatosabbnak kell lennünk, nem engedhetünk meg magunknak bármit, mint hajdan, a régi szép időkben.

A döntés hát megszületett. Nesze neked, Haragos Bálint, nagyfőfájú korrupt csendőrkém, most mutasd meg, mit tudsz, mosolyodott el munkásmozgalmira kövérített Hitler bajsza alatt a megyei kapitány, aki nem kedvelte Haragos Bálintot, az ellenszenv még abból az időből származott, amikor pékinasból gyorstalpalón átképzett rendőrként Haragos főnökévé nevezték ki. Haragos eleinte egyáltalán nem rejtette véka alá, hogy őt szakmailag nullának tartja. Később azonban, amikor be kellett látnia, veszített, visszavonult. A nagyfőnök azonban nem felejtett. És még mindig bosszantotta, hogy nem tudja eltörölni a vén köpönyegforgatót egészen a föld színéről, szándékában talán nem is az akadályozta, hogy Haragosnak még mindig akadtak pártfogói országos szinten is, hanem sokkal inkább a konfliktuskerülést mindenek fölé emelő korszellem.

Haragos Bálint kint állt a tornácon, nehéz pocakját előretolta, a karját összefonta a háta mögött. Szokásához híven szemlét tartott az utca fölött. Úrias szemrebbenéssel viszonozta a feléje röppenő alázatos köszönéseket. Nagyon szerette a tiszteletnek ezeket a hamisan túlradó megnyilvánulásait. Úgy érezte ilyenkor, mintha hájjal kenegethetné. Önelégülten mosolygott, hunyorgott bele a napba.

A kapu csapódására összeresztett. Bosszantotta Béla állandó jövés-menése, és az meg még külön is, hogy Törekös Józsi személyében idegent kalauzolt be az ősre. Most is azokkal a nagy kannákkal úgy lökték be a kaput, hogy az majd letörött a sarokvasról. De az anyátok úristenit, ha tönkretöszítők, mög is csinyájjátok, mordult rájuk. Azok ketten oda se hederítettek, rohantak a dzsiphez, beletöltötték a kannák tartalmát. A telhetetlen tartály elnyelte mind a nyolcvan litert. A kannákat csak úgy szétdobálták a gazban, eszük ágában se volt, hogy visszavigyék a boltba. Beugrottak a vezetőfülkébe, és újra felbőggették a motort. Haragos Bálint megcsóválta a fejét, a rossebit, nem gondútam vóna, hogy sikerül nekik. Leballagott a lépcsőn. Nagyon vigyázott rá, nehogy a sietés látszatába keveredjék, de azért nem ment körbe a kerti úton, rögtön a ház mellett, az oldalban vágott át Bélák irányába. Unottságot tettetve rugdosta szét a fenyőtobozokat a csizmája elől, s azok megveszekedetten gurultak lefelé a rézsún a kerítés tövébe.

Törekös Jóska bent ült a vezetőfülkében, erősen markolta a kormányt, mintha legalább négyesben száguldana, nem pedig üresben bőgtené a motort. Olajos-maszatos arcát kidugta a félig leengedett ablakon, és csak vigyorgott, vigyorgott, vigyorgott. Képtelen volt abbahagyni, mintha ütődött lett volna. Bármennyire bízott benne, hogy sikerül rendbe hozniuk ezt a tragacsot, a sok kudarc, akár a betegség rögződött meg benne, s most nem akarta elhinni, hogy tényleg megtörtént a csoda.

Gázt adott, és türelmetlenül fölengedte a tengelykapcsolót. A kéziféket azonban elfelejtette kioldani. A bikaerős motor felbőgött, nekifeszült a leragadt kerekeknek, aztán egy-két hörrenés után mégis lefulladt.

Haragos Bálint közelebb lépett a terepjáró ablakához, s beszólt rajta: – Na, mi van, nem működik? – Törekös Józsi elengedte a füle mellett a gúnyos megjegyzést, vagy az is lehet, valóban nem hallotta meg a nagy izgalomban. Lehajolt, kiengedte a kéziféket, ráadta a gyújtást, indította, és a motor újra felbőgött. Most már óvatosabb volt a tengelykapcsolóval, lassan engedte fölfelé, s a kocsí megindult a füves udvaron a két-szárnyú nagykapu felé.

Béla sarokig kitérte, s két letört fenyőgallyal támogatta meg a düledező kapuszárnyakat. Tisztelegve várta, hogy az ütött-kopott alkotmány elgördüljön előtte, s újra becsukhassa a kaput. Törekös Józsi a fahídon fékezett, de a motort nem állította le, üresbe tette a sebességváltót, úgy várakozott.

Odabent az őrs irodájában megszólalt a telefon. A csöngése erőszakosan áradt ki a nyitott ablakokon, és az egész udvart betöltötte. Haragos Bálint ugrott, mintha bolha csípte volna meg, korát s korpulens testalkatát meghazudtolva egy parkett-táncos fürgeségével ügetett fel a lépcsőn. Jól sejtette, a megyei kapitányságról hívták. Az ezredes elvtárs üzenete várta, na persze, ő már rég ezredes, én meg őrmester maradok, ha maradok, s el nem bocsátanak, mindhalálig. És még ez se úgy van, elbocsátás, könnyű azt mondani, hiszen ha éjjeliőrként, raktárosként vagy bárhogyan meghúzhatnám magam, bizony Isten szedném is a sátorfámat, csakhogy innen nincs visszaút a civil életbe, ha leszerelnék, kitaszított, üldözött senki leszel, nem illet meg még az éhkopp nyugalma sem. A nép ellensége, na hiszen, akire ezt a címkét ráakasztják, megnézheti magát: közveszélyes munkakerülés, kényszermunkatábor, ne ragozzuk. Szóval Balázs Gergely sorsáról megszületett a döntés, maga Dallos elvtárs hozta. Ezt Haragos fontoskodó túlzásnak tartotta, mit törődik, gondolta, ekkora góré egy százhuszonhatod-rendű ötholdas falusi fuvarossal, ha mégakkora pofája van is, de hát a részletek nem rá tartoztak. A parancs, parancs, bármilyen körítéssel érkezzék is, és neki nincs más dolga csak haptákba vágni magát, és teljesíteni. De semmi balhé, szólt a figyelmeztetés, kerülve a feltűnést szórmentén kell intézni mindent. Úgy lesz, egyezett bele Haragos készségesen, csak bízzák rám az elvtársak, elboronáltam én már rázósabb ügyeket is.

Ahogy letette a kagylót, azonnal az ablakhoz rohant, és integetni kezdett Bélának, akik már éppen indulóban voltak, és kiabált is hozzá teljes tüdőből: Megállj, megállj, megálljatok! Azok nem tudták mire vélni a

főnök hirtelen felindulását, de bevárták, gondolván, majd csak lecsillapodik, és akkor aztán uszgyi a heted-hét határ, mehetnek, amerre a szemük lát.

Haragos Bálint minden méltóságát sutba vágva a futástól se rettent vissza, csakhogy útját állja a terepjárónak. Szuszogva kapaszkodott bele a nyitott ablakba.

– Te kiszállsz – mondta Bélának, és megmarkolta a mundérján a gombot, mintha annál fogva akarná kipenderíteni.

A mérhetetlen csalódottság egészen eltorzította Béla arcát. A pisztolytáskája gombját csavargatta, a legszívesebben belelőtt volna a vén csirkefogóba: hogy ez mindent képes tönkretenni, mindent, de mindent. A görcsös idegességtől remegni kezdett a szája széle, nem tudott megszólalni. Értetlenül forgolódott. Törekös Józsi kapkodta a tekintetét, mintha tőle remélt volna segítséget. Józsi azonban tüntetően elfordította a fejét, jelezve, ez a vita igazán nem rá tartozik, intézzék csak el egymás között. Na, ami azt illeti, vitáról nem nagyon lehetett szó. Béla megpróbált ellenkezni, azaz nem szállt ki az autóból, a főnökét azonban ez nem lepte meg, kirántotta az ajtót, de olyan lendülettel, hogy a beléje kapaszkodó Béla azonnal az árokba bukott. Haragos Bálint mintha észre se vette volna az esetet, bemászott a megüresedett helyre. Törekös Józsi elismerően vigyorgott rá, akkor möhetünk, kérdezte, és gázt adott.

– Hé, te, lassabban a testtel! – kiáltott fel, s az árokba mutatott, ahonnan Béla ekkor kászálódott elő. Haragos Bálint magához intette Bélát, aki büntudatosan engedelmeskedett. Vigyázzba vágta magát, úgy szólt be a lehúzott ablakon:

– Parancs?!

– Na, hát azért – vetette oda foghegyről, de megenyhülve a főnök. – Várjál – szólt ki kisvártatva az ablakon. Tollat, borítékot, levélpapírt vett elő, s a térdére fektetett válltáskán írni kezdett. Amikor kész lett, négyrét hajtotta a papírt, betette egy borítékba. A borítékot vastagon megnyálazta, majd leragasztotta. A címzésen gondolkodott egy kicsit, aztán határozott: Tanácselnök elvtársnak küldi Őrsparancsnok. Gondolkodott egy kicsit, hozzátoldja-e az elvtársat, de aztán mégis lespórolta. Nem tudatosan. Gondolta, talán mégis javítani kéne rajta, de már Béla kezében volt a levél, onnan meg restellte volna visszakérni. – Ezt elviszöd – mondta Bélának – a tanácsházára, és átadod az elnök elvtársnak. De a saját kezibe! Értötted? – Béla bólintott. – Másfél, két óra múlva ott löszünk, addigra mindön röndben lögyön! – Most, hogy Bélával ilyenformán végzett, választ se várva, minden átmenet nélkül rászólt Törekös Józsi: – Indíts! – aztán még hozzátette: – Balázsékhoz mögyünk. – A kocsí kigördült végre a

bazaltzúalékkal behintett poros országútra, s lassan, hörögve elporzott a Balázs-porta felé. – Van ölég benzin ebben a tragacsban? – kérdezte aggódva Haragos Bálint Józsitól.

- Balázsékig ölég lösz.
- Nem a haveroddal beszél, hallod-e!
- Miért, máshová is mögyünk még?
- Ne kíváncsiskodj, mert hamar mögöregsző.
- Nyócvan litör van benne.
- Na látod, tudsz te értelmesen is beszélni, ha akarsz.

Mög ha muszáj – mondta Haragos Bálint, és elnyomott egy kétértelmű mosolyt a bajusza alatt.

Minden kopogtatást, hangoskodást mellőzve óvatosan húzta el a kiskapu kallantyúját, s akár egy tolvaj, észrevétlenül settenkedett be az udvarba. Az istállók iránt igyekezett, ahol a gazdát sejtette. Szecskát vágott éppen, meg se hallotta, hogy valaki bejött az istállóba. Annyit érzett csak, hogy egy kéz hátulról erősen belemarkol a vállába. Abbahagyta a munkát. A szecskavágó kereke egyet-kettőt lendült, aztán megállt. Balázs a vasvella után kapott, hogy nekiessen a betolakodónak. Nagy volt a meglepetése, amikor visszafordulva Haragos Bálinttal találta szembe magát. Annyira megijedt az egyenruha látán, hogy még a vellát is kiejtette a kezéből, s az pengve vágódott végig a lucskos téglajárdán.

– Hát maga mög mit keres itt? – kérdezte, amikor szóhoz jutott.

– Magát – mondta Haragos Bálint tettetett egykedvűséggel, mintha valami egészen elhanyagolható semmiségről beszélne. – Gyűjön velem! – Balázs Gergely nem lepte meg a közlés. Régóta várta már.

– Hova mögyünk?

– Magától függ – mondta Haragos Bálint –, ha aláír, csak ide a tanácsházára.

– És ha nem?

– Akkor hozzon magával meleg holmit, mög... – várt, gondolkodott, mit is mondjon... – egyheti ételmezt, vagy mit bánom én, hozhat akár kéthetit is! – ezt viccnek szánta, de azért nem lepődött meg, hogy Balázs nem nevetett rajta.

Nem hatotta meg az asszony siránkozása, se Balázs gyűlölködő, sötét pillantásai nem zökkentették ki a jókedvéből.

Mire kiléptek a kapun, egész kis csoport verődött össze báméskodókból a terepjáró körül. Haragos Bálint mérgesen tört utat, megrugdosta a gyerekek bokáját, ráhagott egy-két asszony tutyijára, sziszegve ugyan, de kényelmes folyosó nyílt elöttük. A koci faránál megállt. Fölsegítette Balázs Gergelyt a ponyva alá, ő maga meg előre ment Törekös Józsihoz. Intett Józsinak, hogy hajoljon ki. Suttogva adta ki a parancsot.

– Elmégy a tanácsháza előtt, aztán föl a högybe, s ott addig körözöl, amíg hármát nem kopogok. Akkor a tanácsháza elé hajtasz, és mögállsz a kapu előtt. – A választ meg se várva bemászott ő is a ponyva alá, aminek leffegő szárnyát gondosan leszíjazta belülről.

A ponyva kitűnő állapotban volt, csak a tetején világított néhány inggombnyi lyuk. Szótlanul ültek egymás mellett a különös félhomályban, amiről nem lehetett tudni, hajnali derengés vagy alkonyi borulat fészkel-e benne, nem, a fényes délelőttre a világért se vallott volna semmi. A bizonytalanságérzést még csak fokozta az állandó zúgás, az álmosító rázkódás, a beszivárgó por, az enyhe benzinszag.

Balázs Gergelyt annyira kimerítették a nem várt izgalmak, hogy elnyomta az álom. Csak egy pillanatra billent le a feje, de ez az egyetlen pillanat elég volt, hogy megzavarja ingataggá vált tájékozódó képességét. Az volt az érzése, hogy odakint már éjszaka van, a bevetülő foltokat mintha tényleg valami hideg, kékes árnyalat színezte volna.

– Hova mögyünk? – kérdezte mogorván, de Haragos Bálint nem válaszolt. Aha, pedzi már, gondolta, s félrefordult, hogy Balázs Gergely ne lássa elégedett, széles mosolyát, ami hirtelenében az egész arcát előntötte. Szinte a kezében érezte a hallgatás horgára akadt szerencsétlen áldozat vergődését. – Szibériába? – kérdezte Balázs Gergely hörögve. Most már nem is leplezte a hangjában bujkáló kétségbeesést. A foga összekocant, mintha a hideg rázná. Rettenetesen félt Szibériától, a légerek világától, az éhhaláltól, a fagyhaláltól, mindattól, amit e titokzatos világról a néhány hazavergődött hadifogoly elbeszéléseiből megtudott.

Haragos Bálint érezte, megnyerte a játszmat, de nem akarta elsietni a dolgot.

Balásznak csaknem eszt vette a kétségbeesés, a tehetetlen düh. Azt fontolgatta, hiába van pisztoly Haragos Bálintnál, meg hiába olyan marha nagy ember, nekiugrik, beletérdel a puha hasába, bütykös öklét a szeme közé csapja, aztán szétszakítja a ponyvát, a fogával akár, mert kése az nincsen, és kiugrik, és uzsgyi neki az első kukoricásnak. Meg is teszi, ha tudja, Magyarországon vannak, de ennyi idő alatt már biztosan átlépték a határt, gondolta. Idegenben reménytelen a menekülés. A batyut kiejtette a kezéből, le a rázkódó, portól füstölő platóra.

Egyik pillanatról a másikra roskadt össze: – Eresszön el! – mondta. – Négykézlábra állt, Haragos Bálint csizmáját ölelgette, kezét csókolgatta. – Nem vétöttem én magának a kisujjammal se, hát akkor mért csinálja ezt velem? – Haragos Bálint nem válaszolt.

Balázs Gergely erre kijózanodott. Visszaült a helyére. A legszívesebben leköpte volna magát. Még szerencse – gondolta –, hogy senki se látott, gondolta.

– Csak magán múlik, hazamén-e vagy se – mondta oktató hangon Haragos Bálint. – Egy szavába kerül, egyetlenegybe, ha azt kimondja, már otthon is van – Balázs hallgatott, mintha nem értette volna a célzást. Haragos Bálint felfortyant: – Na, ne csináljon neköm úgy, mintha nem tudná, möllik az a szó. Tudja azt maga nagyon is jól, ha egyszer képes volt ilyen gondosan elkerülni eddig.

– Belépők – morogta sötéten maga elé Balázs Gáspár.

– Mögesküszik rá?

– Mög.

– A bibliára?

– Arra.

– A Mögváltó Atya Úristenre?

– Esküszöm arra is.

– Röndben van – mondta Haragos Bálint –, és az öklével hármat dörömbölt a vezetőfülke hátán.

Nem telt bele tíz perc, a kocsi lassított, majd zökkenve megállt, aztán hátramenetben visszakanyarodott a tanácsháza bejárata előtti hídra.

Törekös Józsi leállította a motort, és vigyorogva hajolt ki az ablakon. Kíváncsian várta a fejleményeket.

A fogadtatásra nem lehetett panasz, ezt elégedetten nyugtázta Haragos Bálint is. Jelen volt itt csaknem mindenki, aki valamit számított a faluban. A tanácselnök, a tejfeles szájú tanácsitkár, mellettük az iskolaigazgató meg a tsz-elnök. Az állatorvos halaszthatatlan teendőire hivatkozva kimentette magát, de Hamar doktor ott integetett az első sorban. Úgy látszik, az én teendőim nem annyira halaszthatatlanok, mint a tisztelt kollégáé, fejtegette gúnyosan a szomszédjának. Ott volt Létra Jóska, jobbján az elmaradhatatlan Balhás-Gaál Janival. Kivonult az iskolai énekhar Mikola tanárnő vezetésével, s a makacsul egzisztáló Weisz-féle kocsmából az egész cigánybanda cimbalmostul, nagybögöstül. Aztán a dologidő ellenére ott voltak, ha nem is túl nagy számban, az önkéntes bábéskodók, mint mindenütt, ahol valami ingyen mulatságra van kilátás.

Amikor Haragos Bálintnak végre sikerült kibogoznia a ponyvát, nem ment valami könnyen, a cigánybanda tust húzott. Balázs Gergelyt elvakította a hirtelen arcába tóduló napfény. Erre visszahúzódott a kocsi belsejébe, mintha nem kérne a rá váró szabadságból, amit ilyen nem várt gyorsasággal visszakapott. Szégyellte magát a sok ismerős előtt. Nem tudta, mit kereshetnek itt. Azt gondolta, valami félreértésről van szó. Amikor átlátta a helyzetet, elkékült a szája, hideg veríték ütött ki a homlokán.

Szerencsére az ünnepség nem nyúlt túl hosszúra. A beszédet a tsz-elnök elvtárs tartotta, aki nem volt a

szavak embere. Örömmel üdvözölte a tsz-tagok jövőt építő lelkes táborában a falu renegátját remélve, hogy vele együtt még eredményesebben tudnak majd munkálkodni a jövő érdekében.

Mónika, a fűrge kis titkár, aki Varasdról járt ki vonaton naponta, ennyire vitték a fejlődést, most már titkár is volt a tanácsházán, még ott az utcán Balázs Gergely orra alá tolt a belépési nyilatkozatot meg a tolat, nehogy az öreg a végén meggondolja magát, és kárba vesszen ez a csinos kis ünnepség.

Az aláírás megtörténtét a tanácselnök intésére háromszoros éljen nyugtázta.

Pontosan az előre megbeszélte forgatókönyv szerint zajlott minden. Az éljeneket követően az iskolai énekhar azonnal rágyújtott a *Nincs cserepes tanyám* kezdetű dalra, amit a cigánybanda vékony, diszkrét cincogással kísért.

... se szűröm, sem subám – zümmögte tovább a kórus –,
erdő a nyoszolyám,
nem különb a párnám nékem.

A hivatalos vendégek is csak nagy nehézségek árán őrizték meg a komolyságukat, a bábéskodó tömegeből a jobb érzésűek pisszegése ellenére több helyütt kibuggyant a röhögés. A cigánybanda és az énekhar teljes hangerejére szükség volt, hogy túlharsogja az illetéktelen érzelmenyilvánításokat, elnémtsá a küszöbön álló botrányt.

Az éjszaka a pártfogóm,
zapor mossa a takaróm fehérre...

Balázs Gergely képtelen volt fölemelkedni. A görnyedtség, amivel a papír fölé hajolt, mint a görcs állt belé. Úgy érezte, valami lehetetlenül nagy súly gördült a hátára, és még jó, ha meg tudja tartani, ha nem esik össze alatta egészen. Egyedül Haragos Bálint vette észre, hogy rosszul van, ő nyúlt a hóna alá, vezette ki a tömegeből.

A hangos jókedvnek most már nem is akarta útját állni senki. Létra Jóska meg Balhás-Gaál Jani nagy demizsonokból osztották a bort, ivott boldog-boldogtalan, még az iskolás gyerekeknek is poharat nyomtak a kezükbe, igaz, az övékét csak félig töltötték, ennyi nem árthat meg, mondták, de inniuk kellett nekik is Balázs Gergely egészségére.

Haragos Bálint alig tudta kitámogatni a tömegeből Balázs Gergelyt, olyan valószínűtlen súllyal nehezedett rá ez a csupa csont, ín, bőr, semmi kis ember. Kutató szemmel nézett körül, a terepjárót kereste, hogy hazafuvaroztassa vele Balázst, de a kocsi nem volt sehol. Béla és Törekös Józsi túljártak már hetedhét határon, és nem is kerültek elő, amíg a benzin tartott.

Ahogy kikerült a handabandázó tömegeből, Balázs Gergely egészen jól lett. Ellökte magától Haragos

Bálintot. A szeme közé nézett, úgy sziszegte alig érhetően, mert ekkor már a szavak megformálása is nehezebbre esett, mért tőtte ezt velem? Haragos Bálintot kiverte a hideg veríték. Nem állhatta Balázs Gergely tekintetét, el kellett kapnia előle a pillantását. Ez hát a te híres-nevezetes kíméletes módszered, hallotta a gúnyosan visszhangzó kérdést, a lelkiismeret számonkérését a háta mögül, mintha valami földöntúli lény meg is rángatta volna a zubbonyát. Ijedten fordult vissza, de nem volt ott senki. Megzavarodtam volna, morfondírozott magában. Újra Balázs Gergelyhez lépett, hogy segítsen neki, de az nem engedte, hogy megérintse.

– Haggyon – mondta –, hazatalálok én egyedül is. Kicsit bizonytalanok voltak a lépései, mintha ivott volna, de a nagy elszánás átsegítette a nehézségeken. Amikor hazaért, már egészen jól érezte magát. A házba be se nézett, nem akart ilyen állapotban az asszony

szeme elé kerülni. Hátra indult, egyenesen az istállóba, hogy utoljára megjárassa szemét a jószágokon, megpaskolja a lovak farát, végigsimítsa a borjú selymes szőrét, de hiába, az istálló üres volt. Visszhangot vertek benne a szavai, ahogy elkáromkodta magát.

Itt talált rá a felesége. Háttal a falnak támaszkodva félig lecsúszott az alomba, a kezével is azt markolta, a törődött, szúrós szalmát, és már nem volt az eszméleténél. Mentő vitte a varasdi kórházba, az életét megmentették, de egészséges nem lett többet. Hónapokig úgy kellett mosdatni, etetni, tisztába rakni, mint egy csecsemőt. Fél év is eltelt, mire föl tudott kelni. Ettől kezdve aztán naphosszat kint állt a kapuban a kerítésre könyökölve, és furcsa, ferde vigyorával, mintha csak a kölcsönt akarná visszaadni, minden arra járót kiröhögött, a legutolsó cigánypurdét ugyanúgy, mint magát a tanácselnököt.

TÜRJEI ZOLTÁN

Egyszer körbetekerem

*Vegyitizta álmok jönnek.
Holnaptól lehetne más is a képeken,
mondjuk fehéritő, vagy sújtások a havon.
Belopódzok a jelenbe.
A kismutatót egyszer körbetekerem,
hátha megszűnik a rés,
ami kitöltetlenül tátong
a most és a mindjárt között.*

Térkép helyett II.

*A medence legalján ülök, és a Holdat nézem.
Ahogy remeg a felszínen, néha olyan, mintha
mozogna a szája.
A tört fény miatt alig látom meg a mellettem fekvő tigris.
Úgy tűnik, ő is a Holdat bámulja.
Lehet, hogy észre sem vett.
Mindketten várunk valamit.
Talán azt, hogy az egymásba ugráló
kráterek kirajzolódó mintáiból
egyszer csak összeáll a térkép,
ami kivezet innen.
De már felfedeztem, hogy
folyton csak ugyanaz ismétlődik.*

LÁSZLÓFFY CSABA
A birodalom árnyéka

*Különös érzés úszni az ellenkező irányba
 valaki talán mondja kedvenc versedet
 különös érzés mikor minden szerkezet
 aki voltál: soha már – sehogy – semmiképp – hiába.*

1.

*Valami titok lappang elüszkösödött korok (szívek)
 mélyén. Enoch próféta ezt tudhatta vajon?
 Midőn az éhenhalást választotta egy torony tetején.*

*Könyörtelen kékség. S a mély karosszékekben elvesző
 felséges test. Koravén szempárban régi históriák.
 Sántító lovon poroszkáló – vézna csecsemőből lett –
 császárutód; ökör vontatta szekéren selyembe s a világ
 hívságaiba bujtatott udvaronchad; járvány dúlta vidék.
 A látóhatár mélyén sötétillatú tujafa vakít.*

*(Károly, kit imádkozósáska-pózban idegroham vert le
 az aranyozott falkárpit s az ájtatos szent festmények alatt,
 szemrebbenés nélkül tűri a spanyol klíma égető hevét.
 Időnként félénk láng gyújtja föl pupilláját.)*

*Mikor a zsámoly otthonosabb már, mint a nyereg.
 Vereség végiggondolni, hogy a késő évszázadok
 a pillanatnyi győzelemmel mit kezdenek?
 (Ki lesz a – lesz-e egyáltalán – német-római császár?)*

*Lappangó forróságba – igazgyöngyökbe, korall-
 virágba füledt, dögvészbe fojtott fűszerszagok.
 A hullafoltos arcra rászáradt mohóság s büntudat.
 Eretnekek, lázadók kivégzésére fellobogózott
 piacterek; fényes, gömbölyödő tokájú
 céhmesterek és kifakult címerek.
 Szakadozott tapéták, csonkult dinasztiák.*

2.

*„Mintha bizony az ember oktanul lenne gonosz!”
 Fekete ég; maró fájdalom. Vagy csak sötét-
 barna kávécsik s a csésze tompa koccanása
 (mi történik bennünk s a külvilágban?
 és hol az elválasztó vonal a kívül és a belül között?) –
 Ismeretlen félelem: lehet-e hű maradni önmagunkhoz.*

Tegyük fel, hogy megállt az idő!

*Nyugvóhelyed füves apály vagy tűzhányókráter.
A fagyos föld alatt mi van? Hátha nincs is titok.
Örökös változásban (!), s mégis a régi módon
ismétlődik minden. Kinek az üdv, kinek a kárhozat?
– te megosztott emberiség.*

Bach-ütemekre

(3×3, 4×4)

*Örvénylő ösztöngerjesztő veszélyek
kirajzó gyermek- és unokagének
szűkölőfarkas-ereje a szélnek*

*vagy csak a tar mezők hontalansága
kutya láncon a sötétséget rágja
lúdbőröző pocsolya púpos járda*

*haragos isten nyila csupasz fába
árnyékot szikráztató ketrecreácsba
teremtés hangja hollócsőrbe zárva*

*

*kifordult égbolt húson nyálka
idő könnyek híján is áradó
sebzett férfi befele forduló
kesergés nélküli magányba*

*nyílik-e még ösvény Árkádiába?
bőr alatt kúszó szálka elvarrt szálak
a halál közelsége fáraszt
maradt-e eszmélő lélekrész bár a*

*csukott kehelyben?
szemekben a derengés könnyedsége
amikor még semmi sincs kijelölve
(merengés – jóvátételten)*

*hóolvadás szomorúsága
ami megtart – a szenvedély hű társam
örök kamaszként hisz a megváltásban
s nem gondol búcsúzásra*

Japán vers

*Az Istennel utazni – időben valahol
több haiku-hosszúságnyt –*

*az elmozdulás rétegei alól
a földkéreg mint nyiladozó seb világlik*

*ilyenkor eszetekbe jut ugye
mindaz ami
a civilizációból gügye*

*(a gégefődre
fagyott köpet felköhöghető-e?)*

*a beteg fákat a családokat gyógyítani –
az is valami*

*egzotikus éjszakákon egzotikus könyvek között
egy-egy pillanatig minden emlék örök*

*nyilván túlzás azt képzelni hogy a
repkény alatt roskadozik a kúria fala*

Bognár Krisztina: Gyengém a kukorica

FARKAS GÁBOR
„Álom küszöbén ül a vers”

László Noémi versvilága

Vannak olyan szerzők, akiknek minden kötete újabb művészi fejlődést jelez, mások pályája egyenetlen – vannak jó és vannak kevésbé sikerült könyveik –, megint mások kötetei alig észrevehető esztétikai, szemléletbeli változásokat mutatnak. Természetesen a költők kánonban elfoglalt helye kevésbé ettől, sokkal inkább az adott esztétikai szemlélet aktuális divatjától függ. Tehát voltaképpen attól, hogy az olvasóközönség, illetve az irodalmi szakma melyik lírai kifejezés-módot, formavilágot, szemléletet, irodalmi kört tartja fontosnak, értékesnek. A költők alkotásaikkal folyamatosan meghatározzák viszonyukat a nyelvhez, az irodalmi kánonhoz, a költészethez. Ebben ragadható meg versben élő szubjektuma, világszemlélete, a nyelvhez fűződő identitása. Éppen ezért – vagy ennek ellenére – nehéz megragadni líráját a hagyományos – és ma oly divatos – kortárs irodalmi irányzatok és recepcióesztétika felől.

Pályakezdése a romániai rendszerváltás utáni első jelentős erdélyi irodalmi csoporthoz, az *Előretolt Helyőrség* szerzőihez köti (többek között Király Zoltán, Sántha Attila, Orbán János Dénes tartoznak e körhöz). Az akkori idők nyitottságát jól mutatja, hogy ebben az irodalmi csoportosulásban jól megfér egymás mellett Király Zoltán avantgard lírája, Sántha Attila polgárpukkasztása, Orbán János Dénes „kloáka-költészete”¹ és László Noémi – Dsida Jenő szavaival – *musica poesis*-e. Ez a nyitottság lendületet is adott az akkori kolozsvári irodalmi életnek: „Érzésem szerint Erdély még mindig kacérkodik azzal a gondolattal, hogy Kolozsvár legyen a magyar irodalom (egy másik) központja, mint már többször is volt az idők folyamán” – fogalmazta meg egyik írásában Sántha Attila az ebből a lendületből és nyitottságból fakadó igényeket.² Mindebből kitűnik, hogy lázadó attitűd jellemezte az *Előretolt Helyőrség* pályakezdő fiataljait. László Noémi költészetében azonban nyoma sincs

ennek, és az irodalomkritika a pályatársaktól való nyilvánvaló különbségként ragadta ezt meg. De éppen ez a másság, ami elhatárolja a kör többi tagjától, fel-fogható egyfajta lázadásnak is. A szemlélődő perspektíva, a se-itt-se-ott lét kifejezése³ éppúgy tünetető, mint a polgárpukkasztás.

Első kötetének (*Nonó*, 1995) nyitó verse ars poetica. Olyan látásmódot fogalmaz meg, amely az akkori időkben divatos irodalmi hanghoz képest is konzervatív: a nyelv tükrözi a természet részeként aposztrófálható Embert, aki a nyelven keresztül ismerheti meg a világot, a világon keresztül pedig Önmagát.

„Csupán a múlt évszakok
 örökké hulló függönyén keresztül
 áttetsző buborék árnyékában
 meghúzván magamat igyekszem
 nem létezni s néha föleszmélek
 úgy kéne összefűzni igaz szavakat
 hogy tisztaságuk hűvös visszfényében
 a látomások felragyogjanak.”

(*Látomások*)

Alapvető kérdéseket vet fel ez a pár sor. Az idő érzékelése mennyire múlik az emberi perspektíván, és mennyire mutat túl rajta? A nyelv, a költészet mennyiben rejti magában az alkotót? Képes-e az alkotó létezni a szavain kívül? Papp Ágnes Klára így fogalmaz erről a költőről írt portréjában: „élhető-e költőien az élet? (...) élhetők-e a sűrű hétköznapi költészet mércéjével, intenzitásával mérve?”⁴ Az is látszik az első kötet verseit olvasva, hogy a szerző bizonyos mértékben traumaként éli meg, hogy valamiképpen össze kell egyeztetnie a hétköznapi és a költészetben élő énjét: „Álom küszöbén / ül a vers / és ébrenléttel ámít, / de ébren be nem / járhatod / a szó gyerekszobáit.” (*Szitakötő*) Ebből következik, hogy László Noémi verseiben tematikus szempontból is következetesen állítja szembe az éjszaka mámorát a reggel józanságával: az éjszaka a szómágia, a vers világa, a reggel pedig a hétköznapi megélésének ideje. A kötet második, *Barangolás a manók erdejében* című ciklusának mesés álomszerű képei is az éjszakában élő vers analógiái.

1 Berszán István fogalmaz így – nyilvánvaló túlzással – Orbán János Dénes első, *Hümériáda* című kötetével kapcsolatban (*Hümért leb.ák avagy a „Sire”-t kutyaharapással*. In: *Látó* 1996/1).

2 Sántha Attila: *Arról, ami nincs: erdélyi irodalom*. In: *Provincia*. 2000. szeptember

3 „a se kint, se bent, se itt, se ott, se fent, se lent (végül is minden játék-

kosság ellenére szomorú) állapot-versei” – írja Vári Csaba László Noémi negyedik, *Százegy* című kötetéről (*A világ szemöldje*. In: *Élet és Irodalom*. 2004/49).

4 Papp Ágnes Klára: *Költőien lakozik-e az ember? Portré László Noémiről*. In: *Pályatükrök. Hús portré fiatal alkotókról*. Budapest, 2009.

„Tócsa tükrén szellem ül,
fűzfaág hajol,
karimátlan kalapot
hajigál a Hold.
Fél szemére Bánat írt
koromkarikát,
ázó sugárlábakon
hurcolja magát.

Éjfélután felröpül
három paripa,
zöld viharral álmodik
a bűgőcsiga,
Szikra-anyót hívja egy
fázó szalmaszál,
szemhéjadra száll ezer
szentjánosbogár.”

(Igézet)

A XIX. századi angol és német romantikusok juthatnak eszünkbe e sorokról: Hoffmann *Az arany virágcserep* című regénye vagy Wordsworth, Coleridge mesés lírai balladáit. A romantika korszakában a művészek számára a mese lehetséges alternatíva volt a felvilágosodás ész-kultuszával szemben, egy olyan világ, amelyben minden lehetséges, tehát teljes lehet a művészi szabadság. Az írás, a költői nyelv kifejező erejének problémája nem foglalkoztatta a XIX. század szerzőit, ez már huszadik századi jellemzője a költészetnek (vö. Babits Mihály: *A lírikus epilógja*). László Noémi számára a két attitűd – a romantikus és a modern – egyszerre jelent traumát és megoldást, ez különbözteti meg igazán az elődöktől: nem a kivonulást vagy önmagában a probléma felvetését választja, hanem – későbbi kötetekben egyre tudatosabban – megpróbálja a hétköznapokat is költői módon megélni. Számára a költői lét azonban nemcsak szavak tökéletes versbe fűzése, forma és tartalom összhangja, hanem olyan létmód, melyben minden több, nagyobb, tragikusabb a hétköznapoknál:

„Játék-e ez? Igen. Félelmetes találkozások színpadán vagyunk, s bár sokszor sétál ismerős alakban szemünk előtt a végső tettetés, mennyire értjük a beláthatatlan időkbe nyúló sóvárgás gyakorlatát, amelynek szomját oltani kevés forrás és fény, miből kóstolhatunk – lélek a testet, test a lelket szövi át s gyönyörű kínnal továbbélteti halnitudasunk naiv mítoszát.”

Az élet tele van játszmaival, amit csak a költészet képes játékká nemesíteni. A költészet pedig maga a teljességre törekvő ember tettetése és álarcok nélkül. Van ebben némi naivitás, amely László Noémi első kötetét tekintve mindenképp vállalt: eldönthetetlen, hogy erény-e vagy bűn.

Alig egy évvel később, 1996-ban jelent meg a szerző második kötete, a címében az első könyv tematikájára is visszautaló *Az ébredés előterében*. Bár sok közös vonása van László Noémi első két kötetének – például a versek terjedelme, formai sajátosságai, vagy az íráshoz, a költészethez fűződő traumatikus viszony kifejezése –, mégis apró elmozdulások figyelhetők meg a költői nyelvben és a perspektívában: „régről adatott avatás / ez: akaratlan / önként alakult írás: / sűrű sorokkal betérít / holdat nappal / arcot arccal egybevegyít” (*Írás*). Vagyis az alkotás itt már nem a hétköznapoktól elválasztható, álomszerű időben és létben megérő kényszert jelent a versszubjektum számára, hanem – nyilvánvaló perspektivikus váltással – egy szemlélődő, de az álmat a hétköznapokkal összevegyítő lírai én vallomását. Persze ez a lírai én még bizonytalan ebben a versvilágban, de egyre kommunikatívabb, így egyre inkább körvonalazódik szemlélődésének tárgya: az arcokban tükröződő érzelmek, a világot alkotó mechanizmusok sokszínűsége, és mindebben a költészet helyének megtalálása, súlyának megnevezése. „egyiket már / másikat még tudom / a dolgok közt időzőm félúton” (*Félúton*), „ma inkább bólogatsz / és integetsz és kinézel a képből / bizonytalanságod nem ejted el” (*Ma elcsodálkozol*) – jól mutatják ezek a sorok a bizonytalanság és az ösztönös tudatosság jelenlétét *Az ébredés előterében* című kötetben. László Noémi biztos kézzel festi meg világát, de a versszubjektum perspektívájában még bizonytalan. Ez az attitűd a huszadik századi lírától nem idegen. Leginkább az amerikai beat költők: Gregory Corso, Allen Ginsberg és J. D. Morrison versvilága hordoz hasonló hangnemet. Kettős lét a költőé: versvilága – bármennyire szeretné – sohasem lehet azonos megélt, hétköznapi világával. Ezt fejezi ki Ginsberg *A leplek bitang* című versének allegorikus sorai: „Lángol a hajam álomban / Tüzel a karom és karmom van / Vas-királyé a törzsem / Szárnyam lecsüng törötten”. És ugyanezt fejezi ki László Noémi is második kötetének *Mások lélegzetében* című ciklusának több versében (*Kényszer, Ellenpont, Áthallás, Hold*).

A harmadik kötet (*Esés után*, 2000) nagyobb változásokat mutat a költő szemléletében, stílusában. Az a látomásosság, ami első kötetekben hol a XIX. századi romantikusokhoz, hol a beat-irodalomhoz kötötte, itt végleg eltűnik. Az *Esés utánban* „szakad el egymástól az ébrenlét prózai világa és énje a vers-látomástól.”⁵⁵

5 Papp Ágnes Klára: *i.m.*

A képi ábrázolás metaforikus erejét a hétköznapi idézé stílus váltja fel, a szemléletet pedig a mindennapok apróságaira való figyelem határozza meg. A költészet – meglepő módon – kimondottan is eltűnően van a versekből: „Tizenhét napja számon tartom azt, / hogy nem történik semmi különös. / (...) Végzem a dolgom, / számolok, és áltatom magam: / holnaptól mindent felrúgok. / (...) mert rég nem írok, rég nem olvasok. / Nyelem a port, a levegőt” (*Fontosságai sorrend*). Jól mutatják e kiragadott sorok a költői válságot. Ha a traumatikusan megélt költészetbe avatódás az első két kötet jellemzője, a költészetből való kivonulás traumája e kötet meghatározója. A trauma kapcsolja tehát össze mindhárom kötetet, de a versszubjektum perspektívája (vagyis az, hogy miképpen éli meg, és milyen szemszögből látja és látatja ezt a lírai világot a lírai én), azért mindig változik. A romantikus emelkedettségtől a lázadó hangnemen keresztül a beletörődés rezignáltságáig mindent bejárnak e költemények olyan mikrovilágot hozva létre, melyben az *Esés után* című kötethez érve László Noémi már biztonsággal és pontosan mozog, tehát költészete éretté válik.

Százegy. Ez a számnév a szerző 2004-ben megjelent negyedik kötetének címe: „látszólag semmitmondó (...), és csak a benne lévő költemények számára utal. A kerek szám feltűnő kerülése azonban hangsúlyozza a véletlenszerűséget és az esetlegességet, másrészt jelzi valami újnak a kezdetét”.⁶ Sőt, lehet, hogy máshoz is köthető ez a szám a könyv mennyiségi jellemzőjén kívül. A *Depeche Mode* popzenekar 1989-es koncertlemezének címe például szintén *Százegy*, ami az együttes esetében ugyan számszerűséget is kifejez (a turnéknak összesen százegy állomása volt), de a cím önmagán túlmutatva az emberi lépték határait is kifejezi. Vagy gondoljunk George Orwell *1984* című regényében a Szeretletminisztérium 101-es szobájára, amelyben a politikai fogoly megtagadja ismerőseit, barátait, és végül maga is elfogadja, hogy vétkezett a Nagy Testvér ellen.⁷ Nem jelenthető ki ex katedra, hogy a két említett alkotás címében foglaltakhoz köthető a László Noémi-kötet címe, de teljesen ki sem zárható, mivel közös vonások akadnak a tartalmakban. Ilyen közös az elidegenedés, a bizonytalanság és az ezekből következő identitásválság kifejeződése, amely egyaránt jellemzi az orwell-i világot, Martin L. Gore (a *Depeche Mode* dalszöveg-írója) írásait⁸ és a *Százegy* című kötet verseit.

„Idegen házban várom az éjfélt.

Béketűróen bánok magammal.
Sürget a kérdés: hol vagyok otthon.”
(*Nyitás*)

„Semmim se lesz, ha rám talál a reggel;
csak utca, ház, rongy, víz és élelem,
és be is érem akkor már ezekkel”
(*Utca, ház*)

A lemondás, a beletörődés hangjai ezek. Azt sugallják, hogy aki művész, csak saját világában lehet otthon, a hétköznapi monoton egymásutánja számára idegen marad. Ez a gondolat sem idegen a huszadik századi lírától – elég, ha csak Ady Endre vagy József Attila költészetére gondolunk. Utóbbi néhány versével több költemény is intertextuális kapcsolatban áll: a *Tenor, bari-ton* című vers öt rövid versszakával József Attila *A hetedik* című klasszikusát hívja elő, míg a *Parancsolat* hasonló üzenetet rejt, mint a költő-előd *Két hexameter és Tiszta szívvel* című versei.

A *Százegy* mikrovilágában „a személyiség elbizonytalanodása, világba vetettsége tematizálódik”.⁹ A lírákban nem annyira újszerű témát a stiláris játék sokszínűségével kompenzálja a szerző. A Weöres Sándor virtuozitását követő *A jó szó*, az időmértékes *Özönlés*, és a Nyugatosokat (Babitsot és Adyt) idéző *Reggeli kérdés* és *Intés az őrzőkhöz* című versek egy érett, a költői nyelv adta lehetőségekkel élni tudó költőt mutatnak.

László Noémi ötödik köteté válogatás (*Papírhajó*, 2009), de utolsó fejezete újabb, 2008-as verseket is tartalmaz. A szerző számára a korábbi versek szelektálása, és eredménye, a kész gyűjtemény öninterpretációs lehetőség; „arra jó, hogy kiderüljön, milyen erővonalak mentén határozza meg magát az ember.”¹⁰ Újabb versei egyértelműen a klasszicizálódás folyamatát tükrözik. Amíg első köteteiben a formavilág virtuóz, addig e költemények szinte mindegyike kötött, hangvételt tekintve visszafogott. A József Attila-életműből is – merthogy László Noémi „beszélgetése” a költő-előddel újabb verseiben is jelen van – könnyedebb verseket választ. Az *Altató* és *Születésnap* című versek nemcsak intertextuális játékok, de továbbírásai is a klasszikus műveknek – mindamellet, hogy a *Már nem sajord – József Attila legszebb öregkori*

6 Sturm László: *László Noémi: Százegy*. In: *Kortárs*. 2004/8.

7 Vö. George Orwell: *1984*. magyar kiadás: Bp. 1989. (ford. Szijgyártó László)

8 Forrás: http://www.depechemode.com/lyrics/101_album.html (2011. január. 27.)

9 Fried István: *Mai lírák százegy verse. László Noémi negyedik verseskötetéről*. In: *Új Forrás*. 2004/9.

10 Erős Kinga: *Hányféle lehet a vers? Beszélgetés László Noémivel*. In: *Magyar Napló*. 2010. december

versei című könyv analógiái, László Noémi versszubjektumát éppúgy megelevenítik, mint amennyire interpretálják József Attila versvilágának néhány szegmensét.

A 2008-as *Lámpagyújtás* című ciklus verseiben az identitás kérdése a versszubjektum szerepvállalásaival kapcsolatos – leszögezhető, hogy a kívül maradás, a szemlélődés, a vallani akarás László Noémi számára nemcsak ösztönös cselekmény, hanem tudatos vállalás, de ez mintha a hétköznapi eseményeinek tükrében túlvállalássá emelkedne. Vagyis e ciklus verseinek többségében a vallomások kisszerű történésekből következnek (mosogatás, a kismama csendes sziesztája, dióhullás stb.): „Eddig boldog, serény valaki voltam, / ügyeskedtem, helyezkedtem a sorban, / (...) most meg csak ülök görnyedten a széken, / mondhatnak bármit, nem értem, / (...) S e néhány sor – másként hogy is lehetne – / mosogatás közben jutott eszembe” (*Nulla feminizmus*). A *Nonó* és az *Ébredés előterében* című kötetekre jellemző metaforikus líraiság részben ugyan eltűnt László Noémi költészetéből, de mint a fentebbi idézetből kide-

rül, új hangneme a vallomás mellett alkalmasnak tűnik az ironia kifejezésére is. Nem véletlen tehát, hogy László Noémit az egyszerre ironiát és gyermeki lelket tükröző svéd gyermekversek is megihlették.

Olyan pályáiv jellemzi eddig a költő életművét, amelyben csak kisebb stíláriis, hangnembeli változások különböztetik meg az egyes köteteket, a szemlélet viszont mindvégig azonos: a vallomás erejével, az ösztönösség lendületével és könnyedségével ír arról, hogy hol végződik az objektív világ, hol kezdődik a költészet, és képes-e költőien lakozni az alkotó mindkét világban. A László Noémi-verseket olvasva kijelenthető, hogy erre a kérdésre maga a szerző is csak keresi a lehetséges válaszokat költő-elődököt is megidézve, de valószínű, hogy amíg nincsenek biztos válaszok, a költői ihlet sem szűnik meg. Ahogy László Noémi fogalmaz erről *Gyertyagyújtás* című 2008-ban írt versében:

„Élek, tehát akad még pár esély.

Lobogj te lélek, féltett gyertyaszál.”

LÁSZLÓ NOÉMI

Kirakat

*Nem szeretni – azt hogyan lehet.
Lebontani a féltett perceket,
miközben vissza és előre hat
a mindentakarás: a kirakat
bezúzott üvegét képzelem el,
középen gyűrött papiros hever,
szeretlek – villog rajta a jövő –
és ami átvitte az üvegen: a kő.*

*Ezután hogyan mondjam el: szeretlek?
Úgy gondolom, mindenki retteg
kőtől, papirtól, üvegtörmeléktől,
a bűvös szóra megdermed a léggör,
az összes áramlat rendre lefagy.
Mert ha szeretlek, mindenem te vagy,
s lennék örökké én is mindened,
bár sokkal hamarabb kiismered,*

*akárcsak én, és rádöbbenünk: semmi;
és ezt a semmit kell híven szeretni.
És ezt a semmit öltöztetjük át,
mint jobb sorsot megért próbababát,
újabb és újabb látványterv szerint,
de évről évre silányabb a színt,
pont, mint enyém most, éppen ennyire.
Bukunk a semmire.*

TORNYOSI ESZTER
Édes Évám!

Szorgalmasan iszom az édesköményteát, ha hiszi, ha nem, magát juttatja eszembe, s ezért feledem, hogy babavarázs van a dobozára írva, hogy rajtam kacag az egész nyugdíjas kolónia itt, mit számít, rándítom a vállam, amin még súlya-lelke pihen annak a véten mozdulatának, amikor a párologtató edény vizét cserélte azon az érthetetlenül elborult áprilisi délelőttön. Mi itt mind ódon ruhákban járunk, amikor megszűnik a rokonlátogatás, mint kürtöskalácsra a kristálycukor, úgy kívánczik vissza a könyökös kardigán és térbebolttívelő mackónadrág, cora atléta és bajuszkötő. Csendes-szűnyogriasztó párákba borul akkor az öregeske tábor itt, vagyunk, tudja, napraforgunk. Féltre ne értse, talán a parfümjé ánizsillatú, amivel sálat kötött a nyakamba vagy a várakozás cukorkái, amelyekkel, bár ellenszegülök általában, ha magát várom, lekötöm magam. Olyan váratlan mindig, ahogyan érkezik. Ocsúdok szinte, pedig nem horgolok, nem kötök, csak próbálok zubbonyosan létezni, hogy ne sértsem az epekedéssel, legyek decensen régimódi. Szolid holmik, szotyolák között, fálvédő és kézmeleg rejtvényűjság, ahogyan egy magamvágású öregúrhoz illik. Öltöny és nyakkendő a formám, szabott százéves gesztus. De Ön szabadkodik, hogy nem hord sosem szoknyát, kedvesem, ha tudná, mennyire nem számít ez! Morzsásan bukdácsolunk az életünkre ragasztott csempék fugáiban, már megbocsásson hasonlatomért, egész délelőtt a vizesek jártak-keltek itt, derék fiatalemberek, visszafogott türelemmel bár. Megfigyeltem, az olvadás, a harangöntés, ami egy asszonynak a szoknyaviselés, nem feltétlenül öröklődik, van, akinél később simul bele a ruhatárba, mi kellhet hozzá? Egy hosszabban megalkuvó tekintet, egy apró ránc beköszönőben, az orgonarügyek, egy próbafülke. Tündéri tétovasága számomra felfoghatatlan, mintha egy rigó szólalna meg vérvétel alatt, vagy Anyámat látnám a Várbuszon. Nap mint nap faragjuk tovább a kifelé köteles szekerünk rúdját, ősz és kismencede hangulatú közösségünkben ez már egyfajta önkéntes aprómunka, partravetett halak udvarias tátogása, ami, elhiheti, sokak számára kényszerű létezési forma, de ha az ember felad ingót és ingatlant és beköltözik ide, próbakoporsót vásárol magának. Csendesen mulatok magamban ezen, itt válunk valóban Isten önkénteseivé. Sima és egyértelmű tanösvényre kerültünk, ahol már a fehér bábut osztja ki számunkra a minden játszmákat elgondoló. Egyetlen tükröt sem látok a környezetemben, és min-

den fal ezüstbevonatú visszfény, aranyeső foncsor. Kapcsolatom magával kétségtelenül hordozza mindazokat a banalitásokat, amelyek beidegződött félmosolyok, suta megjegyzések és tévékéek álarcok mögül lökődnek ki az emberekből, de mi ezzel ne törődjünk, kedves. Hajnalban egy régi kavicsra estelenkedtem fel örökfogó filccel néhány sort egy mai költőtől: „Mintha nagyító alatt élnék” – indítja. Látja, ebben hiszek. Korom s habitusom régen Ikaroszbukásra ítélte az érzékiség múló, bár emlékkönyvekben félretett, megélt szakaszait, mit tagadnám.

De világeletemben hajlandó voltam foglalkozni az átmenetekkel, nem szakaszonként gyűjtöttem fel az alagút lámpásait. Tékozló voltam, bevilágítottam azonnal az egészet. Nem állítom, hogy tíz esztendővel ezelőtt már bőrömhöz ért az a múlt heti berkenyeszínű blúza, hogy sejtettem, felidézi a születésnap bicikliutamat málnaérés idején szembeszélben. Váratlan, nem remélt találkozásunkat. Nem éreztem, mert viasszal kentem be tollakat akkoriban és egymáshoz ragasztottam őket, befordultam a házunk kapuján, és minden egyes lépcsőfokkal, ahogy haladtam felfelé, pertut ittam, engedtem, hogy azontúl tegezzenek, öregebbek bár. Jött a beérett szárnypróbálgatás. A kirepülés ideje, last minute út egy menedékházba. Ma már az én kezemben van a nagyító, és azt a bélyeget illeszttem a gyűjteményembe, amit volt időm saját idejével leolvasztani. A beszokás éve alatt ilyen műkedvelő palackpostássá képezi magát intézményünkben többé-kevésbé mindenki. Ködöt fújva körje vagy logarléccel okoskodón a már három lábon botorkáló tudat megmagyarázza, magot szór el, hagyatkozik visszafelé, hogy ne remegjen az a szerződést aláíró kéz, a hídfelégető szorongás. Banalizáljuk az utolsó előtti közösségi istállónkat. Púder és vizeletszag, lecsutakolás rendje – alig érzem –, végül is a Kecskeméti utca sarkán is megcsapott azon a kora tavaszon, legfeljebb továbbléptem a nemfeltétlenülből a talánméggyfélórába. Ismeri, amikor hullámosra olvad a kezünk alatt a folyóirat borítója, mert élénk került a Duna-part, citerás nyammogja ki magát a zajból, és a korzón belém karolhat bárki annak az albumnak a lapjairól, amit itt a „Mesés múltam” foglalkozásokon vagyok morózus előbányászni. Ön egyik szereplőjére sem hasonlít, Éva, szándékosan nem, de már betáncolta magát közéjük, az egyetlen, akinek reményem szerint megelevenednének ezek a falevelek, sokuk már csak hóvízeszű fejében bizonygatja, hogy valaha tőle származtam, jó lenne legalább a családfát meglocsolni néha, ha már odakint elvégeznek zöldmunkát a Felhőtlen Alkony kertészei. Ahogy nemrég még a várost, úgy futom be és építem meg sze-

métekből, nyálból, véglegesen közös wc-papír teker-
cseinkből, hajnali felkiáltásokból természetváramat,
sajátkápolnámat, ahol ön nem meglátogatott – rande-
vúra hívtam, aztán irány a promenád, kedves. Négy
behunyt szem kezdi a Jégbüfénél, pálmalevél elvitel-
re, cukrászda, színház, a sok évtizedes forgalomra irá-
nyítjuk a szánkat. A parton pedig már a ki tudja
hányadik kópia, latolgatom sorra, de ha a kezét nézem
a táska szíját szorítva vagy a nem rebbenő tekintetét,
amit képes sorstárs arccá is öregíteni, akkor jöjjön a
jelen, letört sipkás harlekinszobor, telitalpú cipő fele,
szőkőkútciripelés és a kivilágított budai oldal. Két-
ezertizenegy. Minden megvan még. Mit keresek itt?
Néha úgy érzem, kivágott figuraként szánva-díjazva
helyez még el a látképen a megszokás. Névtelen
levélre ragasztott zsarolóbetű letterem, nem emlékszem
véletlenül vagy beleöregedve. Egy napon erősebb lett
a tehetetlenség, kontúrjaim, mint a kabátujjba dugott
karó, lefogva emeltek, madárijesztő korba léptem.

Magzatmáz

Képzeld, hogy legyezőszerűs a Bakáts téren, hogy
felhőkoszorút mar a csizmafejekre a só.

A templomtoronyban vércsék albéreljenek, a
Károlyi kertben rögre rásírt mécsesek, és ahogy
együtt nézzük. Fekete hárászkenőbe bújjanak a
megfélemlített harangkongások. Csípje már a
szememet a búcsúzó év.

(Isten, áldd meg.)

Ma még legyek Balázs Magdolna, született
1932, Kolozsvár. Hajnalra szégyelljem a bece-
nevemet, s álmomból felvesz is Ingrid. Ingrid
Pennelli, született 1957. január 1.

Kétországnyi pufferzóna egy vulkánfiber bőrönd-
ben. Mondd azt, hogy vedd fel a kabátodat, Dolly-
kám. Jusson eszembe a hullámos szegélyű kis fény-
kép, két évvel a háború után, egy tavaszról – már
kamaszként is szebb legyek, mint a svéd színésznő.
Meg a jobbra ábrándos portrém, mintha elhajolnék az
alul belém rondító sötétlila ávéhás pecsétől. Elindu-
lunk és Góti éppen most vallja be az Újító szeptet,
amire két hónapja vette ki a pénzt a retikulődből.
Túljátszott időhúzással nevéssünk ezen.

Szorongjunk, és mégis hasonlítunk egy család-
ra. Jobb kezemben anyám, bal kezemben húgom.
Kísérjenek, mintha vesztőhelyre – mosolyodjak
el. Általvetőt pakol rám ez a Szilveszter este.

Legyek szendvicsemler két országba csoma-
golva, Erdély és az idegen közt Budapesten, köteles
táncban. Export elemőzsia, madárlátta menekült –
élvezem a szavak ízét.

Akad szomszédomban ilyenből néhány váz, létezővi-
szonyban vagyunk.

Most nyilván mosolyog, Éva, hogy túloz a maska-
rás – azt riasztotta el, amit ilyenkor már érdemes.
Aláírom, csupán jelzem, hajtókémon nem sirálytoll,
sirálypiszok, és nincs az a költség, ami kiszedi az
anyagból, nem árt, ha tudja – szalmakalapomon ormá-
nyosbogarak, kezemben emlékeztetőcédulák. Jól látja,
pusztulva nemesedtem – ablakaimat nem elzártam,
mint sértett öregemberek – hagytam, lépjen túl, vegyen
át, forgasson ki, nevezzen be a veszteségbajnokság tar-
talékosai közé a karomba, lábamba költözött ismeret.

Éva! Boldog vagyok, hogy megismerhettem.
Hogy ezt a szót, boldog, le tudom írni, újrakereszstel.

És hogy nem mosolyog, nem nevet ki, látom és
tudom – öröklét.

Szentimentalizmus nélkül.

Gy.

A Keletiből önkéntes hungarikumokat vigyen a
vonat az új esztendő felé.

(Régen tép.)

Jöjjön a körút. Utoljára. Pillanatnyi csend a
romok felett, amíg a siratóasszonyok lélegzetet
vesznek. Sárérzet, rombolás díszletóriásai, feküdjön
egy ép koporsó a macskaköveken. Legyen tömeg és
közben senki. Induljon el lassan, lilára vert képpel a
sebgógyulás, a mésszel leöntött félelem.

Magzatmázasan ünneplő ország. Pecsényebarány.

Ne várjam magamtól a megszálltak könnyeit.
Kivágtam magam a zászlóból. Mától én húzom
meg a határokat, éppen felnőt, már régen
hontalan. Mit is kéne igyon a szendvicsemler?
Ötputtonyost?

Nekem csak ez legyen itt, ez a vulkánfiber.

(Védő kar.)

Ma még Magdolnának hívnak. Anyám, vissza-
küldöm a lódenkabátomat. Pusi majd belenő és
emlékezik – háromszínű emléke lesz. Hótalan év-
vége, Nyugati. El kell olvasztani.

Mind' menjünk a víztelenített ég alatt hárman,
csak a kalendárium hajtsa el az óévet. Visszatarta-
nám. Visszatartanátok.

Most ne legyek éppen senki. Legyek útravaló.
Éhezzen meg a város. Mire kiérünk az állomásra,
egye ki belőlem a parízert, a vaját. Húgaim
hajából kirepülnek a fehér pillangószalagok.

Mától már mindig (egykor). De én most már
nagyon akarjak.

Szendvicsország. Levágták körülöttem a héjakat.

(Múltat s jövőndőt.)

SZABÓ MÁTÉ MIHÁLY
ahogy letetted az asztalra a kávéskanalat...

*ahogy letetted az asztalra a kávéskanalat
lassan, idegesen,
azt reméltem, nincs több félelem
benned, mint amennyit látok,
az is rengeteg, mindjárt felállok a fotelból,
gondoltam, s megölellek,
s ahogy az asztalra a kávéskanalat letetted,
az meg se mozdult, nem billegett,
mintha puha ágyba feküdt volna bele,
vagy mintha tudta volna, hogy ő most oda le
lesz rakva, meg se moccant, mint egy gyermek,
aki legédesebb álmát alussza ott,
úgy feküdt az asztallapon,
azt hiszem, a legpontosabb, ha ezt
a hasonlatot használom,
s te nézted, majd kiesett a szemed, el sem hitted,
hogy az idegességtől remegő kezed
ilyen nyugodtan fekvő kanalat rakott le,
ilyen nyugodtan fekvőt, az hogy lehet?!
s miután a kanalat hosszan nézted,
ki tudja, mondtad, ki tudja,
mi lett volna, ha apa nem hagy itt
magunkra minket, amikor gyerekek voltunk,
ha a sorsunk nem hajszolja Erzsit
öngyilkosságba, ki tudja, mondtad, ki tudja,
mi lett volna, ha...
majd újra a kanalat nézted csodálkozva
hosszan, mintha a válaszok
rá lennének írva, mintha a másik élet,
amiben nem megy el apa, rá lenne
rajzolva, azután leültél a fotelba,
belekortyoltál a kávédba, s azt mondtad,
vissza fog jönni nemsokára,
megírta, tegnap hozta a levelet a posta,
apa vissza fog jönni nem sokára*

újra

*bárcsak koppanna, zizzenne valami
ebben a nagy csöndben,
vagy pálcika törne hosszan, nyöszörögve,
ágak mozgása, méhek dongása is
jó lenne megint*

KERÉK IMRE
A szeretők

Összefonódva fönt a meredek
sziklatetőn, szétbonthatatlanul,
oly eggyéválva, hogy innen alulról
külön-külön már egyikük se látszik;
egymáshoz oly valószínűtlenül
közel, hogy már sohase távolabb;
mert nekik már nincs távol és közel,
nappal, sem éjszaka. Egyetlen
 eget és földet befogó örök
ölelésbe zárt világ az övék,
másféle törvényekkel, különös
csillagzatokkal. Zárt és parttalan.

Így őrzöm őket, ismeretlen is
rokonokként magamban, ahogy ott
szállnak egy helyben állva, mozdulatlan,
égő önkívületben, mintha csak
az önmagát millió változatban
megismétlő anyag csupán azért
lökte volna ki magából e sziklát,
hogy százezer év múlva egyszer itt
kicsúcsosodjon ez a pillanat.
Mert ilyennek akarom látni őket.

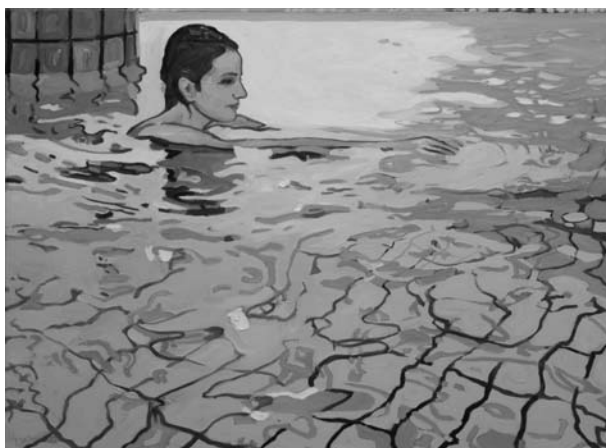
Pedig tudom: gyönyörű arcukat
órák, napok, évek eróziója,
szél, fagy, eső kiélesíti majd,
a védtelenség rajtuk átvilágít,
vetkőződnek pucérra csontig,
csillapíthatatlan szomjukat fölissza
az eszméletlenségig kopár ég.

Csókjuk fölött a keselyűk
fekete villámaint mégse lássam,
hadd legyen övék teljesen
legalább e másodpernyi öröklét.
Ne irigyelje senki tőlük.

Mintha tegnap, tegnapelőtt

*Mintha tegnap, tegnapelőtt,
mintha kétezer éve:
szeretkező szajhaként
széttárva combjait:
élvezkedik a város,
mohón rántja ölére
a jóltáplált, életvidám
turista-hadat: tessék, uraim!
Vasárnap délután van,
boldog békeidő.
Galambok, szerelmespárok
mindenütt, idilli nyugalom
(csak a fotómasinák
gépfegyver-kattogása
emlékeztet a háborúkra),
egyébként garantáltan
kiküszöbölve minden
váratlan meglepetés:
az erkölcsi világrend
szilárd talapzaton áll,
mint a Szentháromság-szobor.
(Nur keine Ungeduld!)*

*Mintha a millennium idején,
mintha tegnap, tegnapelőtt,
mintha kétezer éve.
(csak ez a cingár
hogyishívják, valami Dichter,
széllébélt katonaköponyegben,
sápadt arcával, könnyörtelen
röntgen-tekintetével
valahogy nem illik
a háborítatlan harmóniába)*

Osgyányi Sára: Egyedül a medencében

SZAKOLCZAY LAJOS
Eleven szellem

A beszélgető Csoóri Sándor

Az interjú különös műfaj: ha igazi, vagyis mélyreható a beszélgetés, nem csupán a kérdezett alany nyilatkozik meg, hanem a tudakolódzó is. Egy-két röptében elkészített, jobbára az újság műfajába tartozó – csak tudósító – közleményt leszámítva azok a párbeszéddek sokatmondóak, vagyis izgalmasak, amelyeknek dinamikájuk van; amelyekben, furcsán hangozhat, riportalany és kérdező csaknem egyenrangú.

Az alaphangot természetesen a megkérdezett adja – szinte meg sem kell szólalnia, hiszen a háta mögött lévő nagy életmű maga is beszédes –, s ehhez idomul kérdéseivel, a minél jobb kifejtést ösztönző magatartásával: igenléseivel és ellentétéseivel a faggatódzó újságíró, irodalomtörténész, kritikus, aki nemcsak lejegyzője a beszélgetésnek, hanem alakítója is. Még ha kettőn áll is a vásár, a nagyobb részt – érthetően – a megkérdezett adja. Az ő őszintesége, aktív, semmit elhallgatni nem akaró emlékezete, mesélőkedve az az érték, amire az életmű föltárásában segédkező építeni tud.

Negyven év interjúi, az *Anyám fekete rózsá, a Tenger és diólevél* szerzőjét vallomásra bíró beszélgetései közt talózva nyugodtan megállapíthatjuk: Csoóri Sándor remek interjúalany. Félelmek, ilyen-olyan megkötöttségek nem kínozzák, tud (és főképp mer) őszinte lenni: botladozásait, kisiklásait nem mentegeti, ha ugyanis föltárja „bűneit”, nem csupán a magánjellegű vagy társadalmi (közösségi) irányultságú ügy lesz tisztább, hanem maga is megtisztul. Mindez ellentmondani látszik visszafogottságának, a pápai Református Kollégiumban edződött protestantizmusának és paraszti észjárásának is: ha az Isten elveri a termést, ne adjunk a kezébe újabb botot! Ám épp ettől, a sokszor visszafogottan is áradó confiteortól válik – akármi-lyen kis kört érint, akkor is többnyire közösségi fogantatású – „magánbeszéde” hitelessé. Mert tartása nem a Herder-díjnál kezdődött, és nem is a különféle vezetői posztok (Magyarok Világszövetsége, stb.) alapozták meg, hanem a zámolyi történelem. Azon belül is a szegénység szorítása.

Szülőfalujában már kiskamaszként akarva-akaratlanul megtapasztalhatta, hogy a történelem viharainak (II. világháború) kitett embernek hányféle megpróbáltatáson kell keresztülmennie, hogy jogos igénye legyen a szabadságra, az emberhez méltó életre és a növekedésre,

amely amellet, hogy egyéni utak boldogságforrása, a haza, a nemzet és – talán még él ez a szó – a közjó szolgálata is. Amikor az író egy helyütt azt mondta, hogy „az életet kell megreformálnunk”, már (kezdetben talán csak az ösztöneiben) tudta, hogy ebben a kosárban erkölcs és tudás, szorgalom és kitartás, felelősségérzet és a jó ügy iránti állhatatosság nagy súllyal esik a latba.

Az embernek föl kell áldoznia magát azért – csöppet sem krisztusi tett ez, hanem önként vállalt tisztító „teher”, az erkölcsiség próbája –, hogy a közösség gyarapodjék. Aki „duhaja volt a nyelvnek, a gondolkodásnak” újra és újra ledönthetetlen falakkal ment szembe (a kommunizmus s az országunkat megszálló szovjet sok ilyet állított).

Kiállt az 1956-os forradalom, a világnak is példát adó magyar október igazáért, szót emelt a szomszéd országok magyar nemzetiségeinek sanyargatása ellen. Minden idegszálával küzdött, hogy az idegen tankok őrizte gyarmati létünk megszűnjék.

Csoóri a harcaihoz erőt a magyar klasszikusokból – Petőfiből, Vörösmartyból, Aranyból, Adyból, József Attilából – és a klasszikusokká növe népi írókból – Illyésből, Németh Lászlóból, Sinkából, Szabó Zoltánból, Cs. Szabó Lászlóból – merített. Abból a bajvívó seregből, amely „szépészeti” megnyilvánulásként nem átalotta – a haza minden előtt! – a kardot is sűrűn forgatni. A kései utód ezért is nyilváníthatta ki bátran: „aki él – elkötelezett”. S ugyancsak tőle az axióma: „népismeret nélkül nincs önismeret”.

A pápai iskola hűségére tanította – amíg létezik egy ember, aki a megsemmisítés orkánjában öröklik a zászlón, addig az ügy nincs veszve –, s egy zseniális nevelő tanár, a festőművész, bábművész, cserkészvezető A. Tóth Sándor személyében pedig a világ – természet, képzőművészet, irodalom, politika, tudássá váló honszeretet – kozmikus egységben való szemlélésére. József Attila-i, az ébredést ugyancsak segítő determináltság volt ez, még ha a hétköznapi groteszk humora néha ki is billentette a diákok megszokott, „ünnepi” nyugalmából (lásd az iskolás fiút pályáján elindító újságszerkesztő által prémi-umként följánlott disznósajtot).

A „matematikai zseniként” értékelt hajdani tanulóból – szegény édesanyja mit sem értett e számára ismeretlen, furcsa szavakból – végül is „számországban” kívüli, de számos rebelliót kiváltó-elindító szellemi ember lett. Aki a „tudás és nem-tudás drámai feszültségében” faragta ki arcát, alakította személyiségét, hogy örökös tanulóként a tanulmányírást segítő örökös olvasás kelepéjében ne rabként, hanem fölszabadult világpolgárként viselkedjék.

Csoóri széki agyagpadlatos csűrőkben járt vidám-szomorú tánca csak úgy érthető, ha melléje tesszük a Camus, Sartre műhelyébe bekukkantó, „a létezés minden ötvöze-

tét” – így a szellemiekét is – megtapasztaló író, költő, szociográfus nyitott szemre valló kirándulásait. Filmíróként, forgatókönyvíróként is ez vezette: „balladai” megrendültséggel történelmünk drámaiságát az egész Európa számára fölmutatni. Értékajzó nyughatatlansággal. A leonardói kételkedést – aki nem kételkedik, nem jut messzire – ide-emelő alkotómódszeréről világosan vallanak a Müller Tibor mikrofonja előtt elmondottak: „A profik jó részének szárnya van: simábban röpködnek át még a szakadékok fölött is. A magamfajta írónak pedig gyalog kell aláereszkednie mindenféle mélységbe, s ha nagy nehezen kikászálódik is belőlük, csupa horzsolódás az élete”. („Ezt a világot nem csak felülről, alulról is létre kell hozni”).

Bármily furcsán hangzik, szüksége volt a horzsolódásokra: a fájdalomkon túl, a politika többször ítélte szilenciumra, ez azonban növelte önismeretét és harcckészségét. A bizonytalan bizonyosság szemnyitogató – új és új összefüggésekre rádöbbenő – létét kár volna tagadni. „A lét és politika szűk síkatoraiban” bolyongó író – ha később változott is helyzete, nem változott fölismerő képessége – egyre tágitotta a rarakodó sötétséggel még borzalmasabbá váló kazamatáinak falait.

Hamar fölismerte, hogy fiatal hitét és mámoros újjáépítő kedvét kihasználva csöbe húzták. Ám a Rákosi Mátyásnak írott vers után azok a „forradalmi” – csak a Nagy Imre-i nyitás után folyóiratba került –, lázító hangú költemények következtek, amelyekben csupán a bátor tett (erről sem hallgat az író) helyettesítette az esztétikumot. A meggyalázott, letiport szülőfalu – szürreális novellakezdeményként olvasható történetekkel – az ötvenes évek valóságát tükrözte. Illyés, a fiatal költőt féltve, Csoórit szerelmes költemények írására biztatta. De hiába volt minden óvó cselekedete.

A rebellis talpra állt. Kilyukadt tüdeje meggyógyult, s a szokványköltészettől elfordulva – ez a szellemi magára találás és erősödés jele is – Juhász Ferenc és Nagy László elementáris hangú lírájában (több beszélgetésben is hangoztatja világnagyságukat) vélte megtalálni a modern példát. Erdély néprajzi és szellemi kincseivel erősítette magában a hitet: a Trianon által szétszakított magyarság összetartozik. Munkás évtizedek teltek el ennek jegyében; ha valaki segítségért kiáltott az övéi közül, rögtön eldobta a kapát (emlékezzünk csak a ceausescui-i romániai falurombolás borzalmaira!), és rohant segíteni. „Én eltökéltségből lettem író és nem-író egyszerre. Politikus sohase akartam lenni, de közéleti ember igen. Szellem és valóság csak a hétköznapi életben válik szét, az ember mélyvilágában elfogulatlan szakralitásban még együtt vannak. Hogy az író politizáljon-e vagy ne, ezt a kérdést én csak annyira hallottam meg, mint egy levélrezenést” (*Töredékek a múltból* – Bedecs László).

Ebből az alapállásból következik lázító hangú szociográfiája, a *Tudósítás a toronyból*, és – sok egyéb mellett – a doni jégpoklot a tragikusan megszenvedett hősiesség példatárává avató *A magyar apokalipszis* című esszé is; hogy az *Eltemetetlen gondok a Duna-tájon* nagy ívű, igazságért pörölő történelmi panorámáról és a Duray Miklós (egyúttal a csehszlovákiai magyarság) mellé álló esszéről, könyvelőszóról (*Kapaszkodás a megmaradásért*) ne is beszéljek!

A beszélgetésekben egy megtörhetetlen „szabadsághívó” ezer oldalról megvilágított arca, erkölcsi karaktere rajzolódik ki; és megannyi csatája. Hihetetlen, hogy a hajdani Belvárosi Kávéház baráti törzsszótára – amely mellett együtt ültek a népi irodalom és a liberális szellemiség legjobbjai, egymás gondolatvilágát kiegészítve írók, költők, film- és képzőművészek – a rendszerváltást követően milyen hamar fölrobbant; s ugyancsak hihetetlen, hogy Csoórit a *Nappali hold* után azok zárták (száznyolcvanhatan!) a szégyen és megaláztatás kalitkájába – ahelyett, hogy meglátásaival vitatkoztak volna –, akik a demokráciát és annak értékeit csak úgy tudják elképzelni, ha ők az igazságszótók, a hangadók. Most, hogy a parlamenti dobogó a nép akaratából kiment a talpuk alól, fölérősödött hanggal – jól fizetett külföldi csatlósaiak segítségével – ugyancsak nem szűntek meg a nemzetet pocskondiázni.

Már a Lakitelken történt sátorbontás pillanatában föl-erősödtek, a találkozó részvevőit antiszemizmussal vádolva azok a hangok – Csoóri akkor épp Amerikában tartózkodott, ott hallotta a gyalázkodásokat –, amelyek máig sem nagyon csitultak, mindenfajta értelmes párbeszédet megakadályozva ezzel. Pedig már 1988-ban – a harc megkezdése előtt – leszögeztetett az Ablonczy Lászlónak adott interjúban, hogy az újonnan alapított orgánum miféle elvek szerint fog működni.

„A Hitelt, még Illyés akaratával összhangban, mi az új magyar progresszió lapjának szántuk. Nem az úgynevezett »népiek« lapjának, mint ahogy »szétkürtölték« róla. A magyar nemzeti progresszióba beletartozik mindenki, aki a mostani történelmi szituációkat lelkébe és agyába fogadja, morálisan megválaszolja. A lap céljáról már a neve is sokat elárul. A Hitel mögött, első képzeltnozdulásra, Széchenyi alakja, személyisége és gondolatvilága jelenik meg, ki a magyarság talpra állítására »új nemesseget« szervezett, s máig eleven erkölcsi függetlenség igényét plántálta bele a nemzetbe. A hagyomány tehát világos. Ám a Hitelnek van egy jelen idejű értelmezése is. Mégpedig az, hogy ebben a félresiklott, szétesett világban meg kell kísérelnünk visszaszerezni a hitelét az emberi érzelmeknek. Hogy a történelem történelem lehessen, ne ideológiai gyurma, s a társadalom is társadalom. Hitelre nemcsak a gazdasági életben van szükség,

hanem egy ország erkölcsi életében is. Ez nem lesz könnyű. Már előre lámpalázat érzek. De nekünk s az utánunk jövő nemzedékeknek – ha törik, ha szakad – meg kell tanulnunk folyamatosan gondolkodni. Mert ha egy országban nem folyamatos a gondolatcsere, nem születhetnek soha igazi alternatívák. Így választani se lehet, csak elfogadni, amit a sors hoz. Az ember is akkor szabad, ha választhat. Érvényes ez egy nemzetre is.” (*Gyónás nélkül nincs megigazulás!*).

Csoóri Sándor jövőbe látó? Inkább – jóstehetség ide vagy oda – a ki tudja hányadik érzékével megsejtett jövő hírnöke, munkása, letéteményese. A gondolkodó, a köznek, a magyarságnak elkötelezett író, aki, bárhogy is alakult az egymásnak ugrott különféle szellemi szabadcsapatok közötti – jelen pillanatban véghetetlennek tűnő – vita, az érték pajzsa mögé való – kinek-kinek az arcát, karakterét meghagyó – toborzás szolgálatosa. Maga sem hitte, hogy amikor 1992-ben Hegedűs Jánosnak a Bécsi Naplóban azt felelte, hogy „a jövő vázlatát most fogjuk felrajzolni magunk elé”, mekkora fába vágta a fejszét.

Pedig ennek a tervnek, minthogy sohasem pihent, jól észlelhető előmunkálatai is voltak. A népzenei találkozók, egyáltalán a honi és a szomszéd népeknél lélekerősítőként, magyarságpótlékként funkcionáló magyar népköltészet és zene egymást erősítő társítása már jelezte, hogy elodázhatatlan, egyre sürgetőbb a nemzeti kérdések megoldása. Az illyési ötágú síp parancsát, a kisebbségi magyar irodalmak mielőbbi összehangolását Csoóri magára nézve ugyancsak kötelezőnek tartotta. Ha a költészetként is értékelhető nemzetegyesítő furfangját – a politika készítette erre a csavarra – valódi megoldásnak, a megoldást elősegítő, ösztönző erőnek vesszük, észlelhetjük a diktatúra sötéttségét átvilágító hatékonyságot.

„A hatvanas évek vége felé, a prágai tavasz élénkítő fuvallatát érzékelve, egyre többen bizonyosak voltunk abban, hogy a század legégetőbb és megoldásra váró kérdései a nemzeti kérdések lesznek. A nemzeti és a nemzetiségi kérdések. Igen ám, de ezekről nyíltan lehetetlen volt beszélni. A hatalom már a fogalmaktól fölborzolódtott.

Rögtön az '56-os dolgok jutottak eszébe. Meg kellett tanulnunk szimbolikusan fogalmazni, sőt szimbolikusan cselekedni. És a legtisztább szimbólumokat a népi kultúra világán belül találtuk meg. Azt például, hogy egy nemzet tagjai vagyunk mindnyájan – erdélyi magyarok, felvidékiek, hazaiak, délvidékiek, kárpátaljaiak –, botrányos provokáció lett volna hangoztatni, belerendült volna a béketábor, de ha a Kecskeméti Népzenei Találkozón egymás mellett hangzott el, mondjuk, egy kalotaszegi népdal egy Zobor vidékivel vagy egy szatmárival, az összetartozás minden magyarázat nélkül is nyilvánvaló volt. A népdal nem vált politikai áruvá, de az

öröm, a felszabadult öröm, hogy együtt énekelhetünk – már igen. És az egymástól elszakított részek szinte tüntetően keresték egymást. Nemzetegyesítés? Valljuk be, ilyesmivel kezdődött. Először csak egy kis patakocská indult el valamelyik forrásból, aztán újabb forrásból egy másik, egy még újabból egy harmadik, és így tovább” (*Megleltem igazibb hazámat* – Faragó Laura).

Akinek füle van a hallásra, az hallja, hogy az interjúban megfogalmazott (Csoóri által csaknem minden esetben ellenőrzött, átírt, hangulatilag szinte tökéletessé csiszolt) szöveg történelmi tudata, társadalomképe, meditációs gyakorlata, személyiségjegye ott van a tanulmányokban, versekben, illetve az utóbbi évtizedben „forgácsoknak” titulált naplójegyzetekben, lázító hangú publicisztikákban is. A kettő kiegészíti egymást, sőt – nem ritka esetben – olyan „problémákkal”, kicsúszott vallo-másokkal is találkozunk az interjúban, rövidebb-hosszabb beszélgetésekben, amelyek az életmű ismeretében is újdonsággal bírnak.

Ezek nem kis hányada az író közéleti szerepéhez, politikai – politikához közeli – megnyilvánulásaihoz kapcsolódik. Ameddig nem íródik meg a várva várt „önéletrajzi regény” – az író több helyütt megígérte, hogy eleget tesz a maga és a közönség által szabott igényeknek –, fontos szerepük van az ilyen jellegű, akár szubjektívnek is mondható emlékezéseknek, vallomásoknak. Ezek közül is legizgalmasabb a Magyar Demokrata Fórumhoz köthető események hihetetlenek és mégis valóságosnak tűnő sorozata – a mozgalom, illetve a párt megalakulása, az író (már ami Antall Józsefet illeti) „királycsináló” szerepe, Göncz Árpád jól megfontolt, kitűnően előkészített, piederstálra való emelése, az MDF és az SZDSZ közötti paktum – Csoóri megnevezésével koalíció – népfélséggel szembeni gyalázata, az elhibázott döntés Antallon való, száz értelmiségi előtti számonkérése. Ha Csoóri nem szól – veszélyes szerep! –, sose tudjuk meg, hogy a kínai kirándulás (az országból kiszivattyúzandó pénz pótlása) valójában milyen kálváriával járt, és hogy a sikertelenségnek mi lett a későbbiekben a vonzata.

Ezekben a beszélgetésekben világosodik meg az írónak a népi baloldalhoz (Pozsgayhoz, Bíró Zoltánhoz) fűződő kapcsolata, milyen szerepet vállalt a Lakitelken megtartott fiatal írók tanácskozásának létrejöttében Illyés Gyula; Soros György miként hódolt be Kádárnak és Aczélnak, stb. Bizonyos szempontból – valakire mindig ráhúzzattatik a vizes lepedő – Csoóri emlékezései, megfogalmazásai, közlései nem kis gyűanyagot hordoznak, s olykor (főképp ha a terep fölöttébb érzékeny az ilyesfajta gondolatok megszellőztetésére) robbannak is. Nem véletlen, hogy a Kónya-Hamar Sándor által 1992-ben készített interjú csak 2010-ben jelenhetett meg a kolozsvári Korunkban.

Cenzúra itt, cenzúra ott! A hatalom őrzői abban mindegyesre közösek, hogy amíg tudják, elodázzák a problémás ügyekkel való nyílt szembenézést. Addig lesznek hatalmon, amíg a trónszéket a hallgatás csöndje veszi körül. A Csoóri-harsona – nem hangerejével, hanem összeszedett gondolatvilágával – ezt a burkot igyekszik áttörni. Aki nem fél a megvilágosodástól, azelőtt sikerrel. „A szovjeteknek is az volt az érdekük, hogy ne legyen nemzeti öntudat és érzelm, mert ha van, akkor sokkal nehezebb bánni egy országgal.

Engem mindig is felhábortott, hogy »nacionalisták« lehetünk az osztrákokkal, a törökökkel, s akkor az oroszokkal szemben miért nem lehetünk azok? Ha olyan helyzetbe kényszerültünk, akkor igenis, az értelmiségnek arra kellett volna tüzelnie a magyarságot, hogy mindaddig, amíg a szovjet birodalomnak nincs vége, addig egy határozott, termékeny, s a birodalommal szembeforduló »nacionalizmust« érleljen meg magában. Emellett? Isten őrizze! S nem tudom, kinek az érdeke volt, hogy ez például, elmúljon, mert ez a »nacionalizmus« elsősorban a szovjet birodalom ellen fordulhatott volna, más ellen nem. S mégis azt hangoztatták, hogy: de igen, fordulhat a szomszédos országok ellen is. És milyen rosszul gondolták, hiszen a Szovjetunió maga nem engedte volna meg, hogy a saját köréhez tartozó országok között bármilyen csetepaté is kialakuljon, bármilyen feszültségből, nacionalizmusból vagy bármi másból. Egyedül ő rendelkezett ebben a térségben minden olyan energiával, amellyel féken tudta tartani befolyási övezeteit. S ilyen esetben a »nacionalizmus« legfőbb önvédelmi jelleget kapott volna. Hogy mennyire szükség lett volna erre, az éppen a fiatalok viselkedéséből derül ki. Egy fölmérés során megkérdezték a francia diákoktól, hogy mit gondolnak a saját hazájukról, s hogyan képzelik el azt például 2005-ben. És azt gondolták, hogy Franciaország akkor is erős lesz, virágzik majd a francia kultúra, de úgy, hogy Európa legizgalmasabb kultúrája lesz. S amikor ugyanazon kérdéseket föltekerték a magyar diákoknak is, akkor nagy százalékban azt felelték, hogy nem tudják, milyen lesz Magyarország 2005-ben, de valószínű, hogy a szocializmus lesz akkor is az uralkodó társadalmi helyzet. S hogy mi leszünk-e még mint nemzet, az nem is érdekelte őket, csak az, jobb lesz-e a szocializmus, mint ami eddig volt. És kész, be volt fejezve. Tehát íme: azt a természetes tartást veszítették el, ami nélkül nem lehet létezni a világban. Az a nép, amelyik nem ismeri önmagát, és nem elég szilárd belül, az nem tud fordulatokat sem kihasználni. Nézd meg a térségben magatokat és minket is, ha nagyobb belső biztonságunk lett volna, akkor a fordulatokat másképpen használjuk ki.”

Ehhez és ehhez hasonló „politikai” jellegű töprengésekkel vannak megtűzdelve az interjúk. Ám ez csupán az

aktív lelkiismeret egyik – ha nem a legfontosabb – megnyilvánulása. A másik a személyes jellegű, sokszor önmagába is hasító – kíméletlenül szókimondó – valómások csoportjából áll. Közülük az egyik legjellegzetesebb, amikor Földes Anna, aki az ötvenes években szerkesztőtársa volt Csoórinak, arra kéri az író, hogy mondjon példát a „nehéz vallomásra”, a megszólított lírikus pedig így felel: „– Nekem például – életem korábbi szakaszában – a kettős szerelem terhét és poklát volt a legnehezebb bevallani. Pedig a magyar költészetben ennek a vergődésnek is megvan a maga költői hagyománya. Szabó Lőrinc egy életen át küszködött hasonlóval. *A Huszonhatodik év* nemcsak sirató, nemcsak magasztos rekviem, de egy szerelem újra meg újra átélhető tragédiája is” (*Százezer szó forradalma*). Önfeltáró intenzitásában hasonló súlyúak – Bedecs volt a tudakolódzó – az író depressziós betegségeiről valló sorok is.

Bár kevesebb szó esett róla, nem szabad feledni, hogy Csoóri – mindenféle közéleti szerepe ellenére – elsősorban író és kitűnő, egyéni hangú lírikus. A népdal szürrealizmusát benső törvények szerint megélt s abból új líranyelvet formáló – a prózát ugyancsak költői szintre emelő – alkotó is. A nyelvre, az irodalomra, a mozgatható háttéranyagként szolgáló műveltségre száz és száz aforisztikus meglátását idézhetnénk.

„A költészet a mindenség vázlata – emberi lépték szerint. Létmegnyilvánulás. Láng vagy hamu” (*Három műfaj vonzásában* – Bozóky Éva).

„Valójában sose tartottam magam se költőnek, se írónak. Egy helyét kereső, helyét nem találó ember vagyok, aki ezzel a nyugtalansággal igyekszik az élethez való jogát meghosszabbítani” (*Beszélgetés Csoóri Sándorral*, Döbrentei Kornél). „Élni az idő közepén, élni egy nép szellemiségének a közepén, ahonnan ugyanúgy meghalanni a regőlők botjának duhogását ma, mint a föld alatt futó vonatokét; s ahonnan az igazi haladás, vagyis a minden irányú kiteljesedés érdekében senki sem hoz, és nem is hozhat magával hazugságot” (*Népi kultúra és korszerűség* – Szűcs Imre). „Számomra az emberi szabadság néha éppen abban fogalmazódik meg, mennyire vagyok képes hozzáférközni ahhoz, ami a felszín alatt munkál” (*Csoóri Sándor* – Nádor Tamás).

A lehangulatossabb interjút – ne feledjük, itt író faggatott író – Bertha Bulcsu tette az asztalra (*Beszélgetés Csoóri Sándorral*), a vers mélyéig hatoló legszakszerűbbet pedig Domokos Mátyás (*Hó emléke*). Ám minden, akár az újságolvasó röpke kíváncsiságát kielégítő közleményben ott van – az egyikben jobban, a másikban kevésbé – a sok műfajú író karakteres arca; szinte mesébe illő kitarulkozásának – ritka az ilyen leplezetlen megszólalás – szépprózába illő, magasztos szenvedéstörténete.

CSEPCSÁNYI ÉVA

Előjel

*A színes üvegek összetörnek.
Szent Margit félelmes tekintete
Csillámokra szakad az oltáron,
Galambok szárnya suhog csak,
Felütnek egy könyvet, a fény
Ezernyi bogár hátán még,
és aztán lesznek, akik az
Ebédlőasztal mellől is földre
esnek, a fölszelt torta pedig
Lassan megpenészedik.*

*

*A széles kihalt utcák
Kimerevednek, csak
A suhintása lesz eleven.
Némán, alázatosan, ahogy
A sejtek kettéhasadnak,
Behunyt szemmel a kard-
Szavú egyenesen, sírva
Halad majd előre.*

*

*Ágyam fölött palástja
Míg alszom is, lebeg. Szemközt
Mária, kibontott haja égvárázs.*

*

*Törött tál az asztalon:
A fehér abroszon fehér tányér.
A fogak örölnék tovább,
Három pap, két szerzetes,
Egy lány.
A csilláron pókháló, két kanál
Összekoccan, ahogy neved
Mint tömjénfüst felszáll.*

VARGA E. LÁSZLÓ
A Muraköz és Mindszenty József

Mindszenty József bíboros hercegprímás egész életében bizonyosságát adta hazaszeretetének, állhatatosságának, a szegények, az egyház melletti kiállásának. Ezért minden rendszerben üldöztetés volt osztályrésze, kezdve az őszirózsás forradalomtól és az ún. Tanácsköztársaságtól, folytatva a nyilas-, majd a Rákosi- és a Kádár-rendszerig.¹

Az Egyesült Államok kelet-nyugati enyhülési politikájának és a Vatikán keleti politikájának – „Ostpolitik”² – következményeként 1971-ben személyét feláldozták. (Azóta nyilvánvalóvá vált, hogy azoknak lett igazuk, akik már annak idején nagy baklövésnek tartották az Ostpolitikot. Sem a Vatikánnak, sem Washingtonnak nem származott belőle előnye, csak és kizárólag Moszkvának, illetve a Kádár-rendszernek.)

Mindszenty József nem abban a hitben távozott az Egyesült Államok Nagykövetségéről 1971. szeptember 28-án Budapestről, hogy VI. Pál pápa lemondásra kéri majd fel (1973. november 1.), aminek nem tett eleget. Nem sokkal ezután – a magyar fővárosból történt távozása óta két év és öt hónap telt el – 1974. február 5-én VI. Pál pápa megüresedettnek nyilvánította az esztergomi érseki széket. Utódja (először) esztergomi apostoli kormányzó-

ként Lékai László veszprémi püspök lett.³ Kétségkívül ez lehetett számára a legfájdalmasabb, de nem panaszkodott. A nyugati világban szétszóródott magyarok lelkipásztoraként továbbra is teljesítette önként vállalt feladatát. Látogatta, és hitben, nyelvben, jó szokásokban való megmaradásra, összefogásra buzdította őket.

*

Zalaegerszegi plébánosként mindig aktív szerepet játszott a vármegye közéletében, tagja volt a Zala vármegyei képviselő-testületnek. Legemlékezetesebb tette a második világháború előtt az volt, amikor 1935-ben a második Gömbös-kormány idején a megyei közgyűlésben a testület az ő felszólalása nyomán nem szavazott bizalmat a kormánynak, annak diktatórikus törekvései és reformígéreteinek megszegése miatt.⁴ 1941 áprilisától kezdve szünet nélkül tevékenykedett a Muraköz mielőbbi visszacsatolása érdekében. Az általa alapított Zalamegyei Újságba cikkeket helyezett el, elment a Muraközbe személyesen tájékozódni, az ottani magyarok akaratát kifejezendő aláírásgyűjtést kezdeményezett, megszervezte a muraközi gyermekek zalaegerszegi oktatását s ami ezzel járt, az ellátásukat is.

A Muraköz⁵ teljes egészében Zala vármegyéhez tartozott 1918-ig, a Murántúl⁶ pedig Zala és Vas vármegyéhez. A honvédség bevonulása ellenére (alább részletesebben

1 Mindszenty Józsefet, Magyarország bíboros-hercegprímását (szül. Péhm József, Csehimindszent 1892. március 29. – Bécs 1975. május 6.) Franz König bécsi bíboros érsek, Joseph Dörner müncheni érsek, Stefan László kismartoni és Johann Weber gráci pöspök temette Mariazellben. A bécsi apostoli nuncius, Opillo Rossi és az osztrák püspöki kar nagy része az osztrák államszerződés 20. évfordulóján rendezett ünnepségen vett részt, nem a temetésen. A temetés Mindszenty végakarata szerint történt Mariazellben, továbbá kérte, hogy porait a szabad Magyarországra vigyék haza, ha az valóban szabad lesz. Ez a rendszerváltozás után, 1991. május 4-én történt meg, az esztergomi Bazilika altplomában temették el, noha az utolsó orosz katoná, Viktor Silov altábornagy csak 1991. június 19-én 15 óra 1 perckor hagyta el Magyarország területét. 1944. március 19. után az ország ekkor lett ismét szabad.

2 „Ostpolitik”: a Vatikán (VI. Pál pápa) keleti politikájának német nyelvű elnevezése. Lényege: kompromisszumok árán engedményekre bími a kommunista hatalmat, segíteni az üldözött egyház helyzetén. A politika fő kivitelezője és tárgyalója Agostino Casaroli (1914–1998) bíboros államtitkár, az Egyházi Közügyek Tanácsának elnöke. 1990-ben került nyugálományba. Bíborossá II. János Pál kreálta. Az ő pápasága alatt merőben más fordulatot vett az „Ostpolitik”. Ebben egyéb tényezők is közrejátszottak – a Szovjetunió nem bírta a fegyverkezési versenyt, Ronald Reagan határozott kiállása Moszkvával szemben, a lengyel „Szolidaritás” létrejötte stb. –, de a lengyel pápa szerepe, bátorsága is megkérdőjelezhetetlen. A téma irodalmából többek között lásd: Kahler Frigyes: *Tempora mutantur avagy gondolatok a Vatikán új keleti politikájáról. Mindszenty bíboros igazságáról és engedelmségéről.* In: Vasi Szemle 2005/4. sz. 451–470.; Adriányi Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty ügy;* Budapest, 2004.; Mészáros István: *Mindszenty és az „Ostpolitik.” Adalékok az „Ostpolitik” történetéhez*

1957–1971. 2001; Kovács Péter: *Vádirat az „Ostpolitik” ellen. A kompromisszum egyháza – és Mindszenty hírsége.* In: Vasi Szemle 2005/4. sz. 505–508. Meg kell jegyezni, hogy a lengyel érsek, pl. Karol Wojtyła krakkói – a későbbi II. János Pál pápa –, Stefan Wyszyński bíboros érsek, Lengyelország prímása sokszor átutaztak Bécsen azokban az években, amikor Mindszenty a Pázmáneumban élt. Nem vették a fáradságot, hogy meglátogassák (még titokban sem).

3 Esztergomi érsekké csak Mindszenty halála után, 1975. február 12-én nevezte ki VI. Pál pápa. 1986. június 30-ig, haláláig vezette az egyházat.

4 In: Közi Horvát József: *Mindszenty bíboros.* München, 1980. Lásd: <http://www.katolikus.hu/mindszenty.html#m8>

5 Az I. világháború után a délszláv államhoz (SHS Királyság, 1927-től Jugoszlávia) került a szláv elnevezés szerinti Prekmurje (Murántúl) és Medmurje (Muraköz). Muraköz mint földrajzi fogalom és terület létezett 1920 előtt is. Határait a Dráva és a Mura folyók, továbbá Ausztria és Magyarország 1920 előtti határának e két folyó közé eső területe alkotta (a csáktornyai és a perlaki járás). A Murántúl a szláv Prekmurje földrajzi egységet jelölő szó magyar nyelvi megfelelője, amely fogalom Magyarországon 1918 előtt nem létezett. Területe: a történelmi Zala vármegye alsólendvai járásnak nagyobb része, Vas vármegye muraszombati járása és a szentgotthárdi járás kis része – ma a Szlovén Köztársasághoz tartozik. Ám az ottani magyar köznyelv Muratájnak nevezi, holott sosem volt a történelmi Muraköz része. A dolgok érdekessége, hogy a történelmi Muraközből ma Szlovéniához tartoznak: Murafüred (Gibina), Kopriva, Ráckanizsa (Razkrižje), Ligetfalva (Šafarsko), Šprinc, Végfalva (Veščica) nevű települések. A Muraköz ma Horvátország legkisebb megyéje – Medimurje županje, 729 km²-nyi területtel – fővárosa Csáktornya. 3 városa Csáktornya (Čakovec), Muraszerdahely (Mursko Središće), Perlak (Prelog), 22 községe van. A Muraközről lásd: *Gönczi Ferenc:*

erről lesz szó) a terület visszacsatolása nem történt meg, ezért Mindszenty kihallgatást kért és kapott 1941. május 8-án a belügyminiszternél. Kiszivárgott, hogy a kormány⁷ a horvát többségre való tekintettel nem ellenszolgáltatás nélkül, de elképzelhetőnek vélte a terület átadását a Független Horvát Államnak.⁸ Ezért kapott a Muraközt megszálló erők parancsnoka⁹ – bizonyára nem a kormányfő tudta nélkül – parancsot, hogy hagyja helyén a volt jugoszláv (horvát) közigazgatást.¹⁰

Mindszenty a belügyminiszternek, Keresztes-Fischer Ferencnek írott levelében hivatkozik az 1941. május 8-án történt kihallgatására s az ott elhangzottakra. E levélből egyértelműen kiderül, hogy a kihallgatás tárgya a Muraköz¹¹ volt, s a felek nem értettek egyet. Ez annál is valószínűbb, mert korábban két muraközi küldöttség is járt Keresztes-Fischer Ferencnél, kérve a terület visszacsatolását Magyarországhoz, amelyre a belügyminiszter azt válaszolta, hogy *Magyarországnak nincs szüksége százezer horvatra*.¹² (Amennyiben a magyar kormány kitarthat eredeti álláspontja mellett, ami leginkább a belügyminiszter előbbi kijelentéséből következik,

történelmi perspektívában nagy jelentőséggel bírt volna, ha meghagyjuk a Muraközt 1941-ben a horvátoknak.)

Mindszenty nem tágitott. Felkereste a miniszterelnököt¹³ is. Erről az emigrációban hűséges társa, Közi Horvát József így ír: „*A kormány azonban késlekedett a törvényjavaslat beterjesztésével [A Muraköznek Magyarországhoz történő csatolásáról – V. E. L.], Mindszenty ekkor merész lépésre szánta el magát. Felutazott Budapestre és kihallgatást kért Bárdossy miniszterelnöktől. A több mint félórás audiencia alatt – a szobába többször benyitó titkár tanúsága szerint – éles vita folyt a két férfi között. A miniszterelnök védte a kormány diplomatikus álláspontját, de beszédpárterét nem tudta legyőzni. 'Miniszterelnök úr – szolt vissza a hangosan távozó vendég a félig már nyitott ajtóból – vegye tudomásul, hogy egy magyar ember nem beszél így!'*”¹⁴

Emlékeztetünk arra, hogy a német–jugoszláv háború 1941. április 6-án tört ki. Teleki miniszterelnök április 3-i öngyilkossága miatt a magyar csapatok nem indultak el a németekkel egy időben. A Független Horvát Államot (*Nezavisna Država Hrvatska*) 1941. április 10-én kiáltották ki. Jugoszláviával Magyarország 1940 decemberében¹⁵

Muraköz népe. Budapest, 1895. A muravidéki magyarokról a jugoszláv érában: Hajós Ferenc: *Magyarok a Szlovén Szocialista Köztársaságban*. In: „Valóság” 1983/1. sz. 100–105., Varga Sándor: *Hetvenöt év kisebbségben. A szlovéniai magyarok I–II*. Honismeret 1995/2, 1995/3. A jelen időket tekintve: Kolláth Anna: *A kisebbségi jogok érvényesülésének elve és gyakorlata Szlovéniában*. In: Muratáj 2003/1. 113–126. Lásd még a teljesség igénye nélkül a téma legjobb ismerője, Göncz László munkáiból néhányat: *Alsólendva hűséges volt és maradt. (A Lendva vidék 1848–1849-ben)*. In: Hévíz 1998/2. sz. 18–21., *A Muravidéki magyarság megmaradásáért*. Elhangzott 1999. július 3-án a XXVII. Honismereti Akadémián. In: Honismeret 2000/1. 81–86., *A muravidéki magyarság 1918–1941*. Lendva, 2001., *Egy peremvidék hírneműje. Mura menti életképek a 20. század első feléből*. Budapest, 2006. *Felszabadulás vagy megszállás: Mura mente 1941–1945*. Lendva, 2006., *A területi integritás szellemében. Pehm (Mindszenty) József megnyilatkozásai a visszacsatolt Muramentéről és Muraközről*. In: Vasi Szemle 2005/4. sz. 415–423., *A visszatért Délvidék 1941–1945*. In: *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja, 2006, 121–138., *Mura-vidék 1919. A proletárdiktatúra időszaka a Mura mentén és a vidék elcsatolása*. In: Vasi Szemle 2001/2. 147–167., *Visszacsatolás vagy megszállás? (Muravidék 1941–1945)* In: Vasi Szemle 2003/3. sz. 295–320., *A területi integritás szellemében*. Bencze Lajos: *Írott szóval a megmaradásért. A szlovéniai magyarság 1919–1989*. Győr, 1994., Kovács Attila: *A muravidéki magyarok és a népszámlálások 1910–1991 között*. In: A Kárpát-medence vonzásában. Pécs, 2001., *Zala vármegye alispánjának az 1921. évben a határkiigazítási ügyben előterjesztett memorandum*. Zalaegerszeg, 1929., Zsiga Tibor: *Muravidéktől Trianonig*. Lendva, 1996., Vassel Károly: *A déli országhatár kitzűzése*. Nagykanizsa, 1924., valamint Káli Csaba: *A Zalához visszacsatolt területek közigazgatása 1941–1945*. Muratáj, 2003/1. sz. 121–138., Béli József: *A Muraköz 1941–1945*. In: Vándor László (főszerk.): *Zala megye ezer éve*. Zalaegerszeg, 2000. 261–266., Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, 1995. Katonapolitikai és katonai kérdésekre a visszacsatolt Délvidékre vonatkozóan: Liptay Ervin vezérőrnagy, Fabjan Trgo altábornagy

(főszerkesztők): *Horthy–Magyarország részvétele Jugoszlávia megtámadásában és megszállásában 1941–1945*. Budapest–Belgrád, 1986.

6 Lásd az előző jegyzetben.

7 Juhász Gyula (összeállította), *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. V. k. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941. 763. sz. dok. 1083–1084. A külügyminiszter számjeltávirata a római követnek. Budapest, 1941. április 22.

8 A magyar–horvát diplomáciai kapcsolatok – benne a Muraközről folytatott tárgyalások történetét a főszerzőkben közöltek kívül nem taglaljuk.

9 A szombathelyi III. hadtest csapatai vettek részt a bevonulásban, Horváth Ferenc vezérőrnagy vezetésével, majd őt váltotta vitéz Domanczyk Ödön altábornagy. A hadtest parancsnoka ekkor vitéz balázsfalvi Kiss László altábornagy.

10 C. A. Macartney: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945*. II. k. Budapest, 2006, 19.

11 Lásd a 5. sz. jegyzetet.

12 Munczi Antal: *Muraköz története*. <http://magtudin.org/Murakoz.htm>.

13 Tyeviczka Árpád: *A Mindszenty jelenség*. In: Vándor László (főszerk.) *Zala megye ezer éve*. Zalaegerszeg 2000, 250. (A tartalomjegyzékben ez szerepel a tanulmány címeént, viszont a tanulmánynak nem ez a címe, hanem ott egy mottó szerepel címként: „Ahogy régen, most is boldog voltam velük”. Mindszenty (Péhm) József és Zalaegerszeg, valamint Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1945*. Budapest, 2002, 57. <http://magtudin.org/Murakoz.htm>.

14 Közi Horváth József: *Mindszenty bíboros*. München, 1980. Pázmány Péter elektronikus könyvtár 321. sz. Megemlíti Munczi Antal is, hogy Mindszenty lépéseket tett a magyar kormánynál és Horthy kormánynál is. <http://magtudin.org/Murakoz.htm>. Balogh i. m. 57. azt írja, hogy állítólag felkereste Bárdossyt is. A Bárdossyval való találkozást részletesen ismerteti Maróthy-Meizler Károly Az ismeretlen Mindszenty, Buenos Airesben, 1958-ban megjelent munkájában. Részleteket közöl belőle Peterfi Nagy László, Mindszenty történelmi érdeme a Muraköz visszaszerzése. In: Nagy Magyarország 2011. március, III. évf. 1. szám 56–57.

kötött örök-béke szerződést,¹⁶ amely most a horvát függetlenség kikiáltásával nemzetközi jogi értelemben megszűnt létezni, megteremtve¹⁷ a magyar beavatkozás alapját. A honvédség másnap indult, és április 12-re birtokba vette Bácskát és a baranyai háromszöget.

A Muraközbe, valamint Alsólendva és környékére azonban nem indult el, pedig az ottani magyarság türelmetlenül várta érkezését. Csoportok, küldöttségek jöttek át a magyar oldalra, kérve a bevonulást.¹⁸ Vitéz gróf Teleki Géza, Zala vármegyei főispán az alispánnal látogatást tett 1941. április 7-én, húsvéthétfőn az akkor senki földjének számító Alsólendván, majd később Mindszenty József a Muraközben és Alsólendván.

A honvédség, mégpedig a III. szombathelyi hadtest csapatai hat nappal a bácskai és a baranyai háromszögbe való indulás után, április 16-án vonultak be a Muravidékre, ellenállást sehol nem tapasztaltak. A német katonai parancsnokság Muraszombatban azonnal át is adta a hatalmat a magyar katonai parancsnokságnak. A horvát kormány a honvédség bevonulása ellen másnap jegyzékben tiltakozott Budapesten, Berlinben, Pozsonyban, Bukarestben (mintha még lett volna kisantant) eredménytelenül. A magyar és a horvát kormány közötti tárgyalások – mint említettük – a terület hovatarozásáról, amelyekről a közvélemény semmit sem tudott, a jegyzék átadása után is folytak. A magyar lakosság azonban megnyugodott. Az idősebb horvátok – legalábbis egy részük –, akik még éltek a régi Magyarországon, nem viseltettek ellenszenvvel Magyarország iránt. Ez nem jelenti azt, hogy nem voltak a nem magyar ajkú lakosság között magyarellenesek. Pl. Alsólendván a szerb érzelmű Dr. Klár Zoltán orvos, a zágrábi parlament tagja,¹⁹ Jerič Joseph bántornyai plébános, Klekl cserföldi nyugalmazott plébános.²⁰

Másnap, április 17-én Magyarország elismerte a horvát függetlenségét.²¹ A Muravidék Magyarországhoz csatolása azonban még váratott magára. A Muraközben lehetett érezni a nyugtalanságot, a magyarellenes propagandát. Az alsólendvai járásban ehhez képest nyugalom volt. A bevonult honvédség mellett paradox módon a horvát államigazgatás tovább élt, a kitzűött magyar zászlókat levetették, fenyegették a magyarokat.²² Közhírré tették, hogy a honvédség csak rendfenntartás céljából tartózkodik Muraközben. Dr. Kossák helyi gyógyszerész horvát kormány megbízottként két napig intézkedett, majd április 18-án éjjel eltávozott.²³ Megfélemlítés céljából összeírták azoknak a névsorát, akik kitzűtték a magyar zászlót.²⁴ A bevonult honvédség mintha ott sem lett volna, nem működött megszállóként, nem intézkedett az általa de facto megszállt területen. A fegyverek beszolgáltatására felszólított, de semmi többet nem tett. Azonban ez az ex-lex állapot csak két napig tartott. A háttérben folytak a terület hovatarozásáról a magyar–horvát tárgyalások.²⁵ Csáktornyán a horvát főszolgabíró megtiltotta az adóhivatali és pénzügyi tisztviselőknek, hogy a hivatalt a magyaroknak átadják. A magyar katonai hatóság plakátjainak kifüggesztéséhez is az ő engedélye volt szükséges. A csáktornyai magyarságon a magyarságuk miatt régebben elzárásra, pénzbüntetésre kiszabott büntetéseket a szolgabíró be akarta hajtani, a magyar zászlókat le akarta szedetni stb.²⁶ A horvát fiatalok és főként a betelepített dobrovoljácok²⁷ voltak ellenségesek. Már csak az hiányzott, amit 1918 után annyiszor az őshonos magyarság arcába vágtak: „*mađjari van, židovi van – magyarok ki, zsidók ki,*” illetve „*ne lajaj mađarski! – ne ugass magyarul!*” Muraszerdahelyen kidobolták, hogy aki a magyar zászlót kitzűzi s azt mondja, jönnek a magyar

15 A németek szorgalmazására kötöttük meg ezt az egyezményt, amely annyi baj és tragédia okozója lett.

16 Szövegét lásd: 1941. évi I. tc. Magyarországnak a Japán, Németország és Olaszország között Berlinben 1940. évi szeptember hó 27. napján között háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozásáról. Megjelent az Országos Törvénytár 1941. évi február hó 23-án kiadott 1. számában.

17 Ezt a magyar érvelést a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok sem fogadta el. Az angolok április 6-án megszakították a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal. Hadat csak 1941. december 6-án Sztálin kifejezett kérésére üzentek, míg Washington egyelőre hadviselő félnek nyilvánította Magyarországot, de hadat ő sem üzent.

18 Zala Megyei Levéltár (ZML), IV. 401/b. Zala vármegye főispánjának iratai. Bizalmas iratok. 1941. 17. doboz. Két Jegyzőkönyv, amelyek a főszolgabírói hivatalban, Lentiben készültek 1941. április 12-én. 11 ill. 98 magyar aláírásával, akik átjőve a határon kérték a mielőbbi visszacsatolást Magyarországhoz.

19 Zala vármegye főispánjának szigorúan bizalmas jelentése a belügyminiszternek 1941. április 19-én ad 50 szám/1941. Itt másolat. ZML, IV.401/b. 1941. 17. doboz.

20 Dr. vitéz Bíró Ignác kp. vm. titkár jelentése a most visszakerült Murán inneni megszállt részeken látottakról. 1941. április 24-én. ZML, uo.

21 A zágrábi magyar főkonzulátus követségé alakult. Marosy Ferenc nyert kievezést a követi posztra.

22 Részletesen szól erről: A letenyei járás főszolgabírájának jelentése a főispánnak 1941. április 12-én. 30. szám/eln. 1941. ZML IV. 401/b. 1941. 17. doboz.

23 Uo. Zala vármegye főispánjának ad 50 szám/biz. 1941. szigorúan bizalmas jelentése a miniszterelnöknek 1941. április 19-én. Itt másolat. 24 Uo.

25 Ennek taglalására itt nem térünk ki.

26 A letenyei járás főszolgabírájának jelentése a főispánnak 1941. április 12-én. 30. szám/eln. 1941. ZML uo.

27 Dobrovoljácok azoknak a délszláv (szerb) katonáknak a gyűjtőnéve, akik osztrák–magyar állampolgárként estek fogságba az orosz, illetve az olasz fronton, s átálltak az antant oldalára. 1919-től a jugoszláv államban a földreform során, a délvidéki magyarok által lakott területen 62 telepés falut hoztak létre, 53.000 kateszteri hold földet kaptak. A magyar földbirtokosok földjét felosztó földreform magyaroknak nem adott egy darab földet sem, csak helyi szerbeknek és dobrovoljácoknak, így csökkentve az adott körzetben a magyarság számát, gazdasági erejét és nehezítve életkörülményeit, sorsát.

katonák, és követeli, hogy csatlakozzanak Magyarországhoz, azt elfogják, Csáktornyára viszik és föbe lövik. Alsólendván április 14-én (tehát a honvédség bevonulása előtt) egy német egyenruhás szlovén nemzetiségű őrnagy kidoboltatta, hogy 70 rendőrnek és 80 csendőrnek kell szállást biztosítani magánházaknál.

Szabolakosnál 1.500 fő vonult fel magyar zászlókkal a határra és várták a honvédséget.

Pincén és Völgyifaluban a honvédség fogadására felállított díszkapukat az előbb említett őrnagy lebontatta. Két főt, akik rokonlátogatásra érkeztek Alsólendvára, a szlovén nemzetiségű német csendőrök kitoloncoltak.²⁸

1941. április 24-én dőlt el a német–olasz megállapodásban, hogy a Független Horvát Állam milyen területeket fog magában foglalni. A Muraköz Magyarországhoz tartozását jóváhagyták azzal, hogy a határok kijelölése a kétoldalú tárgyalások dolga.²⁹ Ezek nem vezettek eredményre, amelynek következményeként 1941. július 9-én nulla órakor életbe lépett a katonai közigazgatás.³⁰ Ez már arra utalt, hogy a területet a magyar kormány meg fogja tartani, és csak idő kérdése, mikor egyesíti az anyaországgal.

1941 augusztusának elejétől folyamatosan nevezték ki a Muraközben a magyar államigazgatás polgári vezetőit, akik augusztus 14-től esküt tettek. Kezdetét vette a magyar polgári közigazgatás.³¹ A muraközi településeken létrehozott csendőrőrsök augusztus 20-án nulla óra nulla perckor kezdték meg működésüket.³² Folyt a magyar közigazgatás megszervezése, így magyar jegyzőket, szolgabírákat, főszolgabírákat nevezett ki a belügyminiszter, a vallás és közoktatási miniszter pedig pedagógusokat helyezett a visszatért területekre. Valamivel lassabban, de magyar papok is kerültek a településekre.

Ezzel párhuzamosan az 1918. október 31. után a térségben letelepült, ill. betelepített személyeknek el kellett hagyniuk a területet (Bácskában már április 28-án megjelent az erre vonatkozó rendelet). Erre a magyar

kormánynak nemzetközi egyezmény is alapot adott. Az utódállamok mindegyike aláírta azt a kisebbségvédelmi egyezményt 1919/1920-ban, amely szerint a nemzetiségi területeken nem lehetett erőszakkal megváltoztatni az etnikai arányokat (idegeneket betelepíteni, elűzni az őshonos magyarságot). A Bácskába, a Muraközbe, a Murántúlra és a baranyai háromszögbe 1918. október 31. után betelepített dobrovoljácokat és másokat a magyar kormány tehát ki akarta telepíteni a német megszállás alatt levő Szerbiába. A németek ellenkezése miatt csak 6–12.000 főt sikerült (szerb források szerint 24.000 főt) Szerbiába áttelepíteni, 14.000-t internáltak a magyar hatóságok. Dobrovoljácok kerültek Bácskából és a Muraközből a sárvári internáló táborba is. Az ő helyükre telepítette be a magyar kormány Bácskába a bukovinai székelyeket és csángókat, valamint Boszniából a szórványban élő magyar családokat. (Ennek tragikus következményei lettek, 1944-ben menekülni voltak kénytelenek.)

Végül a magyar országgyűlés az 1941. évi XX. törvénycikkkel³³ kimondta Bácska, a baranyai háromszög, és a Muraköz Magyarországhoz csatolását. Az ügy befejezést nyert.³⁴

A II. világháború végén a Jugoszláv Népfelszabadító Néphadsereg egységei – soraikban a magyar kormány által 1941–1943-ban kitelepített szerbekkel, horvátokkal – válaszként megtorolták nemcsak a Bácska, a baranyai háromszög és a Muravidék Magyarországhoz csatolását, de tíz-tizenöt ezer revansot vettek a honvédség és a csendőrség által Újvidéken 1942 januárjában elkövetett vérengzés miatt, amelynek 4000 áldozata volt, nem csak szerbek. Bosszúként Tito partizánjai, a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg katonái, soraikban a dobrovoljácokkal követték el a magyar férfi lakosság legyilkolását a magyarok lakta településeken 1944 őszén. Bácskában 30–50.000, 16 és 60 év közötti magyar férfit végeztek ki.³⁵ Ez a sors várt a Muravidéken azokra is, akik a helyi magyarság vezetői voltak és/vagy 1941-ben

28 ZML IV. 401/b. 1941. 17. doboz. Zala vármegye alispánjának jelentése. Az iratnak nincs címezettje és dátuma, az első része hiányzik. Gépirati másodpéldány.

29 *Részlet a Jugoszlávia felosztásáról Bécsben tartott német–olasz tárgyalások feljegyzéseiből. Bécs 1941. április 24.* In: Horthy Magyarország i. m. 33. sz. dok. 82.

30 Zala vármegye törvényhatósági kisgyűlése 1941. július 9. napján tartott rendes ülésének jegyzőkönyve. ZML 667. 1. és Munczi op.cit. <http://magtudin.org/Murakoz.htm>. *A Vezérkar Főnökének 30. számú bizalmas katonai közigazgatási parancsa a katonai közigazgatás bevezetéséről, a Muraköz magyar csapatok által megszállt részében.* Budapest, 1941. július 9. In: Horthy Magyarország i. m. 52. sz. dok. 127–130.

31 *A Vezérkar Főnökének átírata a Honvédelmi Miniszterhez a Bácskában és Baranyában a polgári közigazgatás életbe léptetésé-*

vel kapcsolatos intézkedésekről. Budapest, 1941. augusztus 2. In: Horthy Magyarország i. m. 58. sz. dok. 138–139.

32 A m. kir. Szombathelyi III. csendőrkerület zalaegerszegi osztályának átírata a főispánhoz. 257.szm/k.t. 1941 számon. ZML IV.401/a. Zala vármegye főispánjának iratai. Általános iratok. 1941. 8. doboz. Ikt. sz. 1077/f.i.941.

33 A visszafoglalt délvédelmi területeknek a *Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről.* In: Országos Törvénytár 1941. évi december hó 31-én kiadott 13. száma. Közli még a Magyar Törvénytár, 1941. évi törvénycikkek. Budapest é. n. 102–103.

34 A Délvidék adatai: területe 11.601 km², 1.145.508 lakossal, ebben 36,6% magyar, 25,3% szerb, 19% német.

35 A Bánáttól, amely német katonai közigazgatás alatt volt ekkor, szerb fegyveres partizánok szivárogtak át magyar területre, és fegyveres akciókat hajtottak végre.

kiálltak a terület minél előbbi Magyarországhoz való csatlósáért. Akik nem menekültek el a Jugoszláv Néphadsereg közeledtének hírére, azokat a magyarsághoz való ragaszkodásukért hurcolták el és kerültek börtönbe, internáló- és munkatáborba, vagy legyilkolták őket.³⁶ Pontos számukat nem ismerjük.

Nevüket a kollektív feledés homálya fedi, emléküket semmilyen tankönyv, emléktábla nem őrzi. A történeész szakma nem írt róluk 1990 után sem (a szlovéniai Göncz László kivételével, aki e kérdés egyetlen alapos szakembere), a közvélemény, a történelemtanárok tájékozottságáról jobb nem is beszélni. A nemzeti emlékezet szempontjából fontos, hogy nevüket Munczi Antal nyomán felsoroljam:

E tevékenységükért halálra ítélték és kivégezték: Antunovits Márton, Döring Károlyt, Jankovics Flóriánt, Juranics Györgyöt (holott ő 1941-ben kommunista menekültként telepedett le Csáktornyán), Mejericsák Bélát, Mekovec Ignácot, Muraközi (Szocsics) Mihályt, Rózsa Jenőt, Bévor Jánost (volt jugoszláv képviselő), Szalay Lászlót, ifj. Wohlsein Károlyt és Zimmerman N-t. Munczi Antal is halálra lett ítélve távollétében, de átgondolva a helyzetet 1945. április 2-án családjával együtt elhagyta Muraközt, és így megmenekült a kivégzéstől. A falusiak közül is többeket kivégeztek, főleg a községi bírókat. Pecsornik Ottó országgyűlési képviselő eltűnt. Sokakat 6 hónaptól 20 évig tartó börtönbüntetésre ítélték. Így Behojnik Mihályt 20 évre, Binder Lajost 8 évre, Kollarics Ferencet 8 évre stb. Öcsémet 5 évre ítélték, pedig ő politikával nem foglalkozott, csak azért, mert a Magyar Kultúr Egyesület alelnöke volt. Az elhurcoltak közül is sokat kivégeztek. Egy barátom, ki maga is be volt zárva a varasdi börtönbe, de sikerült neki Ausztriába menekülnie, elmondta, hogy a varasdi börtönből egy ideig minden héten elvittek egy vagy két teherautónyi foglyot, akiket aztán a Drávába fojtottak. Ezek között több muraközi is volt.

A magyar tanárokat, tanítókat, közigazgatási tisztviselőket, és akik 1941-től telepedtek Muraközbe, kitolon-

colták és mindenüket ott kellett hagyni, csak amit a két kezükben el tudtak vinni, azt vihették el.

Tito kommunista rendszere gondoskodott arról, hogy a magyar érzésű embereket elűntesse vagy kiirtsa Muraközbe. Sok muraközi telepítettek át Jugoszlávia belsejébe és helyükre idegeneket telepítettek be.³⁷

Magyargyűlöletében a Jugoszláv Néphadsereg 1945-ben odáig elment (elmegetett bármiféle jogi következmények nélkül, mert Magyarország legyőzött állam volt, ki volt szolgáltatva a szomszédok bosszújának), hogy átjött Dél-Zalába egészen Nova községig – amely sosem volt Jugoszlávia része –, túszoikat szedett és vitt át jugoszláv területre. Valószínűleg kivégezték őket, mert senki nem tért vissza közülük. Számukat, nevüket ma sem ismerjük.³⁸

A függelékben Muraközrel kapcsolatos levéltári iratokat teszünk közzé. Az első Mindszenty Józsefnek a belügyminiszterhez, Keresztes-Fischer Ferenchez írott levele. Lelőhelye a Magyar Országos Levéltár, az Államfői Hivatalok Levéltára, Horthy Miklós kormányzó kabinetirodái³⁹ anyaga, a 8394 sz. mikrofilmen olvasható. A belügyminiszter kabinetirodájából kerülhetett át a kormányzó kabinetirodájába, de az is elképzelhető, hogy a Belügyminisztérium épületében került szovjet kezekbe, s a szovjetek a kormányzói kabinetiroda egy bizonyos mennyiségű anyagával vitték el Magyarországról és adták vissza. (Hol a többi irat?)

A második Mindszenty-dokumentum két részből áll. A megyei közgyűlés (akkori megfogalmazásban Zala vármegyei törvényhatósági bizottság) 1941. július 5-i rendkívüli ülésén, Muraköz ügyében elmondott előadói beszédéből és az azt követő határozatból, amelyet a közgyűlés vita nélkül szavazott meg.

A szövegekben csak apró módosításokat végeztünk, ezeket külön nem jelöltük. Egy esetben tettünk kivételt, ott [...]be tettük a magyarázatot.

Harmadikként Teleki Bélának, Zala Vármegye főispánjának Alsólendván 1941. augusztus 16-án elmondott beszédét közöljük.

36 A szerbek részéről ez éppoly tömeggyilkosság volt, mint az 1991–1999 közötti délszláv háborúban elkövetett mészárlások a horvátok és a bosnyákok, albánok, illetve Kórogy és Szentlászló el nem menekült magyar lakosai között. Ezekért a gyilkosságokért, emberiségellenes bűncselekményekért néhány felelőst a Nemzetközi Bíróság elítélt. A Szerb Köztársaságban szélsőséges elemek, noha az ország az Európai Unióba törekszik, teljesen helyénvalónak, természetesnek tartják a nem szerb nemzetiségűek fizikai bántalmazását nemzetiségük, nyelvük, etnikai hovatartozásuk miatt, sőt fizikai megsemmisítésüket is, ha nem akarnak asszimilálódni.

37 <http://www.magtudin.org/Murakoz.htm> Lásd még: Göncz László: *Meghurcoltak kálváriája. Miért? – Zakaj?* Lendvai füzetek 16. Lendva, 1998. A Bácskában, Bánátban, Baranyában a Jugoszláv Néphadsereg nemegyszer a helyi szerb lakossággal követett el

népirtást a magyarok ellen, lásd többek között: Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában*. Budapest, 1991; Mészáros Sándor: *Holtta nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum I-II*. Budapest, 1995–2000; Matuska Márton: *A megtorlás napjai*. Novi Sad, 1991.

38 Béli József: *A Muraköz 1941–1945*. In: Zala megye ezer éve. Főszerk. Vándor László. Zalaegerszeg, 2000. 266.

39 A kormányzói kabinetiroda és a katonai iroda anyagának egy része bizonyosan szovjet kezekbe került. Az 1960-as évek elején bizonyos mennyiségű iratot Moszkva visszaadott. Ebből készült a *Horthy Miklós titkos iratai* című kiadvány. Budapest, 1963. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós és Szűcs László. Angol nyelvű változata: *The Confidential papers of admiral Horthy*. Prepared for the press and introduced by M. Szinai and L. Szűcs. Budapest, 1965.

Függelék

1. Mindszenty József Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszterhez írott levele

A május 8-i kihallgatás során a következőkre vagyok bátor rámutatni. A propaganda sokkal erősebben és kiterjedtebben folyik Horvátországban Muraközért, mint nálunk. Van-e magyar lap, amely magyar irányú térképet vagy cikket hozhatna a Muraközről? A Muraközbe is bejáró Pesti Hírlap még azt is elhallgatta, hogy a Muraközben magyar katonaság volna, illetőleg nem merte felsorolni Muraközt ama déli területek között, amelyek magyar megszállás alatt vannak. Ellenben a Muraközbe akadálytalanul bejutó Hrvatska Straža című terjedelmes zágrábi napilap május 24-i száma a Muraközt Horvátországhoz csatoló térképet közöl. Mellékelem.

Téves Excellenciád azon információja, hogy a Muraköznek 84 ezer lakosából 8 ezer magyarja van és ebből 4 ezer zsidó.⁴⁰ Az 1910-es hivatalos statisztika szerint a Muraköznek 1012 izraelita lakosa volt, és a szám azóta, mint az ország egész vidékein is csak fogyott. Jugoszlávia igyekezett Muraközt formailag megölni. A zsidók pedig a gazdasági életteret keresik. Nem jelentéktelen az az 1910-i hivatalos statisztikai adat sem, amelyre eddig kevés figyelem jutott, hogy 22.577⁴¹ egyén beszélt 1910-ben a magyar nyelvet. Ez pedig több mint 25%. A Muraköz központjának, Csáktornyanak⁴² a magatartása nagyon jellemző. Amióta (kb. 2 hete) Csáktornyan⁴³ a tiszta horvát nyelvű istentisztelet mellé egy kanizsai franciskánus betelepítésével bevezette a magyar nyelvű istentiszteletet, a magyar istentisztelet zsúfolt templomot, a horvát istentisztelet üres templomot jelent, jöllehet a csáktornyai barátok a horvát nyelvnek biztosították a

lakosságának alkalmasabb időt, míg a magyarságnak a kevésbé alkalmas idővel kellett beérnie.

A miniszterelnök⁴⁴ azt közölte Excellenciáddal, hogy a 8 tagú muraközi küldöttségből egy sem tudott magyarul. Ezt a megállapítást már május 28-án tévesnek kellett mondanom. Utána lementem a Muraközbe és ott a helyszínen újólal megállapítottam, hogy a küldöttség hét tagja tökéletesen beszél magyarul. Csak a nyolcadik, a perlaki⁴⁵ Kósz beszél a muraközi nyelvet jobban, mint a magyart. De tűrhetően tudja magát kifejezni magyarul is. A szíve pedig tökéletesen magyar. Hogy ő lett a bíró a felszabadulás után, az is az ottani magyarság bizalmának megnyilatkozása.

A Transcontinent Press budapesti jelentése alapján pozsonyi lapok (Az Esti Újság, Gárdista) május 21-én hozták a hírt, hogy Magyarország átengedi a Muraközt Horvátországnak. Illetékes helyre hivatkozva hirdeti a fenti hivatalos német lap és hirdetik nyomán az egyéb említett lapok, hogy „Magyarország nemcsak horvátországi, szlavóniai és szerémségi részekre való igényeiről mond le, hanem ezen felül átengedi Horvátországnak Muraközt.” E szerint a külföld nem arról tud hivatalos formában, hogy Magyarország ragaszkodik a Muraközhez, hanem átengedést és lemondást hirdet.

Excellenciádat éppúgy tájékoztatta muraközi közege, Sagmaister Pál főbíró, mint ahogy Csáktornyan és Muraközben ismételten többek előtt, legutoljára pénteken kijelentette: a Muraköz lakosságának 80%-a, főként gazdasági okból Magyarországhoz vonzódik és kíván tartozni. E szerint a Muraközben nincs is más hátra, mint a magyar közigazgatás bevezetése.

Rendkívül jellemző, hogy Varasd városból két főtisztviselő eljuttatta Csáktornyára ama tervét, hogy Muraközrel együtt ők is Magyarországhoz tartozzanak, annál is inkább, mert Horvátországban egész bizonytalanok a viszonyok, a jogrend, a gazdasági és szociális helyzet egészen sötét. Minden viszonylatban komor

40 1910-ben adja Muraköz lakosságát a csáktornyai járás és a perlaki járás adatainak összege. Ezeket és az összesített adatokat lásd a 44. sz. jegyzetben. Muraközben a zsidó vallású polgárok száma 2120.

41 Lásd a 44. sz. jegyzetben

42 Csáktornya nemzetiségi viszonyai az 1910-es népszámlálás szerint: az összlakosság 5.213 fő, ebből magyar 2.443 (46,863%), német 251 (4,814 %), tót 14 (0,27%), román 2 (0,038 %), horvát 2.404 (46,115 %), szerb 35 (0,671 %), egyéb 74 (1,419 %). A magyar nyelvet ismerte 3.595 fő (68,96 %). In: *Magyar Statisztikai Közlemények. A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Új sorozat, 42. kötet.* Budapest, 1913. 80.

43 A csáktornyai járásban a helyzet a következő volt: Összlakosság 46.471 fő. Ebben magyar 4.709 (10,13%), német 323 (0,695%), szlovák 22 (0,047%), román 6 (0,013%), horvát 41.182 (88,62%),

szerb 35 (0,075%), egyéb 194 (0,417 %). Magyarul tud 10.429 (22,44 %) In: *Magyar Statisztikai Közlemények, i. m. 82.*

44 Teleki öngyilkossága után a kormányzó még aznap este, 1941. április 3-án Bárdossy Lászlót nevezte ki miniszterelnöknek, aki a posztot 1942. március 7-ig töltötte be. Utóda Kállay Miklós lett.

45 Perlak lakossága 1910-ben összesen: 4.513 fő, ebben: magyar 713 (15,80%), német 20 (0,44 %), 3.754 horvát (83,18 %), egyéb 26 (0,576 %), magyarul tud 2.785 (61,71%). A perlaki járásban a helyzet: összesen 43.910 fő, ebben magyar 2.057 (4,68%), német 73 (0,166%), oláh 8 (0,018%), horvát 41.647 (94,85%), egyéb 131 (0,298%). Magyarul tudott 12.158 (27,688%). Összesen a Muraközben: 90.387 fő, ebben magyar 6.766 (7,48%), német 396 (0,438%), tót 22 (0,024%), oláh 14 (0,015%), horvát 82.829 (91,64%), szerb 35 (0,039%), egyéb 325 (0,359%). Magyarul tud 22.587 (24,99%).

hírek jönnek át a Muraközbe túlról, és nem csoda, hogy nemcsak Varasd város, de a Dráva déli oldalán fekvő községek is szívesen vennék a Magyarországhoz tartozást. Az olaszokkal való kapcsolat egész Horvátországban ellenszenves és gyökértelen.

Nagyméltóságodnak hazafias tisztelettel:

Péhm József⁴⁶
pápai prelátus, apátplébános,⁴⁷
törvényhatósági bizottsági tag

2.

Péhm József pápai prelátus tag előadói beszéde Zala vármegye törvényhatósági bizottsága⁴⁸ 1941. évi július hó 5-i rendkívüli ülésén

Méltóságos Fő⁴⁹- és Alispán Úr!⁵⁰

Muraközi Testvéreink!

Tekintetes Törvényhatósági Bizottság!

Amikor 116 törvényhatósági bizottsági tag rendkívüli közgyűlést sürgetett és hívatott össze, éspedig a tatárdúlás óta soha ennyire nem várt kalászerés és kaszapengés idején, és amikor Zala vármegye évszázadok folyamán megszerzett és élre lendülő erkölcsi és közéleti súlyával, minden emberi válságok legnagyobb válsága idején egy rendkívüli fontos országos és vármegyei ügyben kíván megnyilatkozni: a szónok vállaira az a feladat súlyosodik, hogy alanyiségét visszazorítva, tökéletesen beilleszkedjék ennek a teremnek a múlttól vemhes levegőjébe, a galériájából Zrínyit, Festeticset és Deákot kapcsolja be a lelkébe, és tanítasukból a tanító történelem szellemét zúgassa és suhog-

tassa át az énjén, és annak és csak annak legyen itt, kifelé, fölfelé, jelenben, jövőben a leadója. Az elmúlt idők szociális válsága tette-e vagy más is, nem tudom, de megfogyatkozott a történelmi gondolkodás. A történelmi jogérzék vészes vérszegénysége idején, mint egykor Bosnyák Zsófia⁵¹ sztrechnói lábnyomai az utána jövő, fagyoskodó szolgálónak, az ő nyomaik és útjaik is melegek, eligazítók, járjuk azokat!

Országos közügy.

Azzal, hogy ők, az egész nemzet vateszei szólalnak meg itt, a szőnyegen levő tárgy kilép egy vármegye kereteiből, és a nemzet nagyjai az egész ország ügyévé teszik azt, ami a történelem folyamán mindig is az volt. Ha a Szent Korona beragyogta a nemzetet, fényes boglára,⁵² Muraköz is velük fürdött tündöklésében. Ha a Szent Korona fénye meghalványodott, Muraköz könnyáztatta drágakő lett. De akár fényben, akár könnyben fürdött, egyaránt nagy nemzeti kincs. 1626-ban, amikor Zrínyi György,⁵³ a szigetvári vértanú unokája és a csáktornyai Miklós apja elmegy a hadak útján Wallenstein⁵⁴ táborába, és előre érezte, hogy csak holtteste jön vissza a szentilonai pálos kolostor családi sírboltjába, ezért ajánlja búcsúlevelében a nagy Pázmány⁵⁵ gondjaiba Muraközt, mert – úgymond – a bíboros Magyarország jóakarója. Fia, Miklós⁵⁶ a Muraköz és Légrád kapitánya, majd Zala főispánja és horvát bán, innen Muraközből védi Dél, Babócsán és Berzencén át el Pécsig, Eszékig és mindenütt a Dráva vonalán áll Magyarország vártáján, a török ellenében. Muraköz miatt hasonlott meg a bécsi kormánnyal, amely Montecuccolival⁵⁷ nem tudja megérteni [helyesen: nem tudta megértetni – V.E.L.] Muraköz országos és hadászati jelentőségét. A török áfium című műve megrendítő gondolatai a nemzet bűneiről és erényeiről, a nemzeti hadseregről, a csáktornyai várban születnek meg, és a mai magyar dicsőséges honvédségnek

46 1942 szeptemberében változtatta meg vezetéknévét Mindszentyre.

47 Ekkor plébános a zalaegerszegi Mária Magdolna plébániatemplomban.

48 Mai fogalmaink szerint a Megyei gyűlésről van szó, amelynek Mindszenty József is tagja volt.

49 A főispán vitéz gr. Teleki Béla (1896–1969) 1936. november 25–1944. október 27-ig. A nyilas kormányt nem akarván szolgálni lemondott és külföldre távozott. Paraguayban halt meg.

50 Az alispán ekkor Dr. Brand Sándor (1938. május 12–1945. május 14. között).

51 Bosnyák Zsófia (1609–1644), Wesselényi Ferenc füleki várkapitány felesége.

52 Jelentése: a Magyar Szent Korona ékköve, Muraköz.

53 Zrínyi György (1659–1626) Bethlen Gábor erdélyi fejedelem oldalán állt, majd átpártolt a Habsburgokhoz. Jutalmul horvát bán lett. A sors úgy hozta számára, hogy mint II. Ferdinánd katonája a Vág völgyében – Bethlen 1626-os Bécs elleni hadjáratakor – a fejedelem ellen vonult. Állítólag megmérgezték.

54 Wallenstein, Albrecht Wenzel Eusebius (1583–1634) a harmincéves háború egyik legkiválóbb hadvezére, cseh származású. A német-római birodalmi haderő vezetője.

55 Pázmány Péter (1570–1637) Krakkóban kezdte tanulmányait. Itt állandóan fájt a feje (Krakkó mocsár helyén épült), ezért Bécsben, majd Rómában tanult tovább. Remek szónok, tudós, a kultúra mecénása. 1616-tól esztergomi érsek, bíboros Nagyszombatban. Itt egyetemet alapított, (1635) Mária Terézia helyezte Budára, majd Pestre. Az egyetem az államosítás után Eötvös Loránd nevét vette föl. 1992-ben újjáalakult. Pázmány Péter sírja a Szent Márton székesegyház szentélye alatt található Pozsonyban.

56 Gr. Zrínyi Miklós (1620–1664) politikus, hadvezér, Zala vármegye főispánja. Pázmány nevelte, hatására lett magyar érzelmű és szívű. A magyarok és a horvátok is magukénak vallják.

57 Gr. Montecuccoli, Raimondo (1609–1680) a harmincéves háborúban császári hadvezér. Zrínyivel nem szívtették egymást. Nevéhez fűződik a szentgotthárdi győzelem a török felett 1664-ben.

Muraköz volt a bölcsője. És a magyar honvédség három hónapja otthon van az ő szülőföldjén, Muraköz szeretetétől övezve. És mi bizton reméljük, hogy a magyar honvédség szülőföldjétől a kardja oltalmát, Muraköz pedig dicsőséges szülőltjétől a szeretetét nem vonja meg sohasem.

Festetics György,⁵⁸ a nagy idők nagy embere Georgikont⁵⁹ terem az országnak Keszthelyen, ugyanakkor országos vonalon itt és fennebb a Muraköz szerencsésebb egyházi hovatarozása és az ottani magyarság megerősítése ügyében harcol.

Deák úgy is, mint a vármegye, de úgy is, mint a nemzet vezére, a Pesti Naplóban és Tarányi Józsefhez⁶⁰ (1860) írt levelében, tárgyalásaiban Muraköz mentoraként szerepel. Ő ugyan nagyon messzire elment a magyar–horvát alaptörvény tárgyalásaiban, de Muraköz hovatarozását vitássá tenni soha nem engedte; és fennen hirdette 1860. december 30-án a Tarányi Józsefhez írt levelében: „Muraközt Magyarország és Zala vármegye bizonyosan vissza fogja kapni.”⁶¹ Ekkor is, máskor is Muraközt országos szempontból nézte.

Történelmi jog.

Mindháromukból az ezer év történelmi joga szólott Muraközzel kapcsolatban. 896 óta magyar ez a föld. Az abszolutizmus idején a 10 éves horvát és Trianon után a 23 éves jugoszláv birtoklás, együtt 33 év az 1045 évvel szemben, múltó epizód.

Határvédelem.

Az új Magyarország, amelyről annyit beszélünk most, komoly határvonalakra rendezkedjék be! Az elmúlt negyedszázad alatt fegyveresen kandidáló ellenségtől négy oldalról övezett, nyitott pusztá ház volt a szomorú Csonka-Magyarország. Szőregnél és Rédicznál a libaőrző magyar kislány nem vette észre a fűben futó határvonalat, és a granicsárok⁶² fegyvereitől

magyar kislány vére festette azt láthatóvá. A Mura nem határ, nyáron átgázolható. A Dráva komoly határ. A Mura mellett nincs embererdő, tömött élő sövény, megette az egyke.⁶³ A Dráva mellett 8-10 gyermekecsaládok élnek, évszázados Zrínyi-katonák leszármazottai. Zalának egyetlen honvédelmi övezete a Muraköz. Van természetes határ, élet és vitézi hajlam. Alig kerestek itt elő valamit sietőbben a ládákából, mint a magyar vitézségi érmeiket, és alig várnak valamit inkább, mint a vitézzé avatást.

Milliárdokat építettünk be a Kárpátok peremébe, bölcsen van, de az már nem volna bölcs dolog, ha egyszer a szláv tömb komoly és már bontakozó eshetőségével Oroszországot odaengednők a gyenge és nyitott Mura-vonalra.

Vitathatatlan tehát a történelmi jog, a katonai-határvédelmi, hozzá – az itt idő híján nem részletezhető – gazdasági, vízrajzi, a külön muraközi nyelvi és művelődési stb. szempont. Ezek mind régi indokok. De a mi érveink nem csak pergamenekben, térképekben élnek, hanem be vannak írva a derék, vallásos, szorgalmas, család- és földszerető nép szívébe és lelkiségébe.

Muraköz hűsége.

1910-ben a 90.000 lakosból 8.000 a magyar és még 22.577 (25%) a magyarul beszélő.⁶⁴ Ha ezt kevesellné valaki, akkor itt meg kell állapodnunk kissé. Egyik oldalon megnyugodni abban, hogy magyar múltú és levegőjű hatalmas gócpontok bizonyos taktikai, békéltető és egyéb okokból lemaradjanak a Szent Korona testéről, más esetben a szent istváni gondolat szöges ellentétben a nyelvi hovatarozást tenni meg a területi hovatarozás ismérvének, irtóztos hiba, lápos ingovány és bizonytalan futóhomok lenne. De 1938 óta ennek a trianoni iránynak le is járt az ideje. Ha még itt kísértene és Muraköz 8.000 magyarját és 22.577

58 Festetics György (1755–1819) 1797-ben alapította meg a Georgikont.

59 Közép-Kelet-Európa első és sokáig egyetlen mezőgazdasági szakképző intézménye volt.

60 Tarányi József táblabíróról vagy Deák Oszterhuber-Tarányi József nevű sógoráról lehet szó.

61 A Muraköz hovatarozása miatt a magyar–horvát viták a XIX. században többször is kiéleződtek. 1848. szeptember 18-án Baltazár Simunic (Simunich) cs. kir. tábornok által Muraköz Horvátországhoz csatolása ügyében összehívott gyűlésen a muraközi képviselők úgy nyilatkoztak, hogy ők a „királynak s a magyar miniszteriumnak engedelmességeknek, Horvátországhoz tartozni pedig nem akarnak.” *Magyar Katolikus Lexikon*, IX. k. Budapest, 2004. 398. A gyűlésről a Pesti Hírlap 1848. október 6-i száma is beszámolt. Ugyanezen a napon a csáktornyai ütközetben Perczel Mór kiüzte a horvátokat a Muraközből. *Magyar Nagylexikon* 6. k. Budapest 1997, 704. A szabadságharc leverésekor Jellasics csapatai szállták meg, 1849 decemberében az osztrák kormány ideiglenesen csatolta el Pozsega vármegyéhez. 1860-ban az Októberi diploma, amely

újra engedélyezte a vármegyék önkormányzatát, visszacsatolta Magyarországhoz. 1868-ban a magyar–horvát kiegyezés meghatározta Horvátország államigazgatási felosztását és megyehatárait is. A Muraköz továbbra is Magyarországon maradt, mert semmi sem indokolta ennek ellenkezőjét. 1919-ben Mura Köztársaságot kiáltottak ki a vidéken, amit senki nem vett figyelembe. 1919–1941 között Jugoszláviáé, 1941–1945 újra Magyarorszáé. 1945–1991 között a Jugoszláv Népköztársasághoz tartozik. Annak felbomlása után 1991-től a Muraköz (Medmurje) a Horvát Köztársaságban, a Murántúl (Prekmurije) a Szlovén Köztársaságban található.

62 Jugoszláv határőrök.

63 Utalás arra, hogy a jómódú falusi ember nem vállalt több mint egy gyereket, hogy a vagyon ne osztoadjon, és gyermekei ne szegényedjenek el birtokosztódás miatt. Tömegesen Baranya, Somogy, Tolna megyében volt ez szokás. A jelenségre gróf Széchenyi Viktor hívta fel a figyelmet a XX. század elején. Lásd még: Fülep Lajos: *A magyarság pusztulása* (1929). Többen is foglalkoztak vele (Kodolányi János, Illyés Gyula, Fekete Gyula stb.). A jelenség tovább él.

64 Muraköz 1910-es adatait lásd a 45. sz. jegyzetben.

magyarul beszélőjét és mind valahány magyar[ul] érző lakóját mi kevesellnök, az annyit jelentene, hogy a még ellenséges kezekben lévő vármegyékből 9-ről örökre és eleve lemondunk, hiszen Árvától Fogarasig ennyi megyében gyengébben áll a magyar nyelv, mint a Muraközben.

A Muraköz magyar, mert magyarul érez. 1941. április 27-én 4.000 katonakorú férfi a faluja táblája alatt vonult fel Csáktornyára magyar zászlók alatt, és ahogy világháborús 20-as honvédek és 48-as gyalogosok vezetése alatt harsogva proklamálták, hogy Muraköz magyar, és ahogy a Zrínyi-émlék felé táncolva, zárt menetben fölvonultak és egy öreg muraközi elmondta nekem: „Azért jöttünk, hogy fölemeljük ezt a nagy dicsőséget” – ezt én életem egyik legnagyobb élményeként őrzöm. Május 11-én 10.000⁶⁵ ember ünneppel magyar zászlók alatt Perlakon. A honvéd ünnepeken 17.000⁶⁶ ember vett részt Csáktornyán, és csak úgy pompázott ott a magyar ruha.

És ezek mind fényképpel igazolhatók és igazoltak. 26.746 tizenhat éven felüli egyén követelte aláírásával a végleges magyar megoldást.

Belicát,⁶⁷ Muraszerdahelyt⁶⁸ korábban irányatosan [célzatosan] úgy emlegették, – mint délre vonzó⁶⁹ községeket. És az előbbinek 5/6, az utóbbinak 2/3 része nyilatkozott meg Magyarország mellett.⁷⁰ A minap visszakérült Stridó vidék⁷¹ 7000 lakosából 4.800 tizenhat⁷² éven felüli tett hitet Magyarország mellett, és az a bíró, aki 16 hónapot ült a jugoszláv uralom alatt, házról-házra járt, hogy a jugoszláv és a német világ után most vagy soha vissza Magyarországhoz! Elégé ismert

Víziszentgyörgy⁷³ község. Volt magyar tanítója, Barabás Győző Felsősegesdről meglátogatta. Azt írja a nyolctanítás községről, illetőleg hegyvidékről: „propagandára egyáltalán nem volt szükség. Meggyőződtem arról, hogy volt községem 100%-ban magyar érzésű.” Magyar nyelvű tanfolyamra kérték fel. Elvállalta, de – az ezer résztvevőre tekintettel – többedmagával. Járt Alsó-Muraközben is. 90–95%-ban magyar érzésűnek találta ezt a népet is. Legújabbán az úgynevezett slogaemberek,⁷⁴ magyar és magyar érzésű községi előljáróságok vették át a községek vezetését a Muraköz nagyobb részében.

Muraköz tehát most is a régi, mint 1860-ban állapította meg róla Deák: „Buzgón és ingadozás nélkül akar Magyarországhoz tartozni”.

Magyarország tényei.

És Magyarország? Megjelent a nagyhéten minden magyar legnagyobb öröme a kormányzói kiáltvány:⁷⁵ Előre Délen a szentistváni határokig!⁷⁶ Tudott dolog, hogy a Dunántúlon, el a Dunáig mindenütt a Dráva a szentistváni határ, következésképpen a Muraköz beletartozik a visszafoglalandó déli területek közé. Az is tudott dolog, hogy a kormányzói kiáltványt ellenjegyezte a jelenlegi miniszterelnök, aki egyben külügyminiszterünk is.⁷⁷ A honvédvezérkar és honvédelmi miniszter bevezényelték április 16-án a magyar honvédséget a Muraközbe, és az megszállta mindenütt a Dráva vonalát és az attól délre eső Légrádot. Bevonultak a m. kir. belügyminiszter⁷⁸ irányítása alatt működő biztonsági szervekből a m. kir. csendőrök, a pénzügyminiszter⁷⁹ magyar pénzügyőrei, a m. kir. kereskedelmi miniszter⁸⁰ magyar

65 Annak ellenére, hogy Perlakon 713 magyar élt csak – a magyarul tudók száma 2.785 volt 1910-ben –, nem kizárt, hogy tízezer voltak a nagygyűlésen. Ezen részt vehettek a helyi, a környékbeli magyarok és horvátok, főleg az idősebbek, akik nem viszonyultak ellenségesen Magyarországhoz. Kíváncsiak lehetnek, mint mások is, hogy mi lesz velük Jugoszlávia szétesése következtében. Érkezhetnek a nagygyűlésre az anyaországból is.

66 Lehetnek ennyien. Lásd az előző jegyzetben közölt indokokat ill. feltételezéseket.

67 1910-ben Belicán élt: összesen 1.652 fő, ebben magyar 51 (3,09%), oláh 4 (0,242%), horvát 1.595 (96,55%), egyéb 2 (0,06%). Magyarul tudott 307 (18,58%) *A Magyar Szent Korona* i. m. 80.

68 1910-ben Muraszerdahelyen összesen 1474 fő, ebben magyar 227 (15,3 %), német 2 (0,135 %), horvát 1245 (84,29 %). Magyarul tudott beszélni 459 (31,08 %). *A Magyar Szent Korona* i. m. 86.

69 Értsd: amelyek Horvátországhoz húztak.

70 Ez azt jelenti, hogy a horvátok döntő része, mert a magyarok elenyésző kisebbségét adták a két jelzett falunak, Magyarországhoz húzott volna? Nem találtunk rá adatot se pro se contra.

71 A jugoszláv időkben Stridóvárt és 7 községet a ma Szlovéniában található Ljutomerhez csatolták. 1941 áprilisában németek vonultak be oda, majd a területet átadták a Muraköznek.

72 Nem találtunk rá adatot se pro se contra.

73 1910-ben Víziszentgyörgyön élt: összesen 2.199 fő, ebben 80

magyar (3,64 %), német 1 (0,045%), horvát 2.095 (95,27%), egyéb 23 (1,046%) Magyarul tudott beszélni 152 fő (6,91%). *A Magyar Szent Korona* op. cit. 81. Nem találtunk rá adatot se pro se contra, hogy a falu lakossága Magyarországhoz vonzódott.

74 Sloga emberek: a horvát sloga-összefogás szóból származik.

75 A kormányzói kiáltványt lásd: *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. V.k. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941.* (Összeállította Juhász Gyula) Budapest, 1988, 717. sz. dok. és *Horthy Magyarország* i. m. 33–34.

76 A kormányzó hadparancsa: Horthy Magyarország i. m. 34.

77 Bárdossy László (1890–1946) diplomata. 1941. április 3-án kapta meg kinevezését a kormányzótól szóban. Teleki temetése után április 7-én tette le az esküt és vette át hivatalát. 1942. március 7-én lemondott. 1946-ban mint háborús bűnöst kivégezték.

78 Keresztes Fischer Ferenc (1881–1948) belügyminiszter a Gömböskormányban 1931. augusztus 24–1935. március 1. között, majd ismét 1938. május 24–1944. március 19-ig.

79 Reményi Schneller Lajos (1892–1946) pénzügyminiszter 1938–1944-ig. A németek kéme a magyar kormányban. A Sztójay-perben halálra ítélték és kivégezték.

80 Varga József (1891–1956) vegyész-műnök. Iparügyi, kereskedelmi és közlekedési miniszter (1939. július 25–1943. március 29.) 1945 után a MTA tagja, egyben műegyetemi tanár Budapesten és Veszprémben.

vasutasai és postásai. Megnyílt ott eddig 21 postahivatal, illetőleg postamesterség. És bélyegezték a magyar postások a Magyar–Horvát–Olasz–Németország felé irányított leveleket és küldeményeket, teljes két hónapon át, eleinte pl. Csáktornya visszatér, majd visszatért köriratú bélyegzőkkel. Megjelent a Muraközben a Magyar Nemzeti Bank hatalmas magyar pénzkészlettel a dinár beváltására. Megisméltődött ez a minap visszatért Stridó vidéken is.⁸¹ Megjelent a magyar ipari és kereskedelmi élet legnagyobb szerve, az államilag támogatott Hangya, továbbá az Országos Társadalombiztosító Intézet, a dobrovoljác⁸² telepéseket kereső Vitézi Szék, az Országos Frontharcos Szövetség kiküldöttei. Szóval megint csak országos ügy lett a Muraköz ügye. Kérdezhetjük, ki és mi az ma Magyarországon, aki és ami nem lett volna felelős Muraköz népének ama kialakult meggyőződéséért, hogy Magyarország ekkora és ily komoly apparátussal komoly célért, komoly jogok érvényesítéséért, állandó jelleggel jelent meg Muraközben és onnét kivonulni nem akarhat?

Mit lehet és mit nem?

És így állván a történelmi jog, a Muraköz hűsége és az anyaország ténye, fel kell tennünk a kérdést, mit nem lehet és mit lehet? Sok mindent nem lehet pl. cserélni és formulázni.

1. Nem lehet cserélni. A visszakerült Székelyföldön a vonal „magyar” oldalán van egy megoláhosodott község, Bereck. Az „oláh” oldalon fekszik három szép tiszta székely falu. Lent jártában szegény néhai Teleki Pálnak mondják a mindenáron nyerni akaró magyar urak: „Instáljuk, cseréljük el őket.” Teleki azt feleli: „Nem lehet! Ami már az enyém, azt nem adom. Ami még nincs itt, azt kívárom. A szent dolgok nem cseretárgyak!”⁸³ Ez a Teleki-testamentum nemzetnek és az ő kormányának, érvényes minden világtájon, Délnyugaton is.

2. Az az esetleges jelentkező elgondolás, hogy Horvátország ismerje el Muraközre a mi történelmi jogunkat és ennek ellenében az övé lesz Muraköz tényleges birtoklása, a történelmi gondolkodás

szemüvegén át teljesen elfogadhatatlan, és ellene a Szent István-i gondolat, a kormányzói kiáltvány, Muraköz népének hűsége alapján a leghatározottabban tiltakozik a vármegye. Formulával, amely a lemondás borzalmas tényét álcázza, ne ámítsuk magunkat! Amikor a XVIII. században magyar volt itt az impérium, a főhatalom, de a lelki hatalom (jurisdictio) Zágrábé, azt írta Padányi Bíró Márton⁸⁴ veszprémi püspök, a Muraköz negyedik nagy harcosa: „Kígyó vagyon a bokorban!” De ha – a formulázás esetén – sem lelki, sem főhatalom, akkor eltűnik a bokor. És mi marad? Csak valami jeruzsálemi vagy halicsi⁸⁵ jogcím maradna a magyarnak. Ezt a formulát történelmi jogérzék híján meg lehetne alkotni, de a hűséges Muraköz ezreinek bosszútól kiömlő vére lenne azon a pecsét.

A barátszerzés útján.

Mi elismerjük, hogy a nemzeteknek barátokat szerezni felette hasznos és bölcs, de mert a jól rendezett szeretet magunknál kezdődik, a barátságban a halála és nem a megszövése lenne, ha a magunk ezeréves jogait, a jövőt biztosító komoly határt és erkölcsi kötelezettségeinket gyengítenők. A barátság, még ha századok állanak is mögötte, múlandó, de a nemzet jövődjének és birtokállományának meg kell maradnia.

Ez a nemzet ezer éve járja a maga útját és Dél felé 800 éve az áldozatos barátság útját. Bizonyoság rá a magyar–horvát közös alaptörvény, az 1868. évi XXX. tc. Hozzájárultunk a nagymérvű önkormányzathoz, amelynek mása a világon azóta sincs sem beligazgatás, sem nyelv, sem lobogó és címer tekintetében. A teherviselésben figyelmesek voltunk, és amikor a vállalt teher is felzaporodott, 1880-ban ezt a hátralékot törvényileg és teljesen töröltük. Visszakerülte esete odaigértük a Határőrvidéket és Dalmáciát. Átadtuk a három vármegyét: Pozsegát, Szerémet, Zimony és Verőce vármegyét, Eszék törvényhatósági jogú várossal. Ezen az átadott területen még 1910-ben is 83.640⁸⁶ volt a magyar és ezen felül 130.414⁸⁷ a magyarul beszélő.

81 Lásd a 72. sz. jegyzetben.

82 Lásd a 27. sz. jegyzetet.

83 A Felvidék és Észak-Erdély visszatérte után a határ kitzését határ-megállapító bizottság végezte. Előfordult, hogy határkiigazítás címén – amit az adott település nemzetiségi összetétele indokolt – kerültek át falvak egyik államból a másikba. Így a magyar–szlovák határmegállapító bizottság 1939. február 20-i ülésén Magyarország átadott 8 falut, kapott 17-et. A március 31-i ülésen az Ung völgyében Lasztóc falut adtuk vissza a szlovákoknak, ellenszolgáltatás nélkül. *Andorka Rudolf naplója. A Madridi Követségtől Mauthausenig.* Összeállította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Lőrincz Zsuzsa. Budapest, 1978, 105. és 124.

84 Padányi Bíró Márton (1693–1762) veszprémi püspök, a kultúra mecénása, templomépítő. Egyházmegyéjében bevezette a kötelező anyakönyvezést. Veszprém megye főispánja, királyi tanácsos, való-

ságos belső titkos tanácsos. Róla Mindszenty írt nagyszerű tudományos munkát: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*, Zalaegerszeg, 1934.

85 Utalás arra, hogy II. Andrásról kezdve a magyar királyok viselték a halicsi fejedelem és a jeruzsálemi király címet, holott egyik terület sem volt a Magyar Királyság integer része. III. Béla András nevű gyermeke apja jóvoltából lett 1188-ban halicsi fejedelem. Andrást, II. András Árpád-házi királyként 1217-ben kereszties hadjáratot vezetett Jeruzsálem és a Szentföld visszafoglalására. Nem vette be Jeruzsálemet, hanem hazajött, de felvette a jeruzsálemi királyi címet.

86 Az 1910-es népszámlálás szerint Horvátországban 105.948 magyar élt, a magyarul tudó nem magyarok száma 64.198. *A Magyar Szent Korona* i. m. 7.

87 Lásd az előző jegyzetet.

Tettük ezt az unió⁸⁸ érdekében, és jött 1918-ban a forradalom és Horvátországnak az új államkeret. A 23 év alatt a magyar is, horvát is sokat tapasztalhatott. Összeomlott a jugoszláv birodalom. Magyarország sietett üdvözölni, elismerni új útján a 800 éves társországot. És a 800 év emléke, a tagadhatatlanul nagy áldozatok ténye, Szent István koronájának a gondolata nem merült fel a velünk egykor elválaszthatatlanul összefűzött koronaországok vezetőiben, jóllehet az ott most élen állók a trianoni korszak épp legnehezebb részét magyar földön töltötték.

Ha annyi áldozat és annyi időn át nem tudta felvilantani a magyar–horvát múltat, két járás jogi és tényleges vagy csak tényleges átadása és felrobbantott hidak megépítésére kevés, nekünk pedig irtózatosan sok lenne.⁸⁹

Ha Horvátországhoz barátságot akarunk szőni, keresse azt az új állam, és ha keresi, és mi szívesen viszonzunk, kereskedelmi szerződés keretében, anyagiakban tegyük, de ne elidegeníthetetlen javakban. Nincs ma magyar földön senki, aki egyetlen tapodtat, egyetlen lelket odaajándékozni, elcserélni jogosítva volna. Az ezeréves ország és vármegye hűséget kíván Muraköztől. Muraköz két évtizedes rabsága idején ragyogóan hűségesnek találtatott. Vajon hűségéért kormány és vármegye cserben hagyhatja-e? Revíziós mozgalmaink komolyságán rést nem üthetünk, az országrendezés kezdetén magunk ellenében egy lemondással a legborzalmasabb fegyvert ki nem szolgáltathatjuk.

Az egyetlen lehetőség.

A történelmi jog alapján adva van; kifejleszteni és kimélyíteni a jelenlegi helyzetet minél előbb. Vonuljon be a katonai és polgári közigazgatás, és vonuljon be a vármegye az ősi területre.

Tekintetes Törvényhatósági Bizottság! Elnézést kérek a széles mederben történt fejtegetésért. Nem mondtam el mindent, maradt a Muraköz nagy napjára is. Mi Zrínyi Miklóssal kiáltunk az áfium ellen. Nehéz hivatal ez, de álljuk, mert nemzeti szükségesség, hogy az elaluvásunk miatt a nagy Isten és a történelem ítélőszéke nemzetünk és Muraköz vérét ne kérje elő.

A megnyilatkozott kormányzói tekintély, a Szent István-i birtokállomány, benne Muraköz minden hantja és élete felett a felelős magyar minisztérium lelkiismeretes örködését kívánjuk. Megmondotta Deák 1860-

ban: „Most gondos vigyázattal párosult szilárdság inkább szükséges, mint bármikor volt.”

Kérem indítványunk elfogadását.

A lelkesen fogadott és nagy hatást kiváltott beszéd után az elnöklő főispán kihirdette, és az előadó főjegyző az alábbiakban ismertette a közgyűlés által elfogadott határozatot.

20.289 szám

ni.1941. jkv.104.

A vármegye közönségének a Muraköz ügyében való ünnepélyes megnyilatkozása.

Határozat

A vármegye törvényhatósági bizottsági kisgyűlése az indítványt egyhangúlag elfogadta az alábbi szövegében:

Zala vármegye törvényhatóságát aggodalommal tölti el, hogy a Muraköz területe, bár a m. kir. Honvédség 1941. évi április hó 16-án birtokába vette, még mindig nem csatoltatott vissza Szent István koronájához, és ez alkalommal is ünnepélyesen kijelenti, hogy a testéből és lelkéből elszakított részéhez, minden körülmények között, megalkuvás nélkül ragaszkodik.

Utalással kulturális, gazdasági, földrajzi, közlekedési viszonyokra, a Drávának országvédelmi szempontból figyelembe veendő nagyobb jelentőségére, továbbá Muraköz lakosságának a történelem folyamán és most a legutóbbi hónapokban is megnyilvánult Magyarországhoz való hűségére, legfőképpen pedig az ezer éven át tartott birtoklásra, felkéri a vármegye törvényhatósági bizottsága a m. kir. kormányt, hogy a Muraköznek nemcsak jogi, hanem tényleges és teljes magyar birtoklásának, minden erejével sürgősen érvényt szerezni szíveskedjék.

A vármegye törvényhatósági bizottsága egyúttal – ismerte a vármegye közönségének álláspontját – annak nevében is kijelenti és leszögezi a történelem számára azon megmásíthatatlan állásfoglalását, hogy Muraközt a vármegye integráns részének tartja és arról soha le nem mond.

Végül kimondja a közgyűlés, hogy e határozatát a Kormányzó Úr Őfőméltóságához a Kabinet Iroda útján,

88 A magyar–horvát perszónalunioról van szó.

89 Nehezen értelmezhető mondat. Az érthető – utaltunk erre a főszövegben korábban, és ezt más, e tárgyban született diplomáciai iratok igazolják –, hogy Magyarország foglalkozott azzal: esetleg átadja Horvátországnak a Muraközt. Talán azt akarja mondani az előadó, hogy mivel a horvát állam vezetőinek nem jutott eszébe a 800 éves közös múlt s az ebből

adódó csatlakozási szándék Magyarországhoz, akkor Magyarország számára nagy áldozatot jelentene, ha a két járásból álló Muraközt teljes egészében Horvátországnak adná. Nem tudjuk azt sem, hogy a fenti megfogalmazásban mit jelent a Muraköz jogi és tényleges vagy csak tényleges átadása, illetve nem érthető, hogy a hidak megépítése (újjaépítése) kinek a szemszögéből kevés, illetve az kit terhelne.

a m. kir. miniszterelnök úrhoz,⁹⁰ az Országgyűlés mindkét Házának elnökének,⁹¹ a m. kir. belügy-⁹² és honvédelmi miniszter⁹³ urakhoz felterjeszti és a társtörvényhatóságoknak megküldi.

A Himnusz eléneklése után a vármegye közönségének megnyilatkozásaért és ünnepélyes állásfoglalásáért a jelen volt muraközi küldöttség⁹⁴ nevében dr. Sebestyén Mátyás perlaki ügyvéd mondott köszönetet, hangsúlyozta a muraközi népnek a 22 éves megszállás alatt Magyarország irányában lélekben tanúsított hűségét, és Muraköz nevében fogadta, hogy ez az országrész egy további ezer év folyamán is tántoríthatatlan hűséggel marad meg az anyaország testében, és ha szükséges, határait önmaga is megvédi.⁹⁵

3. Teleki Béla főispán köszöntő sorai az Alsólendvai Járás közönségéhez 1941. augusztus 16.

Amidőn 1941. augusztus 16-án a magyar államhatalom berendezkedése minden vonatkozásban teljesen és tökéletesen befejezést nyer azzal a ténnyel, hogy a polgári közigazgatás bevezetettik a felszabadult és visszacsatolt alsólendvai járásba, amely ezáltal belekapcsolódik ismét szervesen Zala vármegyébe – szükségét érzem annak, hogy ezzel a nagyjelentőségű alkalommal egyidejűleg, mint a kormányzatomra bízott vármegye főispánja, szívből jövő és testvéri magyar érzésből fakadó boldog örömmel köszöntsem a felszabadult és visszacsatolt alsólendvai járás területén élő valamennyi testvéreimet!

Magyar Testvéreim! Négy hónappal ezelőtt, 1941. április hó 16-án szabadított fel benneteket büszke honvédségünk a legfelső hadurunk parancsára. Veletek ünnepelt akkor minden magyar, mint minden alkalommal, amidőn 1938 november 2-a óta egy-egy elszakított ezeréves területünk tért vissza a magyar Hazához, és felhangzott Istenhez a magyar igazságba vetett törhetetlen hitünk meghallgatásáért a hála adó ima és a magyar imádság.

De úgy éreztem ekkor, köztetek járván, veletek együtt, hogy a zalai szívek soha nem dobogtak oly hevesen, a zalai lelkekből és ajkáról sohasem szálltak boldogabb, hálataltebb megnyilatkozások az Ég felé és annyi örömkönnny nem csillogott a szemekben, mint e mindannyiunk részére felejthetetlen, örömtől és boldogságtól ragyogó felszabadulás és hazatérés napján!

Bizonysága volt e nap annak, hogy Ti lélekben soha sem szakadtatok el a magyar hazától, az ősi vármegyétől, mert élt bennetek is az az erő, amely bennünk is élt és amely sohasem szűnt meg a keserves 22 év alatt a hitet, bizalmat, az erőt a magyar igazság érdekében munkálni, és ez az eszme tartotta fenn a magyar államot ezer éven át, és ez az eszme bizonyítja be most is, hogy a Mindenható által számunkra kijelölt ezeréves határok között ennek az eszmének a szolgálataiban egyedül a magyar nép képes Európának és a civilizációnak e fontos őrhelyén, mint államalkotó és fenntartó tényező más nyelven beszélő társaink számára is a nyugodt fejlődést biztosítani. A Szent István-i gondolat nemzeti és keresztény, örök értékű kincsünk, örökségünk, de egyúttal élő valóság is, mert bizonyítja az egészséges fejlődés, szociális haladás lehetőségét. A Szent István-i gondolat jelenti azt is, hogy e hazában mindenki testvére a magyarnak, bármely nyelven is beszél is, egyforma jogai és kötelességei vannak, népi sajátosságait megőrizheti, értékeit érvényre juttathatja, azt biztosítja részére a magyar vezetés, a magyar kultúra – csak egy a feltétele mindennek, és ez a feltétlen hűség a magyar hazához és az állampolgári kötelességünk fenntartás nélküli pontos és lelkiismeretes teljesítése.

Kedves Testvéreim! Tudom, mily nehezen vártátok a felszabadulás örömnapiját és azt a pillanatot, amidőn magyar és vend nyelven adhattatok hálát a Mindenhatónak úgy, ahogy azt szívetek kívánta, igaz magyar ünnepet ülni vágytatok és megadatott nektek is, nekünk is, hogy együtt örvendezhessünk. És most, amidőn a Haza testével és a vármegyével egybeforrva, a magyar életbe kapcsolódtok bele, és velünk együtt akar-

90 Bárdossy László. Lásd a 77. jegyzetet.

91 A Képviselőház elnöke 1941-ben Tasnádi Nagy András, a Felsőház elnöke gróf Széchenyi Bertalan (1866-1943). 1935. május 1–1939. május 4., majd 1939. június 15–1943. június 3.

92 Lásd a 79. sz. jegyzetet.

93 Vitéz dalmokfalvi Bartha Károly (1884–1964) hadmérnök, hivatásos katoná 1905-től vezérezredes. Honvédelmi miniszter 1938. szeptember 15-től 1942. szeptember 25-ig. Ausztriában hunyt el 1964-ben.

94 Muraközi küldöttség nem ekkor járt először Zalaegerszegen, hogy kérje a mielőbbi visszacsatolást. 1941. május 8-án a Zala vármegyei önkormányzat ülése (Zala vármegyei törvényhatósági bizottság)

alatt is érkezett egy küldöttség, amely 93 muravidéki települést képviselt. 12.051 aláírást hoztak, amelyben horvátok és nem horvátok kérték a Muraköz mielőbbi visszacsatolását. A küldöttség tagjai: Verly Győző, ny. takarékpénztári igazgató Perlak, Kovrán István jogszigorló Perlak, Hrupits Vince gazdálkodó Bottornya, Makár Mátyás magántisztviselő Csáktornya településről. ZML, Zala vármegye törvényhatósági közgyűlésének 1941. május hó 8. napján tartott rendes ülésének jegyzőkönyve 663.

95 Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. IV. 402.a. Közgyűlési jegyzőkönyvek. Zala vármegye törvényhatósági bizottsága 1941. évi július hó 5-i rendkívüli ülésének jegyzőkönyve.

tok testvériesen megosztzni közös sorsunkban, jóban rosszban egyaránt, mégsem ünnepelni hívlak benneket, hanem hálaadásra és komoly, építő munkára!

Igen, testvéreim, komoly építő munkára, mert a magyar igazságért vívott harcnak nincs vége! Most Isten rendelése szerint veletek megerősödve és új hitet nyerve, fokozott elszántsággal és bizalommal kell tovább haladnunk azon az úton, amelyet a Szent István-i gondolat hirdet széles e hazában és amelyen 1919-ben, vitéz nagybányai Horthy Miklós bölcs Kormányzóúrunk vezetése mellett elindultak felelős vezetőink.

Az akkor kibontott zászló után törhetetlen bizalommal, fegyelmetten és céltudatosan előre haladó magyarság egysége és ebben rejlő alkotó ereje vívta ki az eddigi eredményeket, ez alá a zászló alá hívlak benneket, testvéreim, sorakozzatok az egységet hirdető, építőmunkát folytatók, a közösség sorsát vállalni tudó

és akarók hatalmas táborába, a jobb jövőbe vetett törhetetlen hittel és akarással.

Sok feladat vár megoldásra az alsólendvai járásban, 22 év mulasztásait kell pótolnunk, ezt pedig úgy valósíthatjuk meg legeredményesebben, ha őszintén, egyéni érdekek mellőzésével, fenntartás nélkül, a közélet szolgálatába áll mindenki.

Felétek nyújtom jobbját, ragadjátok meg becsületos magyar kézfogással, és legyen ez biztosítéka annak, hogy az alsólendvai járás, vármegyénk és hazánk valamennyi lakója jobb jövője érdekében testvéri egyetértéssel, egymás iránti bizalommal és közös erővel együtt kívánunk munkálkodni. A magyarok Istene velünk lesz.⁹⁶

96 Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. IV. 401/b. Zala vármegye főispánjának iratai. Bizalmas iratok.

SZIGETI LAJOS

Idősíkok

*Jövőt bizhatsz a magra,
termékeny táptalajra,
édes vízre, gyökérre
még égi áldást kérve.*

*A jelen: tört pillanat
és leáldoz, mint a nap,
a valóság csak látszat
vagy színjátzó káprázat.*

*A múlt egyszerre régmúlt,
diadalút, meg tévút,
szűk kanyarnak ütköző,
már befejezett jövő.*

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE
Halleves Bácskában

Hát testvérek, rég ettem ilyen jót, mint a Gyuri bátya halászleve, de ha eljöttök hozzám Novi Szadra – így mondta, a szerb nevén Újvidéket –, én olyan hallevest főzök nektek, hogy megnyaljátok a tíz ujjatokat utána, csak az a baj, hogy nem terem már jó ízű hal a Dunába, még a Tiszába se, annyi sok mérget eregetnek belé. Mondtam is a Bözsi húgomnak – halat süített, amikor utoljára náluk jártam –, hogy olyan ízű ez a te harcsád, mintha patikába vetted volna, de tik csak gyertek, a fiam majd hoz lentről, valami kisebb folyóból al-dunai halleveshez valót, olyat még nem kóstoltatok, én is Juliska nenától tanultam, anyám nem szerette a halat. Azután elvezetlek titeket a rokonokhoz a temetőkbe, meg akik még élnek, ha már az öcsém annyira kíváncsi ránk, húzta szorosabbra álla alatt a delénkendő csomóját Ilka, akár a nagyanyám, amikor piacra indult, csak ő itthon sem oldotta le magáról, egész nap bekötött fejjel járkált, mint ősanyái, akik törvényerejű szokást sértettek volna, ha asszony létükre csoré fejfel mászkálnak, mint a leányok. A kendőmet nézed? nevette el magát, mert kitalálta, hogy min jár az eszem, még éjszakára sem veszem le, fázós a fejem, néha harisnyát is húzok, meg frottírtörülközőt tekerek a derekam köré, csúfol is az uram érte eleget, hogy engem előbb ki kell csomagolni.

Z. bácskai unokanővére teljesen váratlanul bukkant fel nálunk a hatvanas évek második felében, amikor a határainkat hermetikusan elzáró vasfüggönyön kezdtek felpattanni a zárok, és ha nehézkesen is, lehetett már utazni. Z. alig ismerte apja délvidéki rokonságát, csak egyszer találkozott velük, a háború alatt, a magyarok idején, ahogy Ilka nevezte azt a néhány esztendő. Apósom akkor családotul felkerekedett, hogy megmutassa fiainak szülőföldjét, a Titeli fennsík tövében meghúzódó, akácfás falut, gyerekkora színhelyét. Z.-ben eltörölhetetlen emlékeket hagyott az utazás, kezdve az újvidéki vasútállomás restijében elköltött ebédől – *tökfözeléket ettünk, disznósülttel. Ettől egy világ omlott össze bennem: te tudod, hogy anyám mindig borsostokánnal főzte* – a paraszti életformával való ismerkedésig, mert apja testvérei, féltestvérei, a sógorok és ángyik, fiaik és leányaik valamennyien a földből éltek, abból a zsiros, fekete földből, amit annyi vér öntözött századokon át. Csak Viczkó Fercsi nem került elő, a csintalanságokra mindig kész pajtás, amolyan bácskai Till Eulenspiegel, apósom legtöbb történetének hőse, a róla szóló elbeszélések ezért is duzzadhattak eposzi méretűvé, mire a mi gyerekeink-

hez kerültek, *de az egy másik história, mondta Ilka, amikor szaván fogva meglátogattuk, és Z.-nek eszébe jutott apja legendás cimborája után kérdezősködni.*

Előbb Juliska nenáról beszéltek nektek. Tik is tudjátok, hogy Gyuri bátya ötet szerette jobban, pedig az anyám nevelte nagyanyánk halála után, nem Juliska nena, akasztott le egy kifakult fényképet a falról. Ünneplő ruhás, spanglis cipős, elmosódott arcú fiatalasszony ült a csipketerítés asztalkánál kezét ölébe ejtve, mellette magas, bajuszos férfi, meg két megszeppent fiúcska. Itt van e. Nézzétek meg jól, testvérek, ez a Juliska nena. Aztán az annyit szenvedett, hogy háromnak is sok lenne. Először minden szép, minden jó, gyarapodás, vagyon, jó férj, szófogadó, egészséges gyermekek, azután meg az a tengernyi gyász és bánat. Nem tudom, mért verte úgy az Úristen, pedig olyan szelíd volt, mint a galamb, soha egy hangos szó el nem hagyta a száját.

Ilka született mesemondó volt, egyforma átéléssel adott elő minden történetet, tragédiát és komédiát. Őt hallgatva az a képzelet támadt az embernek, hogy a lét alapkérdései közvetlenebbül és mélyebben érintik a *bús, lomha Bácska* lakóit. Ezen a földön a járókelők csizmaszárában élesre fent kés lapul, a magasra tornyozott ágyak dunyhái közt fegyverek rejtőznek, az égből eső helyett néha vér, másszor pálinka dől, és az utcasarkokon maga a végzet vágat horkanó lován, készen arra, hogy eltiporja az ember lányát. Amikor a bátyám elesett; amikor Bözsi puskával ment a kocsmába az uráért; amikor Rajsli ángyi cigánylányt talált az ágyában, de a sógor is ott volt vele, és úgy elverte őket a kancsukával, hogy a lány combja, karja, a sógornak a háta meg a feneké mind kihurkásodott; amikor Misó bácsi részegen megfagyott a hóban... Ilyen és ezekhez hasonló határkövek, mezsgyekarók között hullámzottak történetei az időben, ezek fogták feszesre parttalan csordogálásra hajlamos elbeszélő kedvét, és ezekkel csigázta fel hallgatói érdeklődését.

Jaj, testvérek, szomorú történet ez, nem is tudom, elmondjam-e nektek, ne terhelje a lelketeket, amíg nem muszáj, de ki tudja, élek-e még, amikor legközelebb jösszök, amennyi bajom van, akármikor meghalhatok, mondta a doktor, hogy hajszálon függ az életem. Aztán az éjjel Juliska nenával álmodtam, állt a kapujukba, gyászruhába. Nem szólt az egy szót se, csak nézett rám, de úgy nézett, hogy abból megértettem, azt akarja, mondjak el nektek mindent, ahogy történt. Legyen, aki emlékezik rá, mert neki már senkije sincs ideát, ő ment el utoljára a családjából. Csak arra kérlek, ne felejtsetek el szegényt, jusson eszetekbe néha a boldogtalan, és mondjátok el egy Miatyánkot a lelke üdvéért.

A baj nem sokkal azután kezdődött, hogy tik Gyuri bátyával nálunk jártatok. Későn arattunk abba az évbe,

egész júniusba esett, a búza vizes volt, aztán a cséplés is késett, és amikor bejött végre a jó idő, Milán sógor úgy hajtotta a bandát, hogy rossz volt nézni, de magát meg a fiait se kímélte, félt az Illés-napi zivatároktól, még éccaka is csépeltek karbitlámpánál, aztán egyszerre csak megtörtént a szerencsétlenség. Juliska nena nagy fazék töltött paprikával várta őket, ilyenkor nyáron levesnek szoktak főzni, aztán egy kantába leengedte a kútba, hogy kihűljön, mire megjönnek a férfiak, mert tudjátok meg, nincs annál jobb a nyári hőségbe, de aznap senki se evett abba a házba, testvérek, még másnap se, mert vérbefagyva hozták meg a kisebbik fiút, akivel te úgy összebarátkoztál, mikor Gyuri bátyával nálunk jártatok. Az egyik karja tőből hiányzott, bekapta és miszlikekbe aprította a gép.

Azt mesélték, már végeztek a csépléssel, a takarításnál tartottak, mikor az a bolond gyerek fölugrott a gépre, ahonnan az etető adogatja a kévét a dobba, mert a kévévágó lány még ott sepergetett. Tetszett neki az a lány nagyon, de az apja nem engedte az etetőhöz, az a bátyja reszortja volt, aztán ahogy ott huzakodtak, a lány meglökhette vagy elcsúszott: beleesett a dobba. Ez még nem lett volna akkora baj, csakhogy a gépész épp ki akarta porolni a dobot, aztán elindította üresen, ahogy szokták.

Persze, hitták a dokort, lovon ment érte a testvére, de az csak legyintett, mikor meglátta, már megvolt akkor halva, kifolyott minden vére még kint a szérűn.

Jaj, de nézzétek, én csak beszélek, közben meg kifut a levesem, már csak tejfel kell bele meg citrom, akasztotta vissza a fényképet Ilka, de előbb a köténye csücskével letörölgette, üljetek asztalhoz, mindjárt eszünk, addig is kóstoljátok meg az öcsém eperpálinkáját, a tata ad nektek, attól minden bánatotok elmúlik. Ilka a verandán terített, ahol járt egy kicsit a levegő a nyári forróságban, és nagy, dúsan aranyozott, olaszból hozott porcelántálban tette asztalra a levest. Gőzölgő tükrén kis piros zsírpettyek úszkáltak, s ahogy belemert a sűrű, krémszínű lébe, sárgarépa-, petrezselyem- és citromkarikák örvénylettek a szedőkanál körül, gömbölyű borsszemek, fodros babérlevelek billegetek közöttük, de Ilka előbb a tál mélyére nyúlt kanálával, hogy tenyéryni, kékesen márványos bőrű harcsaszemekkel, fehér húsú ponttyal, meg kisebb kecsegedarabokkal rakja meg a tányérokat. A hal után következtek a rózsásba játszó narancsszín ikráfürtök meg a haltej, nálunk fehérmájnak mondjuk, de nem ám úgy, mint némely vendéglőkben, ahol a szakácsoknak sejtelmük sincs róla, hogy a belsőségnek jóval több idő kell, mint magának a halnak, ezért fövetlenül teszik az ember elé, és utoljára mert a léből is.

Hosszú ideig csak a kanalak csörrenése és a darazsak duruzsolása hallatszott, meg egy-egy eltévedt autó berregése a városszéli földút kátyúi között döcögve, de Ilkába

még az evés élvezete sem bírta belefojtani a szót, alig nyelt le egy-két korty levest, rátalált az ebédhez illő mondanivalóra. Igyatok, testvérek, a családjaitok egészségire, ez a bor a Fruska Gorából való, nagyapánk szőlőjéből, egy szomszéd vette meg tőle, mikor tönkrement, már asse él, de a fia a régi idők emlékére még most is bead hozzánk egy-két demizsonnal. Ez az öregapánk valamikor jómódú ember volt, építőmester, ő építette a falunk templomát. Fiákeren járt ki a hegybe szüretkor, csakhogy az első háború után elúszott mindene. Anyámék tartották és apád küldött neki hús pengőt minden hónapban, hogy éhen ne vesszen, de akkor is egyre a szőlőbe ment volna, a borospincébe, ahol hordószámra állt valamikor a bora. No, csakhogy most nem öregapánk sorsát mondom el nektek, hanem Juliska nenáét, de igyuk meg a kávé elébb!

A kávé tőrökösen főzte Ilka, hosszúnyelű, felfelé szűkülő vörösréz edényben, és amikor háromszor felfutott, hideg vizet lötytyintett belé, hogy leüljön a zacc az aljára, a porcelánfindzsákba mégis jutott a sűrűjéből, s amikor megittuk a forró és édes folyadékot, szétterült a maradék, barna ábrákat írva a bögrék fenekére.

Majd ha megszárad, jósolok nektek belőle, megmondom a jövőtöket, de most halljátok, mi történt a Juliska nena nagyobbik fiával. Együtt hívták be az én bátyámmal, nem sokkal a szerencsétlenség után. Anyám csak sírt, de csomagolta az útravalót, hanem Juliska nena nem akarta a második fiát is elveszíteni, letérdelt elé, úgy könyörgött neki az én néném, ne menj oda, jaj, még bajod esik, elbújtatlak a kazalba vagy inkább az ágyba, aztán beágyazlak, a dunyhák között úgyse keresnek, azt mondom, bementél a városba, nem tudom, mikor jössz meg, de beszélhetett annak, aztán a vonatindulás előtt becsalta a kamrába, ahol a túrót meg a sajtokat tartották, és rázárta az ajtót, hanem az unokabátyád kifeszítette, és ha futva is, de elérte a vonatot.

Anyám meg Juliska nena kisírta a szemit a fiúk után, a rózsafüzér ott volt a kötényzsebükbe, azt seppegték magukba, ha egyedül maradtak. Imádkoztak, aztán várták a levelet, hogy majd csak írnak a fiaik, de ritka madár volt a tábori posta akkoriban, nem értek rá a bakák irkálni, benne voltak a sűrűjében, annál gyakrabban röpdöstek a fekete pecsétes táviratok, egyik nap egyik, másik nap másik szomszédnak hozta a postás, aztán a hangos sírás-rívásból lehetett tudni, mi áll bennük. Mink se maradtunk ki, sor került ránk is hamarosan, egy napon jött meg az értesítés hozzánk meg Juliska nenáékhoz, hogy azt mondja, fiuk hősi halált halt, közös sírba van temetve. Akkor apám meg Milán sógor összebeszéltek, hogy hazahozzák őket, legalább itthoni földbe nyugodjanak, ha már nem élhettek tovább. El is mentek, de üres szekérrel jöttek meg egy hét múlva, az apám nem szolt

egy szót se, csak a feje reszketett, mint a nagyon öreg embereknek, pedig java korabeli férfi volt, Milán bácsi meg sírva mondogatta az anyámnak, nem ismertünk rá a fiainkra, Teréz. Mind egyformák voltak, ahogy a gödörből kirakták őket a szériúre, ott feküdtek sorban, sok fiatal katonák, és nem volt arcuk. Kinek a repeszek, kinek a mész, amit rájuk szórtak, szétmarta mindnek az arcát, nem tudták kiválasztani a saját gyerekeiket.

Azért csináltattunk nekik síremléket a temetőben, oda hordta a virágot anyám meg Juliska nena. Apám ácsolt oda egy kis padot, azon üldögéltek, imádkoztak, aztán vigasztalták egymást. Anyám elfogadta a sorsát, igaz, neki ott volt még négy másik gyereke, és ki tudja, talán Juliska nena is meg tudott volna békélni, hanem akkor Milán sógor kezdett el furcsán viselkedni.

De halljátok, én csak mondom itt a magamét, tik meg nem eszitek a kalácsot – Ilka minden süteményt kalácsnak hívott –, miért nem kóstoljátok meg? Ennek a receptje is Juliska nenától van, híres szakácsné volt szegény, minden lakodalomba vitték főzőasszonynak, csak azután, hogy ezek történtek vele, nem ment, akárhogy hívták.

Ilka nem túlzott, a meggyes lepény valósággal szétolvadt a szájban, tésztája omlós volt, a tölteléke savanykás és édes, és volt még valami különleges benne, tudjátok meg, testvérek, a só, a só hozza ki az édességet, olyan ez, mint az életben a könnyek: sírás után jobban esik a nevetés.

Emlékszem, szólalt meg ekkor Z., és mintha késve ért volna el hozzá a történet, visszakanyarodva a fiatalabbik fiúról kezdett beszélni. Egyidősek voltunk, hasonlított is rám, azt mondták, a templomépítő nagyapánkra ütöttünk. Együtt lovagoltuk meg a szamarat; aztán megmutatta az istállókat a lovakkal és a tehenekkel, meg a nagy, kövér anyakocát a malacaival. Előtte való nap ellett, és oldalára fordulva feküdt az ól sarában, csupasz, rózsaszínű porontyai visítva lökdösték egymást, kapkodtak a csecs után. Szortyogva szívták, nyelték a tejet, egyedül egy satnya kis jószág nyivákkolt, sunnyogott tovább, csikos volt, mint a vadmalacok, de az is elhallgatott, mert végül megtalálta a helyét. Tizenhárom malaca van, mondta nekem Milán büszkén. Az apja szerint szerencsét hoznak, az anyja azonban azt hiszi, hogy rosszat jelent a tizenhárom, agyon kéne csapni azt a csikosat, mert még bajt hoz rájuk. Ilka bólogatott. Én is emlékszem a csikos malacra. Juliska nena nem állhatta. Össze is veszték rajta az urával. Az volt az egyetlen dolog, amiben nem értettek egyet. Sokszor eszembe jut azóta, hogy vajon másként alakul-e a sorsuk, ha a sógor akkor hallgat a nenára?

Ilka ivott egy korty ásványvizet, jaj, bort nem, azt nem iszok, nem szabad az orvosságok miatt. Elhessegetett egy darazsat a süteményes tálról, lesöpört néhány morzsát,

kisimította az abrosz láthatatlan ráncait, és csak azután folytatta az elbeszélést.

Hát igen, szerették egymást, és talán idővel meg is vigasztalódtak volna, eljártak volna a templomba meg a temetőbe, mint a többiek a faluba, mer nehogy azt higgyétek, hogy mások nem vesztek semmit, az élőket itt mind holtak veszik körül, van, akire öt-hat is jut, de tudjátok meg, testvérek, a legtöbb seb beheged egyszer, csakhogy úgy látszik, a Jóisten nem szánt nyugodt öregséget nekik. A fiúk halála után Milán sógor megváltozott, kezdett feledékeny lenni. Elindult a boltba, de félútról visszafordult, mert kiszállt a fejéből, hova akart menni. Felhúzott egy veder vizet, hogy megitassa az állatokat, aztán szétöntözte az udvaron, mert elfelejtette, hogy mit kell vele csinálni. Az állatok éhesen bőgtek, a földeket felverte a gaz, Juliska nena egyedül kínlódott a gazdasággal, mert ő csak ült a kemencepadkán, és nézett maga elé. Ha kérdezték, válaszolt, de néha akadozott a nyelve. A doktor csak a fejét csóválta, és a pirulák, amiket adott, semmit se használtak. Aztán egy nap a földön találta a felesége, magatehetetlenül, a doktor azt mondta, szélütés, de még felgyógyulhat belőle, sokan megtanulnak újra beszélni, jární, csakhogy a sógor egyiket se akarta. Feküdt az ágyba, mint egy darab fa, és beszélhetett neki Juliska nena, úgy tett, mint aki nem érti, egy falat étel nem sok, annyi se ment le a torkán. Juliska nena azért próbálkozott, ne haggy itt, könyörgött neki, ha elmész, nem marad senkim, mi lesz velem nélküled? De a sógorról lepergett minden.

A temetés után Juliska nena nem járt többet templomba, azt mondta, olyan istennel, aki ezt mind megengedte történni vele, neki nincs beszélőnivalója, és a háború után hozzámment a szomszédjához, egy szerbhez, aki minden áldott nap megverte, a nena meg zokszó nélkül tűrte. Tik értitek ezt? Abba is halt bele szerintem, a verésbe. Ez a második ura még ma is megvan, naponta elbotorkál a kocsmába, onnan meg kimegy a nenához a temetőbe. Nem visz az semmit, egy szál virágot se soha, áll ott, és beszél a gazzal benőtt sírdombhoz.

Az ivócimborái egyszer megkérdezték, miért verte az asszonyt. Muszáj volt, mondta nekik, nem akart velem beszélgetni. Miféle asszony az olyan, aki nem beszél az urával?

Halljátok, most aztán jól elszomorítottalak tiktetek, ugye? De ha nem mesélem el, mi történt szegény Juliska nenával, mind a torkomat szorítanak a ki nem mondott szavak, meg is fülnek tőlük, s egyre csak azt a fehér arcát látnám, mint álomban. Tik meg a múlt után hallgassátok meg a jövőt, a kávézacc nem hazudik. Nézzétek, mi áll a findza alján: pénz és utazás vár rátok, öröm és boldogság a családjaitokban, az a szegény asszony meg nyugodjék végre békességben, amen.

Mély kútba tekinték

Jámborné Balog Tünde, a kiemelkedő tehetségű, sokoldalú képzőművész, bár csak az utóbbi két évtizedben jelentkezett a magyar irodalmi nyilvánosság fórumain tárcáival, novelláival, majd elbeszélésköteteivel, patinás irodalmi múlttal bíró család leszármazottja. Reménytelen vállalkozás volna felsorolni az ezer szálát, amivel a dél-alföldi iparos-, lateiner család legtöbb tagja a magyar műveltséghez, és ezen belül is a magyar irodalomhoz kötődött. De munkássága megismeréséhez fontos tudnunk, hogy a mezővárosi, iparvárosi polgárságból, társadalmunknak abból az öntudatos és meghatározó rétegéből származik, abba kapaszkodnak írói világának gyökerei, amely a reformkortól kezdve az elmúlt két évszázadon át a magyar műveltségnek egyik jelentős ihletője és befogadója volt, amely nyilvánosságot, közönséget jelentett számára, és amelyet a XX. századi katalizmák mára szinte teljesen felmorzszoltak. Jámborné Balog Tünde, amikor saját családja bonyolult származási rendjét igyekszik felderíteni és megörökíteni, amikor tehát „az eltűnt idő nyomába” indul, a magyar közelmúlt e fontos társadalmi és történeti szereplőinek világát rajzolja meg. Nem jár töretlen úton, de a saját útján, miközben Krúdy, Móricz, Móra, Tömörkény, a nagy alföldi íróiskola alkotóinak hagyományát követi.

A XX. század második felének erőszakos történelmi-ideológiai harcainak során a polgár szó is deklasszálódott, évtizedeken át legfőbb megbélyegzőként szerepelt irodalmunkban, és a polgári életforma, az alföldi magyar népességre annyira jellemző, „magabíró emberek” társadalmi kikerült a divatos irodalmi témák köréből. Ötven éven át következetesen folytatódott a hagyományos közösségek tudatos felszámolása, szétkergetése. A magyar társadalom a totalitarizmus különböző változatainak kiszolgáltatva élte a maga korlátok közé szorított, szerves kapcsolatrendszeréből kiszakított életét, miközben az ideológia az új „uralkodó osztályok” életre vizionálását követelte az íróktól, művészekről. A valóság azonban az ilyen erőszakot ellenáll, az emberi emlékezet, az írói képzelet abból táplálkozik, amit valóban megélt, azokat a történeteket, azokat a személyeket zárja a szívébe, az elméjébe, akik – bár ha vesztesékként is –, de örökül hagyták rá sorsukat, hitüket, szokásrendjüket.

– *A múlt század első felében születik egy kislány egy patinás délal-földi mezővárosban...*

– Az utolsó békeévben születtem, 1938-ban, az október 2-áról 3-ára virradó éjszakán, talán éjfél után, de lehet, hogy még előtte – sose tudom már meg az igazat – Hódmezővásárhelyen, bő egy esztendővel az után, hogy elsőszülött bátyám tíznapos korában meghalt. Mindössze egy szőke hajtincs maradt belőle egy selyempapírral bélelt gyufaskatulyában és a neve: Ádám.

Azt hiszem, már magzatkoromban megérintett a gyász, már akkor lázadni kezdtem az elmúlás ellen, és később minden törekvésem arra irányult, hogy megvédjem a mulandóságtól mindazt, amiről úgy éreztem: az enyém. Vagyis mindent. A festés alkalmasnak tűnt a kollektív tudat őrizte hagyományok felidézésére, de a személyes érzések, viszonyulások, emlékek csak sokszoros áttételen keresztül voltak megjeleníthetők vizuális eszközökkel. Nyilván ezért lépett be az életembe az írás, bár ezt csak így, utólag állapítom meg.

Amikor fiatalon festeni, az öregség küszöbén írni kezdtem, ösztönösen és spontánul cselekedtem: éppen volt egy híd a folyón, és átkeltem rajta.

(Magam is csak egy híd vagyok. Rajtam át jutnak el az ősök és utódok egymáshoz.)

Irodalomkedvelő szüleim a Tünde nevet szánták nekem, ám a magánkórház kis kápolnájában szolgálatot teljesítő fiatal pap tiltakozott a pogány név ellen, *nem lesz védőszentje a kislánynak*. Anyai nagyapám intézte a keresztelést, *legyen a keresztanyja után Éva a második neve*, okoskodta ki. A túlbuzgó káplánnak ez sem volt jó, mert Éva anyánk soha nem került a szentek karába. Nagyapám szeme akkor megakadt a sekrestyeasztalon elhelyezett naptáron. Október harmadika volt, Lisieux-i Kis Szent Teréz napja. Így lettem Tünde Éva Terézia, aminek rám nézve kellemetlen következményei lettek.

Első elemibe 1945 őszen Makón, az apácákhoz íratott be anyám. Tanítónőm Feller Mária Teréziána, a szegedi iskolanővérek főnöknője volt. Körülötte rend, tisztaság, biztonság. Fehérre sürolt padlójú, tüllfüggönyös ablakú tanterme a béke szigete egy felfordult világban. *Főnöknéni* egyforma mércével mért: mindenkit megtanított írni, olvasni, számolni, fogalmazni és helyesen írni, ki-kit a

„Tankó nagyszüeim eljegyzési képe (1903)”

képességei szerint, és a büntetés is kijárt származásra való tekintet nélkül, ha megérdemeltük. Hálás szeretettel gondolok rá, bár a nevem körüli bonyodalmakat ő indította el, mikor az értesítőmre és minden füzetemre így írta fel nevemet: Balog Terézia. Anyám és apám jót mulatott, én azonban összeomlottam, szerettem a nevet. Azt hittem, egyedül engem hívnak így, az én nevemből nincs olyan sok, mint a Jucikból, Marikból vagy Böskékből.

A *Terézia* név a gimnáziumig elkísért. Másodikos gimnazista voltam, amikor végül több kérvény, nyilatkozat, okmány segítségével sikerült a *Teréziától* megszabadulnom és a *Tündét* visszaszereznem. Az *Éva* azonban személyi igazolványomban, útlevelemben máig benne van, de sose éreztem magaménak.

A vezetéknevem sem volt problémamentes, pedig az aztán elég gyakori. Nyomdásznagyapám „h”-val írta, ahogy szokás, apám azonban egy hibás anyakönyvi kivonat alapján elhagyta a „h”-t, és így lettünk öcsémrel együtt mi is Balogok, amit büszkén viseltünk, hiszen felért egy predikátummal.

Amikor tizennyolc évesen férjhez mentem, a férjem nevét vettem fel, festőként és később íróként is Jámborné Balog Tünde-ként jelentkeztem. Ez tudatos választás volt. A név az ember legsajátosabb kísérlete az önmeghatározásra; a név megmondja, ki vagyok, származásomról, hovatarozásomról, identitásomról vall, és én azt gondoltam, hogy ez a forma a legalkalmasabb arra, hogy kifejezze szolidaritásomat férjemmel, akit 1949-ben egy koncepciós perben szervezkedés vádjával öt év fegyházra ítélték, ahonnan csak 1953 novemberében szabadult.

Talán volt még más oka is névválasztásomnak. Kislánykoromban csodáltam a múlt nagy művészasszonyait: Jókainé Laborfalvi Rózát, Déryné Széppataki Rózát, az író Beniczkyne Bajza Lenkét, és kamaszkorom kedvenc olvasmányainak fordítóját, Kosáryné Réz Lolát. Példaképeim voltak, bizonyára hozzájuk akartam hasonlítani. Névhasználatom elfogadtatása éppúgy nem ment simán, mint a keresztnévem visszaszerzése, szerkesztők és újságírók értetlen ellenállásába ütközött.

Amikor túl az ötvenen írni kezdtem, megfordult a fejemben, hogy elhagyom a *-nét*, de aztán arra jutottam, hogy túl sok nő ír mostanában. Ha azt akarom, hogy megjegyezzenek, legjobb, ha kitarok az eddiginél. A nevemre nem mindenki emlékezik majd, aki olvas tőlem valamit, de azt biztosan megjegyzi, hogy *az a nő, aki az asszonynevét is használja*.

– *Műveidben gyakran kísérletet teszel arra, hogy megrajzold bonyolult családfád ágait-bogait.*

– Amikor most, hetvenen túlról visszanezék, életem szinte minden mozzanatában felfedezem a Mindezenható keze nyomát. Mintha szán-

dékosan helyezett volna különféle tájakra, miliókba, helyzetekbe, viszonylatokba, hogy felnővén legyen honnan méríteni. Nekem nem kellett devianciákba merülni, csavarogni vagy hajósinasnak állni, a világ házhoz jött hozzám, mint a tiszaujlaki öreghez, aki ki se mozdult a falujából, mégis vagy nyolc ország polgára volt életében.

Elbizakodottságnak tűnhet, de azt hiszem, hogy még az őseim is úgy válogatódtak össze, hogy többféle náció vére folyhasson ereimben, tipikus Kárpát-medencei keverék legyek. Anyai ágról csíki és udvarhelyi székely földművesek, tanítók, kántorok, valamennyien buzgó katolikusok – oldalágon két ferences szerzetes nagybácsi is – üldögélnek családfám ágain; van közöttük lengyel származék is, valamint egy románból magyarrá lett nevet viselő ükanya. Anyám elbeszéléseiből legplasztikusabban Simon dédszüleim alakja rajzolódik ki. A kiegyezés évében Kolozsváron, a Szent Mihály templomban kötöttek házasságot, és a XIX. század nyolcvanas éveiben hagyták el Erdélyt a hódmezővásárhelyi kántorság kedvéért. Anyai nagyanyám – az ő leányuk – házassága révén került vissza ismét Erdélybe.

„Örzi nagyanyámmal 1941-ben”

Így anyám is ott tölthette gyermekkorát; Brassóban, Hosszúfaluban, Gyulafehérváron nevelkedett, ahol Tankó nagyapám tanított. A trianoni békeszerződés számúzta őket; 1920-ban vagonlakóként kerültek át az anyaországba. Kézenfekvő volt, hogy Hódmezővásárhelyen telepedjenek le, ahol a *Főkántor Simon család* – így szerepelnek egy helytörténeti munkában –, köztisztelőnek örvendett.

Anyám Hódmezővásárhelyen érettségizett 1925-ben a híres református fiúgimnáziumban magántanulólóként, utána beiratkozott a szegedi egyetem orvosi fakultására. Tankó nagyapám kedvéért tette, aki így akarta fiúsítani lánynak született első és egyetlen maradt gyermekét, de anyám egy év után félbehagyta tanulmányait. Mégis jelentős epizód volt ez az életében – mondhatnám dramaturgiai szükségszerűség –, mert az egyetemen ismerkedett meg apámmal.

Apám Balogh ági felmenői iparosok és kertészek voltak, és általuk kerültek szerb, bolgár, cseh és szudétánemet feleségek a családba. (Róluk írtam azt a novellát – *Csoportkép nőkkel* –, amit Lázár Ervin vitt be a Hítelhez.) Apám anyja kálvinista makói parasztsaládból származott. Siket dédszüleim hét gyermeket neveltek föl – köztük Örzi nagyanyámat és húgát, novelláim Édesvicáját – a református ótemplommal szembeni öreg házukban, az eklézsia egykori ispotályában. Apám is itt született néhány nappal 1905 karácsonya előtt, és ennek a háznak a folyosóról nyíló, földes szoba-konyhájába költöztek be 1918-ban, amikor visszajöttek Békéscsabáról. Balogh nagyapám nyomdász volt, betűszedő és tördelő, a békéscsabai Tevan nyomda mettőrije az 1910-es években,

amikor a Tevan Könyvtár olcsó sárga füzetait és a bibliofil Amatőr Sorozatot nyomták. Nagyapám maga is irogatott abban az időben, népies beszélyei a korabeli lapokban jelentek meg. (Őrzök két 1917-es újság-

„Anyámmal és apámmal 1953 körül”

kivágást, melyen nagyapám karcolatai Kosztolányi-versek mellett szerepelnek. Ennek a mozzanatnak valójában nincs semmi jelentősége – két idegen is elmegy az utcán egymás mellett –, mégis szívdobogató érzés. Ereklýe. Egyik tárgyiasult jele családom irodalmi vonzalmainak.)

Balogh nagyapám cikkeket is írt: bérkérdésekről szaklapokba, és a húszas évek elején *sajtó útján elköveztett izgatásért* tíz hónapig rendőri felügyelet alatt állt. Ennek következtében gyakran volt munkanélküli. Nagyanyám szó szerint a szájuktól vontta meg a falatot, hogy egyetlen fiukat – apámat – taníttathassák. Egy bádog teásdobozban gyűjtögette a piaczásból és pár hold földje árendájából összekuporgatott ezüst és arany koronásokat, és amikor apám az érettségi után bejelentette, hogy másnap keres valami munkát, kiborította a konyhaasztalra. *Dehogy mész te dolgozni, fiacskám, orvos löszöl, mész beiratkozni az egyetemre.*

Örzi nagyanyám kijárta a szegénység és a spórolás iskoláját, bablevesét, krumplisztisztáját mégsem saj-

nálta apám iskolatársától, a kamasz József Attilától. Fényképei alapján és ahogy visszagondolok rá, emlékezett a *Mamára*. Talán ezért kedvelték egymást. Apám írja visszaemlékezéseiben, hogy Attila nagyanyámat környékezte meg, ha szüksége volt segítségre: össze kellett öltetni nadrágján a lukat, vagy éppen kitétték az internátusból, és szállás nélkül maradt. Az örökké éhes árvát nagyanyám húgai is etették. Az ifjú költő egyiküknek ezzel az ajánlással ajándékozta a *Szépség koldusa* egy példányát: *Siket Mancikának, ama bévülről baracklevárral megkenegedett palacsintáért, hálás köszönetem jeléül Makón, 1923.*

január 17. József Attila. A füzetet nemrég százezer forintért vásárolta meg az egyik örököstől a makói múzeum. Vajon hány ebédre futotta volna belőle?

Attila sok időt töltött a Kálvin utcai házban, szinte családtagként járt oda, leveleit oda címezte, és az 1922-es esztendő utolsó hónapjaiban ott is lakott. Dédapám házából indult útjára a *Szépség koldusa* című kötet is. Amikor 1922 decemberében megérkezett a szegedi vonattal a könyvcsomag, a két fiú ide hozta az állomásról, és innen vitték szét az előfizetőknek. Apám példánya oda-veszett a háború alatt, de tudta kívülről a dedikációt:

*Balogh Jósának, kenyeres-kujon pajtásomnak,
aki úgy pendül egy híron velem
Miként H mellett az A,
Micsoda diszsonancia!
Alvó Titánt legyeцske így gyötör:
Tagadja, hogy versem mily gyönyör:
Fülébe zengem büszke rímeit,
De ő dicséri rossz galambjait,
S hogy zseni vagyok el nem ösmeri,
Pedig naponta bömbölöm neki!*

– *Gyermekkorod kalandosra sikerült, nem véletlenül használtad jellemzésére a Gyerekkor bábele címet.*

– Kisgyerekkoromat jórészt a Dél-Alföldön és Máramarosban töltöttem (az akkori Magyarország legalacsonyabb és legmagasabb fekvésű területein), ahol apám előbb körorvos, majd tisztiorvos volt. Szinte eszméléssel egy időben tanultam meg, hogy az emberek sokféle nemzetiségűek, vallásúak lehetnek, többféle társadalmi csoporthoz tartozhatnak, és többféle nyelvjárásban, sőt nyelven beszélhetnek: anyám-apám irodalmi nyelven, anyai nagyszüleim szintén, de erdélyi ízzel, a makói rokonság ö-vel, a pitvarosiak tótul, a visóiak ruszinul és románul beszéltek, emellett hallottam németet, jiddist és oroszot is. Háborús tapasztalatokat is szereztem és megismertem a nélkülözést: a menekülésben savanyú fekete kenyéren, babon és gyümölcszizen éltünk, és az ellenséges hadtestek a völgyben fekvő falunk fölött lötték egymást.

A többféle vallás is evidenciaként vett körül. Makói rokonságom református volt, az erdélyi és vásárhelyi katolikus. Lutheránus tótok, görög keleti ruszinok és románok, neológ és ortodox zsidók vettek körül. Gyerekkorom meghatározó élménye, amikor Makón, az iskolák államosítása után egy fagyos téli délelőtt beteretltek hozzánk a bezárt zsidó iskola növendékeit: pajeszos, fekete sapkát viselő kisfiúkat és copfos kislányokat. Mint a megriadt bárányok, remegve, védtelenül és kiszolgáltatottan álltak az őket hangos ovációval fogadó gyereksokaság közepette.

– *Ebben a környezetben kaptál rá az olvasásra, szeretted meg az irodalmat.*

– Első találkozásom az irodalommal a cigányok leégett sátoráról, a sárga liliomról és a vajda lányáról szóló énekszöveg lehetett, amivel anyám altatott, és azok a mondókák,

csalimesék, nyelvtörök, amikkel erdélyi nagyanyám ringatott, ha ölbe vett. Kedvenc mesekönyveim a *Saláta Sára* és Maeterlinck *Kék madara* volt, ám még iskolás korom előtt kinőttem a gyerekkönyveket. Alig múltam öt éves, amikor 1943-44 telén anyám felolvasta nekem a *Szent Péter esernyőjét*. A könyv a szépséges első kiadás volt, elefántcsontszínű félbörkötésben, tetején a tépett selymü piros esernyővel, Neogrády akvarelljével. A szalonban volt a helye, a zöld terítővel letakart zongorán, onnan hoztam át mindig ebéd után a nappaliba. A regény világát jól ismertem: Anka szolgálókkal, Müncz bácsikkal és nénikkel, özvegy tanítónékkal, snájdig Wibra Gyurikkal, szende Veronkákkal én is találkoztam, és szinte valamennyi szereplő mását meglettem a környezetemben.

1945 januárjában a menekülésből hazatérve Balogh nagyszüleimhez kerültünk Makóra. Ez így leírva csupán adalék az életrajzhoz, ami azonban mögötte van, valóságos odüsszeia. Väckisújfaluról 1944 utolsó napjaiban indultunk el Makóra, anyám és útítársaink gyalog, öcsém és én egy kétkerekű, egylovas kis kordén, dunnákba csavarva. Hét napig tartott az út a Körösökig a kihalt, behavazott országúton, szembe a felvonuló Vörös Hadsereg teherautókonvojával, és az még csak az út fele volt! Öcsödről egy gumirádlis stráfocsival utaztunk tovább, majd – miután a jármű összetört, mert személyautón száguldó szovjet katonák karamboloztak velünk –, lovas szánon érkeztünk meg Makóra.

Az utcát, ahová sok viszontagság után hazaértünk, akkor még Andrassy utcának hívták, később Mikes Kelemenre változtatták, de Balogh nagyszüleim eredeti XIX. századi nevén, Vizes utcaként emlegették, és nekem az is maradt máig. Eredetileg Marosmeder volt, a város egyik legmélyebben fekvő utcája, keleti végén a puri-

tán szépségű református ótemplom. Siket dédapám házával, a másikon az egykori Landesmann malom. Ettől egy sarokra állt Édesvicácék Gőzmalom utcai háza, s onnan már csak bakugrásnyira az apácák iskolája. Ezek voltak gyerekkori világegyetem meghatározó pontjai, és ide költöztem vissza férjjel és három gyerekkel a hetvenes évek elején.

Amint kicsit konszolidálódott a helyzet, anyám beiratkozott a Lakatos kölcsönkönyvtárba, ahol az államosításig – és a könyvek bezúzásáig – hűséges olvasók maradtunk. A sok ezer, egyforma szürke kötés különféle olvasmányokat takart: magyar és világirodalmat, klasszikusokat, limonádét, ponyvát és divatos bestsellereket, útleírást, detektívregényt, cowboy- és indiántörténeteket. Anyám továbbra is felolvasott nekünk: *Strogoff Mihályt*, a *Három testőrt*, az *Üvöltő szeleket*. A délutáni és esti könyvszeánszok évekig folytatódtak, de akkor már egyedül is olvastam. Az első elemi utáni nyáron átrágtam magam Heimburg *Az anyaszív* című háromkötetes, érzélgős regényén, és attól kezdve nem volt megállás. Mindent elolvastam, ami a kezembe került, a kedvenceimet többször is. Kedves olvasmányom volt például a *Winnetou*, Kertész Erzsébet regényes életrajza Elisabeth Barrett-Browningról, Ignác Rózsa *Róza leányasszonya*, Mollináry Gizella önéletrajzi ihletésű regényfolyama.

Amikor szüleim tétova kísérletet tettek olvasmányaim cenzúrázására, kezükbe adtam az iskolából éppen akkor hazahozott *Szülők iskolája* című brosúra-sorozat egyik füzetét, amelyben az állt, hogy hagyni kell, hadd olvasson a gyerek. Amit nem ért meg, azt úgymint abbahagyja, amit viszont megért, az nem árthat. Apámat meggyőztem, de anyám azután is a konyhaszekrény felső polcára, a levesestál mögé rejtette a szerinte nem nekem való kölcsönkönyveket, amiket termé-

szetesen azonnal kiloptam onnan, ahogy elment otthonról.

Tízéves koromra végigolvastam nagymama öccsének – elbeszéléseim *Pénztárca urának* – Jókai össze-sét, és hozzáfogtam a nagy falathoz, a *Háború és békéhez*.

Könyvéhségem csillapítására szolgált Édesvicácék kis könyvtára is. Ékessége a Pallas Nagy Lexikon teljes sorozata volt, és Herczeg Ferenc összes műveinek díszkiadása. Mellettük a Pesti Hírlap Könyvek nyújtottak igen változatos szellemi táplálékot, valamint a *Színházi élet* és a *Délihábó* két világháború közti számai, és amit legjobban szerettem, a *Vasárnapi Újság* két évfolyama az 1900-as évek elejéről. Ebben hirdette hajnövesztőjét Csillag Anna, és jelent meg folytatásokban Keller Helén, a siketnéma vak leány és hűségese tanítónője amerikai sikertörténete.

Saját könyveim is voltak. Tankó nagyapámtól a Szépművés Céh háborút átvészelt néhány kötete, Balogh nagyapámtól a *Tolnai Lexikon*, a *Tevan Könyvtár* füzetei és az *Amatőr sorozat* néhány darabja maradt rám, köztük Krúdy 1916-ban megjelent *Aranykéz utcai szép napok* című novelláskötete. Ezekből tanultam meg, hogy a könyveket nemcsak olvassuk. Színük, szaguk, súlyuk, kötésük van, egy csomó érzékelhető tulajdonságuk a tartalmukon kívül, ami aláfesti az olvasottakat.

Szerettem a verseket. Sokat meg is tanultam, például a *Toldi* nagy részét, Arany- és Villon-balladákat, József Attilát, Radnóti, Kosztolányit, Juhász Gyulát, Apollinaire *Kikericskékjét*, Thomas Hardy *Kerti székjét*, népdalákat és sok mást. A gyerekeimet kis korukban ezekkel altattam. Ma már csak töredékeket tudok felidézni belőlük, de azt hiszem, az elfelejtettek hitt költemények sem vesztek el; beépültek a nyelvembe, mint minta és mérték, és kovászként most is itt vannak bennem.

Tíz-tizenkét éves lehettem, amikor apám kezembe adta az *Így írtok tít*. Hosszú ideig ez volt az én irodalomtörténetem, később Szerb Antal váltotta fel. Sok íróval Karinthy-nál találkoztam először, bár voltak korábbi ismereteim is. Balogh nagyapám könyvei között három Kosztolányi-kötetet is

„Érettségi (1956)”

találtam – köztük a *Szegény kisgyermek panaszait* –, Somlyó Zoltántól megvolt az *Északra indulok*, egy iskolai papírgyűjtési akció alkalmával pedig elemeltem a hulladékhalomból Babits *Levelek Irisz koszorújából* című verseskönyvét; szó szerint ronggyá olvastam őket. Még ma is tudok idézni belőlük. Napokig mondogattam magamban ilyen sorokat, hogy *Ó, hölgyek hölgye: délvirág! / Ó, völgyek völgye: mély világ! / Te sirkő fölé vont virág, / nézd, most jön fel a holdvilág*. Vagy: *A rút varangyot véresen megöltük. Ó iszonyú volt. Vad háború volt. A Laodameia pedig – a királynő, aki asszonykézzel vasat kíván hajlítani* – lenyűgözött!

Kölcsön kaptam az *Örök barátainkat*, valahonnan került egy Ady-kötet, később egy József Attila- is. Tankönyvek helyett ezeket vittem magammal a gimnáziumba, és a pad alatt verseket olvastam. Voltak is konfliktusaim emiatt, de szerencsére megosztott

figyelmem volt, és ha felszólítottak, mindig tudtam, hogy miről van szó.

Ekkor már én is írtam verseket, és egyszer a strandon megmutattam néhányat Lator Lászlónak, aki akkor Körmenden tanított, a nyarakat azonban itthon töltötte. Jónak találta őket, és további írásra buzdított. Később, a hetvenes-nyolcvanas években Lator felelevenítette a kamaszkori barátságát, ami férjemhez kötötte – a negyvenes években Beregszászon együtt jártak gimnáziumba –, és feleségével, Pór Judittal mindig meglátogattak minket is, ha Makón jártak Lator szüleinél. Tetszetek nekik batikképeim. Lator kárpitoknak nevezte őket, és a hetvenes években két kiállításomat is megnyitotta. Szülei halála után jobbára csak Judit jött, ha sürgős írivalója volt, makói sógornőjéhez vonult vissza, és élete végéig ápolta velünk a barátságot. Akkoriban kezdtem el írni, de nem szóltam nekik róla. Szomorú tény: az első prózám, ami Lator kezébe került, Judit nekrológja volt.

Egy-egy irodalmi est után Latorékkal más írók is eljöttek hozzánk. Vendéünk volt többek között Kormos István, Fodor András, és az ugyancsak kárpátaljai iskolatárs, Kiss Ferenc irodalomtörténész, aki nem sokkal tragikus kimenetelű betegsége előtt kiállítást szervezett nekem az Eötvös Kollégiumban, a Ménesi úton.

A gimnáziumban a kötelező orosz mellett angolt tanultam – az ötvenes években az volt nálunk a szabadság nyelve –, és egy angol versgyűjtemény költeményeit fordítottam. Úgy képzeltem, hogy érettségi után egyetemre, angol–magyar szakra megyek, és műfordító leszek, Szegeden azonban abban az évben nem indult angol szak, és apám nem akart elengedni Pestre, féltett. Egyébként is azt szerettem volna, hogy orvos legyek, *az orvos a jég hátán is megél*, mondta, de nem az anyagiakra gondolt – nem érdekelt a pénz –, hanem háborús tapasztala-

latai alapján arra, hogy egy orvost a legnagyobb körülmények között is eltartanak a betegek. (Apám rendfokozat nélkül vonult be katonának, és közlegényként, egy vasutas század orvosaként szolgált az általa öröklétségnek tartott háborúban. Egészségügyi osztagának tagjai rangban mind fölötte álltak. Szerelvényük a Felvidéket és Csehországot járta; lebombázott állomásokon állították helyre a közlekedést és hírközlést. Apám mindenütt ellátta a civileket is, akik az orvos hírére megrohmozták vasúti kocsiban berendezett, jól felszerelt rendelőjét, és hálájukat különféle adományokkal: enni- és innivalókkal fejezték ki.)

Hagytam magam rábeszélni, és a szegedi orvostudományi egyetemre jelentkeztem, de jeles érettségi bizonyítványom ellenére nem mentem el felvételizni. Az irodalom töltötte be az életemet, és szerelmes voltam, nem tudtam elképzelni, hogy öt évet egy számomra teljesen érdektelen dologra pazaroljak. Apám akkor már átjárt Hódmezővásárhelyre; az akkor szervezett közegészségügyi-járványügyi állomás felügyelője lett, az országban elsőként foglalkozott település-egészségüggyel. Hajnalban indult, este ért haza, nem tudott törödni velünk, a háztartás és a gyerekek anyám hatáskörébe tartoztak. Október elején valami betegség miatt otthon maradt pár napot, akkor vette észre, hogy én sem utazom. *Mi az, ma nincs előadás?* – nézett fel a könyvből.

Megmondtam, hogy nem járok egyetemre. Apám nagyon dühös lett, de a büntetések – szobafogság, más eltiltások, valamint a későbbre jövődől *zöld villamos* – nem léptek életbe. (A zöld villamos az egykori jellegzetes, fővárosi utcai illemhely közkeletű neve volt. Apám mindig azzal fenyegetett, hogy ha így folytatom, nem lesz belőlem semmi, mehetnek végcs néninek a zöld villamosba.)

1956 októberét írtuk, és az események sodrában végül mindenki megfedekezett rólam.

– *Tizennyolcadik esztendő más életre szóló fordulatot is hozott számomra.*

– Zoltánt, a férjemet – akit nem lehet kihagyni ebből a történetből, mert több mint ötven éve biztos hinterlandja életemnek – tizenöt évesen ismertem meg. Ő huszonöt volt, és akkor jött ki a fegyházból, ahol a másodfokon rámért öt esztendőből négy és felet letöltött.

Rovott múltja nem rendített meg különösebben, akkoriban ez szinte természetes volt, gyakran lehetett hallani politikai okból elítélt ismerősökről. Apám egyik barátja és horgásztársa épp, hogy hazajött a deportálásból, amikor egy könnyelműen elmondott Rákosi-viccért három évet kapott. Egy rokonfiút pedig ugyanabban az ügyben ítélték el, amelynek Zoltán a hatodrendű vádlottja volt. A vád: a népi demokratikus államrend elleni szervezkedés. A vádlottak – több mint húszan –, néhány katonatiszt kivételével diákok. Többségük egyetemista, de akadt középiskolás is közöttük. Bűnösségük legfőbb bizonyítéka az volt, hogy nem tudták ártatlanságukat *hitelt érdemlően* bizonyítani. Az ügy elsőrendű vádlottja a 298-as parcellában nyugszik, a többiek pedig egész életükben viselték a bélyeget.

Zoltán Szegeden volt harmadéves orvostanhallgató, épp élettan szigorlatra készült, amikor 1949 nyarán letartóztatták. Nem érte váratlanul, mert makói baráti körének jó néhány tagját addigra már lefogták. Hárman megszöktek és disszidáltak, ám helyettük a szüleiket vitték be. Zoltán sejtette, hogy rá is sor kerül, ezért elébe ment sorsának: pünkösdre hazajött, nem akarta, hogy a szüleit bántódás érje. A klasszikus, sokak által leírt forгатókönyv szerint történt minden. A pünkösdi bál utáni

hajnalban civil ruhás ávosok jöttek érte. Egy kis beszélgetésre viszik, mondták, mikor feltuszkolták a vöröskereszttel álcázott, befüggönyözött autóra, azután hónapokig senki nem hallott felőle semmit. Apját már másnap elbocsátották állásából – irodaigazgató volt a megyénél –, és ezt követően sehol sem alkalmazták. Idénymunkából tengődött feleségével együtt. (Nyomorúságos helyzetük csak akkor javult valamelyest, amikor a rabokat munkára vezényelték, előbb a Miskolc melletti Dudujkára, az egyetemi várost építeni, majd az oroszláni bányába, hogy segítsenek megnyerni a széncsatát. Mindkét helyen teljesítménybért fizettek, amelynek nagyobb részét ugyan az ellátás fejében levonták, de ami megmaradt, azt haza lehetett küldeni.)

1953 késő őszen engedték ki Zoltánt feltételesen, és egy hónap múlva, a téli napfordulón, a kihalt makói korzón ismerkedtünk meg. Az időjárás szimbolizálta a kort: estebe hajló, dermesztően hideg délután, jeges szél támadott ránk minden sarkon, és egy lélek se járt hármunkon kívül az utcán. Barátnőm mutatta be, akinek szegről-végről rokona volt. Közhelynek tűnhet, de első látásra beleszerettem, és akkor mindjárt elhatároztam, hogy hozzá megyek feleségül.

Ezzel azonban még várni kellett. Tíz év korkülönbség volt köztünk, kislánynak nézett (az is voltam), és időbe telt, mire észre tudtam vettetni magamat vele. Egyébként sem volt abban a helyzetben, hogy nősülhesen. Ez később se sokat változott, megbélyegzett volt és maradt, a rendszer nemkívánatos elemnek tekintette. Évekig segéd munkásként dolgozott, majd rakodó lett egy építőipari ktsz-ben. Az egyetemi tanulmányok folytatásáról nem is álmodhatott, bár 1956 nyarán az akkori egészségügyi miniszter megpróbált közbenjárni

érdekében, ám a kapuk előtte is bezárultak, mert a dupla nullás ügy irataihoz sem lehetett hozzáférni.

Később, amikor már házások voltunk, más karokra is jelentkezett – a történelem és a jog érdekelt igazán –, de a sikeres felvételik ellenére helyhiányra hivatkozva mindig elutasították. Közben cserépkályhás szakmunkás lett, és noha nem rendelkezett különösebb technikai érdeklődéssel, pallérozott agyával mindig ki tudta ciz-cizolni a legjobb hatásfokú belső szerkezetet; kályháinak híre lett a városban. Később elvégezhette az építőipari technikumot. Technikusként is a hétvégeken kályhákat rakott, fusizott, mint minden rendes melós, kényszerpályán mozgott egész életében. Priusza, amin akkoriban nem változtatott sem amnesztia, sem erkölcsi bizonyítvány, egész életünket végigkísérte.

Harmadikos gimnazista voltam 1954 őszén, amikor Zoltán udvarolni kezdett nekem. Bizonyára sokan felfigyeltek ránk, mert tavasszal szüleimmel együtt behívtak a gimnáziumi igazgatóhoz. Ketten mentünk anyámmal. Az igazgató, egy kiugrott jezsuita – nyilván felsőbb utasításra – arra akart rávenni, hogy szakítsak, különben kereshetünk más iskolát. Nem erkölcsi kifogásai voltak – nem is lehettek, nem volt miért –, más-honnan fűjt a szél. Arról akart meggyőzni, hogy egy fizikai munkás, pláne börtönviselt ember nem való hozzám. Hiába volt minden igyekezete, nem ígértem meg semmit.

Őszre enyhült a szigor, és nem tanácsoltak el az iskolából. 1956 nyarán, az érettségim azonban néhányunk továbbtanulási esélyeit igyekeztek

lerontani. Az osztály legjobb matematikusát például megbuktatták történelemből. Az apja egykori csendőr volt, és bár szülei még a háború alatt elváltak, származása beárnyékolta iskolás éveit. Egy másik osztálytársas-

„Zoltánnal (1968)”

mat, akinek orvos szülei az ötvenes években is vallásosak maradtak, rosszul sikerült angol írásbelije után nem engedték szóbelire, a kettést kellett vinnie tovább a felvételire. Az én kitűnő bizonyítványomat egy biológia négyessel rontották el. A cél nyilván a még rosszabb jegy volt, de hibátlanul feleltem, és a rám záporozó kérdéseket is megválaszoltam. A kérdésözönt végül az elnök – az irodalmár Osváth Béla – állította le, akinek szimpátiáját elnyertem József Attila költészetéről szóló feleletemmel, de az ötöshöz még az ő közbenjárása is kevés volt. A proletárhatalom apparátusa az alattvalók életének legapróbb részleteibe is beleszólt.

Miután nem jártam egyetemre, és kisvárosban éltem, amit épp, hogy csak meglegyintett a forradalom szele, nem voltam cselekvő részese, csupán együtt érző tanúja az eseményeknek. Zoltán szándékosan igyekezett távol tartani a történésektől. November negyediké után a végki-fejletet illetően nem voltak illúziói – a börtönben a magyar értelmiség elit-

jétől tanulta meg a történelmi tisztánlátást: Dudujkán például a szegedi egyetem jogfilozófia professzora társaságában talicskázta a cementet. Nem akarta, hogy az én életem is úgy törjön derékba, mint az övé.

1956 nyarán és őszén tehát otthon ültem Makón, hallgattam a híreket, és lázadó hangú verseket írtam, amiket szeptember elején elküldtem Tamási Lajosnak, az *Irodalmi Újság* szerkesztőjének. Válaszát még a forradalom kitörése előtt megkaptam. Tetszenek, írta, de most nem ér rá foglalkozni velük, majd jelentkeztem újra,

ha csendesebb idők jönnek. A verseket és a levelet később hiába kerestem otthon hagyott irományaim között, apám a forradalom leverése után gondosan elégetett minden gyanús írást és újságot.

1957. január 7-én házasodtunk össze. Akkor még nyitva volt a határ és naponta jöttek a hírek barátok, osztálytársak disszidálásáról. Mi is el akartunk menni – a párizsi Notre Dame-ba terveztük az egyházi esküvőt –, de jobbnak láttuk hivatalosan itthon egybekelni. Anyám örült, apám azonban – rá jellemzően – megpróbálta Zoltánt lebeszélni a nősülésről, mondván, hogy nagy nyűgöt vesz a nyakába velem. Házasságunk egyébként apám karrierjét is megakasztotta, a következő tizenöt évben elfelejtettek róla. Beosztott felügyelő maradt a nyugdíjazásáig, de – és ez megint csak jellemző volt rá – soha nem érezte, hogy neheztelne ránk ezért. Én is csak sokkal később jöttem rá, hogy mit vesztett, és sok más összefüggést is mostanában fedezek fel. Amíg benne éltem, én magam is a rendszer

természetének tulajdonítottam, hogy úgy bánik velünk, ahogy bánt. A pálya szélére, *peremlébe* szorított, mégis kivételezett helyzetbe kerültem a festésnek köszönhetően: többfelől is akadtak támogatóim. Egyesek maguk is mellőzöttek voltak – mint például a katedrójától megfosztott Bálint Sándor. Mások – mint Solymár István, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgató-helyettese – úgy látszott, hogy fűtyültek a korlátokra. Megint mások a lelkiismeretüket nyugtatták azzal, hogy jót tesznek velem.

A villámesküvő után néhány nappal nekivágtunk a határnak. A Gondviselésnek azonban nyilvánvalóan más szándékai voltak velünk, mert eltévedtünk a ködös, fagyos januári éjszakában és körbe jártunk, mint a klasszikus hófúvásos történetek hősei. Hajnalig tapostuk a csikorgó havat, elképzeltük, hogy odaát is jártunk, de visszatévedtünk, és virradatra kikötöttünk ott, ahonnan elindultunk.

Szerencsénk volt. Családunkon kívül senki sem tudott kalandunkról, így nem lett következménye. Zoltán egy darabig még tervezte az utat – ő tulajdonképpen minden lehetőségét elvesztette az itthon maradással –, de én megfáztam a határkerülésben, beteg lettem, pár hét múlva pedig kiderült, hogy gyereket várok, és ez minden más elhatározást átírt.

Azt hiszem, valójában én magam voltam az akadály: igazán soha nem akartam elmenni. Túl nagy lehetett bennem az ellenállás, nem tudtam elszakadni itthonról. Persze, az akkori bezártságtól is szenvedtem, kikitört rajtam a klausztrófóbia, mert a vasfüggönyön még a madarak se tudtak átjutni, én meg utazni szerettem volna, világot látni. De nem akartam végleg kitépni a gyökereimet, bár akkor még nem tudtam, hogy a magyar nyelv és kultúra számomra az éltető közeg, amelyből inspirációt, ihletet meríthetek. Erre először három évvel később Prágában jöttem

rá, első külföldi utunkon, ami mindkettőnk számára hihetetlen élmény volt, mert megajándékozott a szabadság csalóka illúziójával. De én valami mást is kaptam: magyar voltom teljes és tökéletes átélését a behavazott Hradzsinban a Kolozsvári testvérek váratlanul megpillantott Szent György szobra előtt.

Közös életünket nagy hendikeppel kezdtük. Nem volt se lakásunk, se végzettségünk, se állásunk. Zoltánt egy hónappal az esküvőnk után küldték el a homokkotró vállaltól, ahol akkor dolgozott. Ideiglenesen beköltöztünk apósomék ebédlőjébe – kétszobás társbérleti lakásuk volt –, és aztán végleg ott maradtunk. A velük való együttélésnek voltak árnyoldalai, de tagadhatatlan előnyökkel is járt: nem kellett a háztartással foglalkoznom, és a gyerekeket nyugodtan rájuk hagyhattam, az ő jóvoltukból dolgozhattam, festhettem és tanulhattam.

A sikertelen disszidálási kísérlet után állást kerestem, de a kapuk zárva voltak előttem, sehol nem akartak alkalmazni, pedig akkor az érettségi többet ért, mint most, könnyen el lehetett vele helyezkedni. Zoltán előélete azonban láthatatlan auraként kísért.

Nemsokára elkezdődtek a letartóztatások – a biztonság kedvéért hetekig rokonoknál aludtunk –, de a Gondviselés ismét örködött fölöttünk: Zoltán barátai mind elmentek, túl voltak ekkor már hét határon, nem volt, akivel gyanúba keverhették volna őt, a kétes elemet. Nyárra sikerült új munkát találnia: kocsikísérő majd segédmunkás lett egy építőipari ktszben, ahova címfestő ipari tanulónak 1959-ben engem is felvettek.

– *Ez a nem éppen magasba ívelő fordulat lett tulajdonképpeni pályakezdemés.*

– Akkor vezették be az érettségizettek rövidített képzését, nem kellett iskolába járnom, csak negyed-

venként vizsgáznom. Másfél év alatt megszereztem a szakmunkás bizonyítványt. Inas időmben merőben új ismereteket szereztem nemcsak a szakmáról és a fizikai munkás státuszról, hanem az emberekről és a világról is. A kiszorítottság, a peremlét előnnyel is járt, onnét messzebbre lehetett látni, mint a centrumból. A festék- és terpentinszagú műhelyben eltöltött másfél év más változást is hozott: eltávolított az írástól; a toll helyett az ecsetet adta a kezembe.

Mindig is sokat rajzoltam. Kislánykoromban festő akartam lenni, a gimnáziumban azonban éppen akkor szüntették meg a rajztanítást, amikor odakerültem, és a képzőművészet iránti érdeklődésem – bár megmaradt –, háttérbe szorult az irodalom mögött.

A címfestő műhelyben megismerkedtem a festőanyagokkal, a festészet technikai részével, és autodidakta módon hozzáálltam az alkotáshoz. Tájéképeket, portrékat és csendéleteket festettem, és nagyon sokat rajzoltam. Szerepeltem egy-két helyi kiállításon is, de nem voltam igazán elégedett magammal, egyre jobban éreztem az iskola hiányát. 1964-ben baráti segítséggel bejutottam rajz-földrajz szakra a szegedi tanárképző főiskola levelező tagozatára. Hathetes volt a kisebbik lányom, amikor első – politikai gazdaságtan – vizsgámra mentem. Tanárnő barátnőm ajánlására és rábeszélésére egy év múlva már tanítani is kezdtem az egykori makói katolikus iskolában, ott, ahol valamikor én is tanultam. Az emeleti folyosó bádogg ablakpárkányának zugában, egy lassan terjedő rozsdafolt alól még áttetszett a nevem; kislányként írtam oda sok évvel azelőtt.

1968-ban fejeztem be a főiskolát, és a következő évben a makói József Attila Múzeum megrendezte első önálló kiállításomat, amit Solymár István, a Magyar Nemzeti Galéria akkori főigazgató-helyettese nyitott meg. Akkor már nem táblaképeket

festettem: egy sajátos textilműfaj, a batik és a népköltészet segítségével rátaláltam a saját festői világomra. A nagy, dekoratív foltokra, határozott körvonalakra, feszes kompozícióra épülő ábrázolásmód tökéletesen megfelelt a népi és bibliai témáimnak, a szakaszos kivitelezés pedig a sokféle igénybevételtől fel-

„Gyerekeink: Klári, Pali és Zizi (1970)”

szabdalt napirendemnek. Az iskola, a szakörök vezetése, a tanulás mellett ott voltak a gyerekeim, ápolásra szoruló öregeink, majd jöttek az unokák, és végül a háztartás is rám maradt. Volt idő, amikor naponta kilenc személyre főztem. Ha eljutottam odáig, hogy a megtervezett kompozíciót fel tudtam rajzolni a vászonra, a konyhasztal sarkán, egy rajz-

táblán, az anyagot mindig arrébb húzva, főzés közben is tudtam vizszolni. A festékebe mártás volt a nehezebb, mert a nagyobb darabokat a fürdőkádban festettem, és a festékolatot utána vissza kellett merni a kannákba, a takarításról nem is beszélve. (Az is megesezt, hogy több kisebb darabon dolgoztam egyszerre, és a festéket a lavórban hagytam másnapig. Így történt meg a jellemző eset, hogy egy reggel a mosásra összekészített gyerek- és férfizoknikat – vagy harminc párat – a fekete festékben találtam.)

Eleinte bolti vásznakat használtam, de a nagyobb mérethez túl vékonyak voltak. Solymár István feleségének, Magdinak volt néhány Csíkszeredából való háziszőttés kendervászon konyharuhája; neki jutott eszébe, hogy próbáljam ki. Jó ötlet volt; sokkal jobban festődtek, mint a

bolti pamut- és lenvásznak, és vasalás után gyönyörű fényük lett. Ettől kezdve csak háziszőttés lepedőkre, abroszokra és törülközőkre festettem. Minél régebbiek voltak, annál szebb volt a texturájuk. Ezek a több generációt kiszolgált vásznak emberi sorsok letéteményesei: őrzik egykori használóik testének lenyomatát, nekem csak elő kellett hívni a láthatatlan képeket.

– *Nekem úgy tűnik, hogy a néphagyományon túl a fametszés művészetével tart rokonságot festői stílusod.*

– A hatvanas években csodálatos reneszánsza kezdődött Magyarországon a népművészetnek. Mintha ötvenhat elfojtott szelleme ebbe reinkarnálódott volna: népdalkörök, táncházak, önkéntes néprajzi gyűjtők élesztgették a már elparentált nemzeti öntudatot, népi kultúrát, és mindez a magas művészetben is megjelent, tanú rá Nagy László, Kormos István és Juhász Ferenc költészete vagy a

Vásárhelyi Iskola revelációszámba menő őszi tárlatai.

Természetes volt, hogy én is fölfedezem a néphagyományt, népköltészetet, népszokásokat, és mint szellemében rokont, a magyar középkor művészetét; vaskos és mégis lélekkel teli falusi templomokat, román kori és gótikus freskó- és szobortöredékeket, mindenben azt a sajátosan magyar vizuális nyelvet keresve, amiről Fülep Lajos írt Izsó Miklós terrakotta szoborvázatai kapcsán, és Solymár István beszélt az általa legmagyarabb festőnek tartott erdélyi Nagy István művészetét elemelve. Solymár hasonlólt vélt felfedezni az én textiljeimen is, ezért ajánlotta fel a segítsé-

gét, amikor Makón járva meglátta népdal- és népballada-sorozatom első darabjait.

A hatvanas évek közepétől művelt és széles látókörű pap barátokra tettünk szert, és élete utolsó, legtermékenyebb évtizedében csaknem hetente megfordult nálunk a szakrális néprajz nagy tudósa, Bálint Sándor. Zoltánban a sorstársat, bennem a néphagyomány folytatóját, gyerekeinkben a saját, meg nem született unokáit találta meg. Jó sorsom később Erdélyi Zsuzsannával is összehozott. Mindketten nagy hatással voltak rám. Lenyűgözött sokoldalúságuk, műveltségük, bölcsességük, egyszerűségük, tudósi és emberi minőségük, hitük, és nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy mindketten vállalták egy-egy kiállításom megnyitását. Később pedig, hogy Erdélyi Zsuzsanna hetvenedik születésnapját a KÉSZ Előpatak utcai székháza kiállítótermében az én tárlatommal ünnepelte.

A *Honismeret*et vagy negyven évig szerkesztő, a csángók néprajzával foglalkozó Halász Péter feltucatnál is több kiállításomat ajánlotta a közönségnek, és barátságunk búvópataként van jelen életemben azóta, mióta Domokos Pál Péterrel együtt megnézte 1970-es pesti tárlatomat, és ismeretlenül meghívott kiállítani Sárospatakra, a várba egy néprajzi konferencián. (Ott láthattam és hallhattam egy irodalmi esten Nagy Lászlót. Felejthetetlen élmény volt.)

Még gyerekkoromban ismertem meg az akkor gimnazista Trogmayer Ottót, a neves régészt, aki Szegedre kerülése után, megyei múzeumigazgatóként többször is lehetővé tette, hogy kiállításom nyíljék a szegedi múzeumban. Később ő szervezett számomra Németországban és Szófiában is kiállításokat.

Pártfogó barátokban, szellemi társakban tehát nem szenvedtünk hiányt (mert a barátok mindkettőnk barátai voltak, és Zoltán lehiggadt bölcsessége legalább annyira vonzotta őket, mint az én lobogásom). Ez segített abban, hogy ne érezzem magamat bezárva a láthatatlan falak között, melyek létéről ugyan senki nem beszélt, de mindannyiszor tudomást szerezhettem róluk, valahányszor megpróbáltam kitörni a számomra engedélyezett keretek közül. 1970 és 1990 között négyszer vagy ötször kértem felvételemet a Művészeti Alapba, de következetesen elutasítottak, pedig olyan tekintélyes művészek vetették latba befolyásukat értem, mint Kokas Ignác és a szobrász Somogyi József. A ürügy hol műveim alacsony színvonala – *nem üti meg egy főiskolai vizsgamunka nivóját* –, hol a *műfaji eltévelyedés*, máskor *művészi zsákutcába kerülésem* volt.

Ennek ellenére 1971 és 1990 között minden évben meghívtak a hódmezővásárhelyi Őszi Tárlatra, és kiállították egy textilemet a Tornyai

Múzeumban. No, nem a világos és tágas földszinti termekben, hanem többnyire a lépcsőházban, vagy egy ablaktalan, homályos, szűk kis átjáróban, az emeleten. Eldugtak, de legalább jó társaságba kerültem: rendszerint a Tóth Menyhért ugyancsak egyetlen művével szembeni falra.

Legtöbb batikkárpitóm irodalmi indíttatásra készült. Ezt az irodalmiságot minden lehető alkalommal föl is rótták nekem a szakmabeliek, pedig az irodalomból vett téma ürügyén a lét alapkérdései és alapélményei foglalkoztattak: szerelem, születés, hűség, haza, hit, harc, gyűlölet, gyász, árulás, halál. Főleg a népköltészetből és a Bibliából merítettem. Első kiállításom címe *Népdalok és népballadák* volt, lepedőnyi vásznaimon többek között Júlia szép leány, Kádár Kata, Kőmíves Kelemenné, Kerekes Izsák és székely regesek jelentek meg. Sorozatot festettem nyelvemlékekből, archaikus népi imákból, táltosfiú-hiedelmekből, Krúdy *Álmoskönyvé*ből, Lorca *Torreádorsirat*ójából, Weöres gyerekverseiből. Anyám és apám évekig tartó betegsége és haláluk fordította érdeklődésemet családom múltja felé, aminek eredménye a *Képek a családi albumból* és a *Mély kútba tekinték – gyermekmondókák* című sorozatom lett.

A romániai falurombolás hírére támadt megrendülésemből született a mintegy húsz darabos *Erdélyi kálvária*, középpontjában a *Csángó pieta* négyalakos nagy kompozíciójával. Körülötte mint sírjelek, sztelék sorakoznak a kétméteres, egy szélnyi széles vásznak, rajtuk a holtak: a *Kászoni párka*, a *Kiáltás Csikből* és a *Gyimesi fészület* parasztemberei, a *Kalotaszegi menyecske*, a *Máramarosi rabbi*, a *Csángó és a Szász szibilla*, a *Kászoni pásztor*, a *Torockói menyasszony*, a *Szénagyűjtő asszony Széken*, a *Gyimesi sirató* és az oszlophoz kötözött *Áldozat*. A sort a gyulafehérvári székesegyház *Szent Mihály*a kezdi a

rátámadó sárkánnyal, és *Ábel* zárja, az egyetlen élő a halottak között, kezében égő gyertya, körülötte a ditrói éjféli misén elengedett madarak.

A kilencvenes évek első felének termése a *Magyar mitológia*, benne mítikus alakokkal, *Nagy-* és *Kisboldogasszonnyal*, *Újhold*, *új királylyal*, *táltosokkal*, megszemélyesített fákkal és csillagokkal. Utolsó műveimen angyalok zenélnek és fújják az apokalipszis harsonáit, a legutolsó a holdat gyűjtő *Külvárosi éj*. 2005 óta nem volt a kezemben ecset, és nem tudom, lesz-e még valaha; hetvenkét éves vagyok, és az idő nem nekem dolgozik.

Bár a képzőművészet hivatalos szervezetei nem vettek tudomást rólam – kivéve azt a kis időt, amit elutasítással töltöttem –, közönségnek nem voltam híjával. Festői munkásságom negyven esztendeje alatt közel hatvan önálló kiállításom volt múzeumokban, kiállító termekben, művelődési házakban, templomokban, iskolákban, könyvtárakban. Mindig minden meghívást elfogadtam, kis falvakba is elmentem (Utoljára egy Bogárzó nevű tanyaközpont kicsiny templomába.) Volt tárlatom Németországban, Ausztriában, Bulgáriában és sok hazai városban, Budapesten öt alkalommal is, utoljára 2009 őszén a Szakrális Művészetek Hete alkalmából Budán, a gótikus Magdolna-toronyban.

Textiljeim iparművészeti technikával, de képzőművészeti igénnyel készült falképek, tulajdonképpen murális művek, nagy közösségi terekben lett volna a helyük, de megfelelő státus híján nem kaptam állami megrendelést, még festékhez is csak egy volt tanítványom révén juthattam.

Be kellett érnem néhány egyházi feladattal: batik pannókat, sőt még freskót is festettem néhány hazai és egy bécsi templomba, ezek közül azonban több is megsemmisült, a kisebbeket pedig ellopták vagy nyomuk veszett.

Közgyűjteménybe az *Álmos-könyv* tucatnyi darabja került; a Petőfi Irodalmi Múzeum vásárolta meg P. Brestyánszky Ilona és Krúdy Zsuzsa ajánlására. A Nemzeti Galéria is vett tőlem egyet, a Solymár halálára készült epitáfiumot 1976-ban, ami azonban utóbb eltűnt. A nyolcvanas években kölcsön akartam kérni egy kiállításra, de nem találták.

– *Nemcsak alkotóművészként szerezte magának hírnevet és megbecsülést, de szervező munkának is sok, elsősorban határon túlról érkezett pályatársad köszönhet a „művészet mólóján”, Makón eltöltött termékeny heteket, felejthetetlen és gondtalan művésztelepi alkotómunkát.*

– A határon túli magyar művészek fogadására épült mólónak, kikötőnek az Erdélyből áttelepült Banner Zoltán művészettörténész nevezte egy katalógus előszavában az 1991-től 2006-ig működő Makói Művésztelepet.

Makón a XX. században több művésztelepet is alapítottak. A húszas években a helyi radikális polgárság vezéralakja, Espersit János ügyvéd hívására hozta el növendékeit Rudnay Gyula három egymást követő évben is a Maros-parti Konstantinápolyba, ahogy a fiatal József Attila nevezte a várost. Akkor páratlan társadalmi összefogással helybeli értelmiségi, iparos- és kereskedőcsaládok látták vendégül többek között a fiatal Barcsay Jenőt, Vén Emilt, Jég Ernőt stb.

A Maros menti Művésztelepet 1971-ben alapították. Fenntartója a város, résztvevői helyi és vendég képzőművészek, rajztanárok voltak. Ennél fontosabb volt, hogy Solymár István javaslatára határon túli

magyar festőket is meghívtak (Erdélyből Kuszto Endrét, Gáll Istvánt, Márton Árpádot; a Vajdaságból Torok Sándort, Gyurkovics Hunort, Nemes Fekete Editet), és olyan, akkor tiltott kategóriába tartozó hazaiakat, mint Halmy Miklós és Csiky Tibor.

A hetvenes évek közepén elkezdődött a kis vidéki, viszonylag független művésztelepek ún. *szakosítása*,

„Csángó pieta (Erdélyi kálvária, 1988)”

vagyis központi irányítás alá vonása, természetesen a *színvonal emelése érdekében*. Makó profilja a sokszorosított grafika lett, az akkor szárnyait bontogató, Tiltottból a Támogatott felé navigáló avantgárd grafika egyik fontos fellegrára, ahol nem volt többé helye sem a határon túli, sem a helyi, sem a renitenskedő, *eszmei tisztázatlanságban* leledző budapesti művészeknek. (Mint annak a kitűnő festőnek, aki éppen Franciaországból érkezett, ahol Andrassy Katinka jóvoltából fél évet tölthetett. Egyik ebédnél meg találta jegyezni, hogy nem kér paradicsomlevest, nem szereti, mert piros. Még aznap szóltak neki, hogy több meghívásra ne számíton.)

Solymárt előbb eltöltötték a határon túli művészekkel való foglalkozástól, majd az élőkől is, és kiküldték Japánba, hogy *okosodjék*. A kúra nem vált be, továbbra sem adta fel

szellemi függetlenségét, ekkor kitiltották a munkahelyéről: nem járhatott be a Galériába, bár a fizetését Pogány Ödön Gábornak köszönhetően megkapta. Kegyvesztettsége nem tartott sokáig: 1977 januárjában rövid, súlyos betegség után meghalt. Felesége távozásának első évfordulóján követte őt a halálba.

A rendszerváltozás után 1991-ben megalakult makói önkormányzat úgy döntött, megszünteti a grafikai alkotótelepet, amelynek a kis vidéki városban nem volt közönsége, és egy újat alapít. A koncepció kidolgozására és a telep vezetésére engem kértek föl. Egy hét gondolkodási idő után igent mondtam azzal a feltétellel, hogy a telepen csak határon túli magyar és Makón élő képzőművészek vehessenek részt. 1991

augusztusában rendeztük meg az első művésztelepet hat erdélyi, három szabadkai és rajtam kívül még egy makói művész részvételével. A létszám a későbbi években húsz körülire nőtt, a második évtől kárpátaljaiak is jöttek, és egy-egy felvidéki művész is megjelent.

A telep szervezése, vezetése, az alkotó légkör biztosítása, a művészek ügyes-bajos dolgainak intézése, a nyitó-záró és esetenkénti bemutató kiállítások rendezése, katalógusok tervezése, szerkesztése, a közönség toborzása, a telep népszerűsítése, az anyagi feltételek megteremtése, mecénások keresése stb. emberpróbáló feladat volt, amit ketten láttunk el Gilinger Katalinnal, volt tanítványommal, az azóta megszüntetett ének-zenei általános iskola igazgatónőjével. Gilinger Katalin a hetvenes évek óta részt vett iskolai erdélyi csereprogramok lebonyolításában,

és hozzám hasonlóan elkötelezettje volt annak a gondolatnak, hogy a határon túli magyar művészet szer- ves része az egyetemes magyar művészetnek, sőt: annak megújulá- sában kulcsszerepe van.

A Makói Művésztelep megalaku- lásának első pillanatától a támadások kereszttüzebe került. Ezek részben nyíltan, részben burkoltan, alattom- ban, de szünet nélkül több irányból jöttek, soha nem lehetett tudni, hogy legközelebb merről és milyen formá- ban érkezik a következő. A bántások elsősorban engem értek, a művészek szerencsére nem sokat érzékeltek ebből. A legfájdalmasabb az elszige- telés, a perifériára szorítottság volt, amit a saját művészi tevékenységem- ben egész életemen át elszenvedtem, és most azt kellett tapasztalnom, hogy a rendszerváltozás ezen jottányit sem javított, sőt inkább rontott: a határon túli magyarok művésztelepére is kiterjedt, holott a résztvevők többsége hazájában elismert, rangos művész volt. Erdélyből többek között Plugor Sándor, Páll Lajos, Kusztos Endre, Biró Gábor, Sipos László, Antal Imre, Kovács Géza, Székely Géza, Kárpátaljáról Földessy Péter, Micska Zoltán, Veres Péter, a Délvidékről Torok Sándor, Gyurkovics Hunor, Nemes Fekete Edit járt rendszeresen Makóra, de egyszer-kétszer Márton Árpád, Zolcsák Sándor, Kákonyi Csilla és az ungvári Szemán Ferenc is megjelent – aki *Öcsiként* szignálta Amerikában is kelendő festményeit. Mellőzöttsége ellenére a művésztelep tizenhat esztendeig fennállt és ered- ményesen működött, messze kiemel- kedve az alkalmi nyári művésztábo- rok közül. Ide nem pihenni és szóra- kozni, hanem alkotni jöttek a művé- szek, sokszor kész tervekkel. Ahogy Szemán Öcsi félig viccesen jellemez- te: *Makó? Makó az egy munkatábor!*

1999-ben megyei alkotói díjakok lettünk, 2000-ben elnyertük a Magyar Művészeti Akadémia millenniumi

arany oklevelét egy történelmi fest- ménysorozattal, amelyet vándorkiál- lításán mutattunk be a millenniumi kormánybiztos hivatalának segítségé- vel. Elismerést jelentett az is, hogy a Magyar Művészeti Akadémia tagjai sorába választotta a makói telep három jeles művészt: Páll Lajost, Kusztos Endrét és Sipos Lászlót.

A telepvezetés nem tett jót festői munkámnak: alkotó energiáimat tel- jesen felemésztette, nem maradt erőm és invencióm saját művek létre- hozására. Hogy a többiekből ki tud- jam hozni a legtöbbet, ki kellett kap- csolni a saját becsvágyamat. Akiket vezettem, azoknak nem lehettem ver- senytársa is. Évről évre kevesebbet festettem, az utolsó évben már nem állítottam ki semmit, a festés helyét fokozatosan kitöltötte az írás.

Vezetői megbízatásunk négy évre szólt, a helyi választások után min- dig az új képviselőtestület bízott meg minket mindig újabb négy évre. 2004-ben csúf, nemtelen, összehan- golt hajsza indult ellenünk a megyei újságban és a városi televízióban, valamint a városi művelődési bizott- ságban annak ürügyén, hogy a helyi amatőr festőket nem hívtuk meg a telepre. Ezt úgy-ahogy elhárítottuk, de érlelődni kezdett bennem a lemondás gondolata. Még két esz- tendeig küszködtünk egyre romló anyagi feltételek mellett, míg 2006 őszén bejelentettük visszavonulá- sunkat.

Végül is a telep betöltötte azt a sze- reptet, amiért létrehoztuk: móló volt a Maroson, ahol kiköthetett a határon túli magyar művészek hajója, és uta- sai élvezhették az anyaország gon- doskodását, feltölthettek, tovább indulhattak. Itt teljes jogú magyarnak érezhették magukat, mint ahogy azok is. Többségük művészi fejlődésében is fontos szerepet játszott a makói telep; az adott témák nem megkötöt- ték, hanem kibontakoztatták alkotó fantáziájukat, és segítségükkel sike-

rült hozzájárulni egy már régóta elavultnak, sőt halottnak hitt műfaj, a történelmi festészet felélesztéséhez.

– *Más területeken is vállaltál fon- tos feladatokat, sok mindenbe bele- vágtál, amivel, úgy érezted, hogy a magyar művészet, a magyar művelt- ség ügyét szolgálod.*

– 1965-ben kezdtem tanítani és 1994-es nyugdíjazásomkor sem hagytam abba a munkát, azóta alap- fokú művészeti iskolában foglalko- zom rajzoktatással. Úgy tűnik, sike- rült maradandó nyomot hagyni tanít- ványaimban, többen elismert képző- művészek lettek, sokan előbb a gye- rekeiket, most már az unokáikat hoz- zák vissza hozzám. Tanítványaim a hetvenes évektől sikerrel szerepeltek hazai és nemzetközi rajzpályázato- kon, sok más mellett elhozták az indiai Shankar-pályázat fődíját: Indira Ghandi nagy aranyérmét, Nehru-aranyérmeket; elnöki aranyat Bangladesh-ből, fődíjat a debreceni biennáléről.

A gyermekrajzok révén kerültem kapcsolatba a tankönyvíró Boda Edittel, aki 1990 után kiadót alapított. Több kiadványát is illusztráltam, töb- bek között Fülöp Géza könyv- és könyvtártörténeti munkáját. Az il- lusztrációkat korabeli metszetek, raj- zok alapján csináltam. Élveztem ezt a munkát. Mélységes csodálattal töltött el a magyar művelődéstörténet gaz- dagsága, az a mérhetetlen szellemi kincs, aminek eddig csak messze lát- szó csúcsait ismertem, most azonban feltárultak előttem dombjai és völ- gyei: a könyv- és irodalomtörténet mellékszereplőinek munkássága is. Lebilincseltek a kódexmásoló bará- tok, apácák glosszái, főrangú házaspá- rok levelei, múltba merült utazások történetei, özvegy nyomdásznék erő- fesztései a műhely fenntartásáért, Krúdy levélváltása Kiss Józseffel, Márai vallomása az olvasásról, az elfeledett felfedezők és a könyvek közmondásos sorsa. Az illusztrációk-

hoz kommentárokat írtam segítségül a képalírások elkészítéséhez, és nagyon meglepődtem, amikor a kész könyvben változtatás nélkül ezek jelentek meg. Az első reakcióm a szégyenkezés volt. Ekkor szembesültem először a nyomtatásban megjelent írás idegenségével. Azóta majdnem húsz év telt el, de még mindig nem szoktam meg a lelki pőreség és védtelenség viszolyogató érzését.

A rajzitanítás mellett – mert a női mindentakarás szelleme mindig újabb feladatok vállalására ösztökélt – bábozással, gyermekszínházzal, folyóirat szerkesztéssel is foglalkoztam, Makó műemlékeiről, művészeti értékeiről televíziós kisfilm-sorozatot forgattam.

Mindez sok időt és energiát igényelt, de olyan szellemi befektetésnek bizonyult, ami azóta is kamatostól térül vissza.

Csak a törekvések megvalósítása körüli szélmalomharcot sajnálom, amit nálunk mindenkinek meg kell vívni, aki tenni akar valamit, hát még ha hátrányos helyzetből vagdalkozik.

– *A nagy kihívások sorába tartozik az írás is. Alapérdeklődésed, fiatalkori terveid teljesedtek ki a kilencvenes évek óta keletkező szépprózai munkáidban.*

– Az írás kényszere váratlanul, ám bizonyára szükségszerűen tört rám a kellő pillanatban, 1993 februárjában. Egy irodalmi pályázat volt a közvetlen kiváltó ok: a *Heti Magyarország* írta ki a Haza és Haladás Alapítvánnyal közösen, *Anyák a történelemben* címmel. A kilencvenes évek elejének pezsgésében és a szabadság bűvöletében kapva-kaptam a témán, mert tizenöt éve halott anyám életének epizódjai tipikus huszadik századi asszonsorsot mintáztak, szinte közvetlenül írá-

nyította őket a történelem. Boldog békeidőkbeli, erdélyi gyerekkorát szétrobbantotta az 1916-os román betörés, az első világháború, az antant megszállás és a trianoni diktátummal a kiűzetés. Két békés évtized után az újabb világháború fenyegetése csak röpke másfél évet engedélyezett számára a visszatért szülőföld, Erdély északi csücskében, utána

„Trogmayer Ottó megnyitja gyűjteményes kiállításomat (Szeged, 1995)”

újabb menekülés következett. A háború mindenétől megfosztotta; bútorai és zongorája után a biztos polgári jólétől is, osztályával együtt ejtette túsul az ázott lódenkabátszagú proletárdiktatúra. Ötvenhat elbukásával az utolsó reménysugár is kihuny, és ő soha többet nem tudott kitörni az ideiglenesség állapotából.

Minderről korábban beszélni is alig lehetett, most pedig tálcán hozta a sors elém a megírás lehetőségét. Transzszzerű állapotban láttam munkához. Fél éjszakákat töltöttem az írógép mellett, és reggel vittem az agyonjavított új részeket az iskolatitkárnak, aki számítógépbe beírta. Ő volt az első olvasóm, és ha egy nap üres kézzel mentem, szemrehányóan hiányolta a folytatást. Biztató visszajelzés volt.

Írás közben egyre mélyebbre ástam magam a múltba, mind több emlék merült föl, de azért akadtak hézagok, és ezek miatt akkor, tizen-

három évvel szüleim halála után kinyitottam azt a két degeszre tömött ócska bőröndöt, amikbe anyám hosszú haldoklásának idején apám bepakolta az irataikat, anyakönyvi kivonatokat, leveleket, fényképeket és apróbb emléktárgyakat: anyám háztartási könyveit (pontos, dátumokhoz rendelt adatokkal), Ádám testvérem hajtincset, nagyanyám szentképeit és egy – talán zászlóról lefejtett – himzett Kossuth-címert. Akkor még nem tudtam, hogy milyen aranybányára leltem, de később két könyvem is született az ott felhalmozott anyag felhasználásával.

Az Anyák a történelemben pályázat díját Alexa Károlytól vettem át, ő volt akkor a *Heti Magyarország* főszerkesztője. Emelkedett pillanat volt, pedig akkor még nem tudtam, hogy ez az esemény hosszú időre – ha nem örökre – eljegyzett régi-új arámmal, az irodalommal.

A siker, a kofferekben talált műtdarabkák, nagy erővel feltörő emlékeim és az azonnali megjelenési lehetőség, amit a megyei napilap kínált, további munkára serkentett. Írtam kiállítási recenziót, filmismertetőt, tv-kritikát, tudósítást a művészteléről, interjút a résztvevőkkel, de legfőképpen visszaemlékezéseket. Ezekből születtek meg később a *Medárd lépcsőin* című első kötetem elbeszélései.

Az újságírás jó iskola volt. Tömör és szabatos fogalmazásra szoktatott és megtanított a húzás fontosságára; ha harminc sort kértek, nem adhattam harminckettőt, mert könyörtelenül törölték a két utolsó sort, néha az értelmetlenséggel sem törődve.

Akkoriban nagyon sok visszajelzést kaptam, szerették olvasni írásai-

mat az emberek. Saját emlékeimmel együtt a másokét is felszínre segítettem. Futó ismerősök szólítottak meg az utcán és önfeledten mesélni kezdték a gyerekkorukat, azt a világot, ami a hallgatás évtizedei alatt mélyen eltemetődött, a nemzedékek lánca elszakadt, és kialakult az össznépi amnézia.

– *Életed nagy részét képzőművészként élted le. Amikor írni kezdtél, tehetséged más rétegeit hoztad mozgásba. Hogy érzed, alapvetően különbözik egymástól a kétféle alkotómunka, vagy egyszerűen csak más eszközökkel jeleníted meg, fejezed ki ugyanazt a lényegét?*

– 1995-ben született meg az első olyan írásom, amitől elfogott a széldülés; éreztem, hogy ez valami más, mint az eddigiek. Nem pusztán leírtam, hanem teremtettem valamit. Elszakadtam a földtől és repültem, mint fiatalkori álmaimban. Talán húszsornyi szöveg volt a tv-híradóban látott Jeanne Calment-ről, a 120 éves arles-i asszonyról, és a műholdak és képernyők között tévelygő Szent Dávidról. Két napig a táskámban hordtam, *úgyse fog megjelenni, egy ilyet nem tesznek bele az újságba*, gondoltam, de végül erőt vettem magamon, és bevittem a szerkesztőségbe. Másnap nem akartam hinni a szememnek: a *Műholdak szibillája* keretes tárcaként a címoldalról köszönt rám.

Furcsa helyzet volt. Ott álltam ötvenhét évesen, nyugdíjba küldve, felnőtt gyerekekkel, nyolc-tíz unokával, kerek életművel a hátam mögött, és tudtam, hogy semmit sem szeretnék jobban, mint ilyeneket írni. Megint elébem kerül egy híd, arra készítetve, hogy feladva mindent, amit elértem, keljek át újra a folyón. Félttem az újtól, az ismeretlentől, a visszautasításoktól, amiknek ki kell majd tegyem magam. Viszolyogtam attól, hogy előlről kezdjek mindent, hogy kezdőként kilincseljek szerkesz-

tőségekben, amire egyébként lehetőségem sem volt. Nem utazhattam hetenként Pestre, hogy részt vegyek az olyan irodalmi szeánszokon, ahol fiatal írók vesézik ki egymás írásait, mint ahogy egy jeles szerkesztő ajánlotta nem sokkal később.

A múlt század öt utolsó esztendeje mintha kárpótolni akart volna: bárhová küldtem írást, minden pályázaton nyertem (a Móra Kiadó meseregény-pályázatán; a *Fejér megyei Hírlap*, a *Ferences Irodalmi Lap* és a *Napút* novellapályázatain; Nagy Lajos-díjat kaptam két egymást követő évben, és a Magyar Művészeti Akadémia millenniumi pályázatán). Értek azonban nagy veszteségek is: a napilap, amibe rendszeresen írtam, egyik napról a másikra megszűnt. Ezt elemi csapásként éltem meg, de később – mint már annyiszor az életemben – bebizonyosodott, hogy a lehetőség megszűnése javamra szolgált, mert továbblépésre kényszerített. Először Apáti Miklósnál (*Új Magyarország*) próbálkoztam, és a lap néhány hónap múlva bekövetkezett megszűnéséig megjelentek ott is az elbeszéléseim, majd Mányoki Endrének küldtem néhány novellát, aki az akkor induló *Napi Magyarország* mellékletét, a *Nézetet* szerkesztette. Tőle kaptam meg a lehetőséget 1997 júniusától, hogy hetenként írjam *Az én kalendáriumom* névnapokhoz, ünnepekhez kapcsolódó tárcanovelláit, amelyekben néprajzi, művelődéstörténeti és irodalmi elemeket ötvöztem családi történetekkel. Nagy ajándék volt ez, mert az írások révén átélhettem a hétköznapok és ünnepek, a szakrális év, a munka és a multságok rendjét és költészetét. Mindvégig úgy éreztem, a másfél évtizede eltávozott atyai barát, Bálint Sándor áll a hátam mögött: ötletet, ihletet ad és súg, ha szükségem van rá. A kalendáriumot sokan olvasták, és nemcsak én sajnálkoztam, amikor egy év leteltével

kiderült, hogy nincs tovább. Majoros Sándor – akkor a *Nézet* munkatársa – azzal vigasztalt, hogy inkább örüljek a szerencsémnek, a mai világban ritkaság, hogy valaki egy éven át folytathatja, amit elkezdett. Igaza volt, nemsokára a *Napi Magyarország* sorsa is megpecsételődött.

A kalendáriumot már számítógéppel írtam. Kisebbik lányom férje ugyanis nem egy új írógépet vett a tönkrement régi helyett – pedig ezzel bíztam meg –, hanem egy kimustrált számítógépet hozott. Be is kötötte, és egy órányi oktatás után visszament Pestre. Rettegve láttam munkához, folyton attól félttem, hogy elrontok vagy letörök valamit, de muszáj volt írni, nem késhttem a kalendárium újabb epizódjával. Napokon át füstölt a telefonvonal, annyiszor kellett segítséget kérnem, de valahogy beleszoktam. Fogcsikorgatva tanultam meg a használatát, de hamar rá kellett jönnöm, hogy nagyszerű eszköz, különösen számomra, mert nagyon sokat segített – és segít – sajátos írásmódszerem alkalmazásában. Amolyan patch work-módon szabdalhatom, toldozhatom, foldozhatom, kivághatom, beszurhatom szövegeimet, kombinálhatom az idősíkokat. Mert írásaimban nemcsak emlékeket, régi hangulatokat, eseményeket, történeteket idézek föl, hanem magát az emlékezés folyamatát is megpróbálom megragadni, azt a jelenséget, ahogy a múlt átszövi a jelent, alá-fölébbújik, mint a stoppolásnál a pamut szálai.

Egyre szaporodtak elbeszéléseim. A bőröndökből előkerült töredékek és fényképek hallatlan erővel inspiráltak a múltban való kalandozásra, elfeledettnek hitt emlékek jöttek elő, és én mindezt megpróbáltam formába önteni. Sokat kínlódtam, mire rájöttem, hogy a írásművek hitelessége nem azonos a valóban megtörtént dolgok igazságával, és bár bennem az igazmondás kényszere erősen működik – igyekszem elkerülni még

az apró, konvencionális füllenéseket is –, kénytelen voltam belátni, hogy a történetek belső logikáját kell követnem. Így állt elő az a helyzet, hogy bár sokszor létező személyekről és valós helyzetekről írtam, emlékeztem hézagait kitalált dolgokkal kellett kitölteni, és sok mindent meg kellett változtatnom a valósághoz képest. Néha lelkiismeret-furdalás gyötört a fiktív betoldásokért, máskor családi titkok kifecsegése terhelte a lelkemet. Zoltán jót mulatott rajtam, *mindig tudtam, hogy hazudós vagy*, mondta, Klári lányom szerint meg folyton kitergetem a családi szennyest.

Majoros Sándor panasolja honlapján, hogy minden leírt szavát elhiszik az olvasók. Velem is így van, és az írás hol mulatságos, hol kínos helyzetekbe sodor. Az *Árapály a Vizes utcán* mélyben áramló homokfolyójáról például olyan plasztikus képet sikerült rajzolnom, hogy mindenki azt hiszi, azt nálunk meg lehet nézni. Holott több méteres mélységben elrejtve mozog, a sebessége centiméterekben mérhető, s ha mégis megjelenik egy frissen ásott gödör vagy árok alján, csupán sáros föld látható a mélyben, amely észrevétlenül nyeli el a tárgyakat.

Mézők ismerősöm képes volt felmászni az ótemplom tornyába, hogy megkeresse a toronykörüljáró téglapadlójába vésett jelet, amivel novellahősöm, a Földmérő jelezte a Kezdő Meridián helyét egy elbeszélésemben, és meg volt lepve, hogy nem találta. Magában és a világitás hiányában látta csalódása okát, mert még akkor is vakon hitte, hogy annak ott kell lennie.

A *Medárd lépcsőin* egyik elbeszélése miatt régi ismerősöm bepana-

szolt települési képviselőjénél, mondván, hogy az ő anyja még az ötvenes években sem hordott kopott báránybőrmellényt és ócska férfikalapot, mikor a fűtetlen konyhába indult főzni, ahogy én leírtam. Alig tudtam meggyőzni, hogy a polgári

„Mi ketten a Vizes utcai őszben a kilencvenes évek derekán”

életből akkoriban kicsöppent, ismerős asszonyokat sűrítettem össze P. néni alakjában. Bekecsben, bekötött fejjel apám tisztiorvos kollegájának feleségét láttam főzni a valóságban, ócska férfikalapot pedig az anyósom tett a fejére, mikor rossz időben a faskamrába indult.

Amikor a Napi Magyarország is megszűnt, megint nem volt hova írnom: a Magyar Nemzetnek megvolt a maga gárdája, egyébként is a politika vette át az uralmat; az irodalom, sőt a kultúra is kiszorult a napi- és hetilapokból. Így aztán megint más terepet kellett keresnem.

Hirtelen ötlettől vezérelve 1998 májusában egy novellámat borítékba

tettem, és elküldtem Lázár Ervinnek. Azért választottam őt, mert megláttam a nevét a Hitel folyóirat címlapján, és eszembe jutott *Ló a házban* című novellája, amit sok évvel azelőtt gyerekeimmel tovább bonyolítottunk, magyarázatot keresve – és találva – a

fölöttünk lévő lakásból jövő titokzatos zajok eredetére. Lázár Ervin postafordultával válaszolt. Szép, kézzel írt levelet küldött, igazi lázárervines levelet, a papír hátulján Vacskamatit ábrázoló rajzzal (kezében macskalábnyomos zászló), olyan levelet, amit éjszakára a párnája alá tesz az ember. *Kedves Asszonyom, nagy örömet okozott az írása, a szívemből van írva! Nekem is egyre többet járnak az eszemben elködlött dédanyáim, de én nem tudtam volna ilyen megejtően megírni őket* ... (ami persze túlzás, de akkor is nagy dicséret). Meg hogy már nyugdíjban van, nevét a fiúk csak szeretetből írják a lapra, de azért ajánlani fogja írásomat, mert bizonyára azért küldtem, hogy megjelenjen.

Úgy is lett, a *Csoportkép nőkkel* decemberben jött a Hitelben. Varga Domokosnak is küldtem írást, később az első novelláskötetemet is eljuttattam hozzá. Ő ízekre szedte írásaimat, és praktikus tanácsokat adott: *Magának ...ki kellene bújni a magának érez, de kinötte...* írta a kalendáriumi keretekről, amelyekbe megpróbáltam néhány akkori írásomat belegyömöszölni.

Irodalmi orientáltságomnak a végső lökést a Magyar Művészeti Akadémia millenniumi pályázata adta. Gyurkovics Tibor felhívásából azt olvastam ki, hogy rám szabták a kiírást, hiszen családom történetén mindenütt átsüt az elmúlt másfél

évszázad történelme, a határidőig azonban mindössze néhány napom volt. Eszeveszett hajrában szerkesztettem köteté meglévő novelláimat, és adtam postára az utolsó pillanatban a *Medárd lépcsőin* kéziratát.

A díjkiosztó ünnepség emlékezetes epizódja volt, amikor a zsűritag Vathy Zsuzsa kézen fogva vitt oda férjéhez: *Ervin, nézd, itt a kanáris nő!* A *Medárd lépcsőin* egyik novellája ugyanis kanárikról szól. Sokféle minősítem közül ez a *kanáris nő* a legkedvesebb, úgy hordom, mint a legszebb kitüntetés.

Vathy Zsuzsának köszönhetem a Te barátságodat is, ő ajánlott minket egymásnak. 1999 januárjában jártam először a Széphalomnál a Városligeti fasorban, akkor ismerkedtünk meg személyesen, ugyanúgy pártfogásodba vettél, ahogy a pályakezdő fiatal írókat, mert mint mondtad, késői indulásom miatt hátrányos helyzetben vagyok, hiányoznak mellőlem a nemzedéktársak, akik egyébként figyelnek egymásra és számon tartják egymást.

Első könyvem, a *Medárd lépcsőin* a millenniumi könyvhéten jelent meg, és azon a szűk körön belül, ahová eljutott, sikert aratott. Bemutatták a *Poroló* című rádióműsorban, és a Széphalom pályáztatta a Bródy-díjra is, amit ugyan egy fiatal író vitt el, az esélyesek között azonban engem is meghívtak a díjkiosztásra felolvasni.

A *Medárd lépcsőin*-hez különös viszony fűzött. Írása nagy érzelmi megrázkódtatást jelentett; ezek a novellák úgy szakadtak ki belőlem, mintha szültem volna őket, és festői tapasztalataimból tudtam, hogy az ilyesmi egyszeri és megismételhetetlen jelenség, attól féltem, hogy egy-könyves író maradok. Az ilyesféle aggodalmak szerencsére nem akadályozták a munkában, és mivel a napilapok sorra elfogytak alólam, irodalmi folyóiratok prózarovatának kezdtem írásokat küldeni.

A vidéki szerkesztők szóra sem méltattak, kivéve a veszprémi Új Horizontot, ahol a főszerkesztő egykori jóbarátunk, Raffai István volt, aki Makón kezdte újságírói pályáját, a fővárosiak viszont (Hitel, Kortárs, Liget, Magyar Napló, Napút) minden további nélkül közölték novelláimat. A Napút novellapályázatán díjat is nyertem, és Szondy György személyesen, telefonon közölte velem a jó hírt; alighanem kíváncsi volt rá, mit csináltam idáig, mert az írásomból kiderült, hogy nem vagyok fiatal. Levendel Júlia is azt kérdezte első Ligetnek küldött elbeszélésem után: *Ismernünk kellene?*

Volt olyan szerkesztő is, aki a telefonban kifagगतott, majd egy hét múlva közölte, hogy sajnos nincs írói tehetségem, csak olvasott, művelt vagyok, de az íráshoz ez kevés. Mit tagadjam, rosszul esett, de nem tudott megingatni; Lázár Ervinnek, Vathy Zsuzsának, Ambrus Lajosnak, Szepes Erikának és Neked jobban hittem. És Horgas Béláéknak is a Ligetnél, akik nemcsak sorra jelentették meg elbeszéléseimet, hanem állandóan újabbak írására ösztököltek. Hét év alatt több mint félszáz novellám jelent meg náluk, vagyis újra került számomra egy fórum, ahol nem kellett kivárni a másutt többhónapos vagy akár éves átfutási időt, nem beszélve arról, hogy mindig azonnal visszajelezték.

2002-ben a Széphalom kiadta *Az én kalendáriumomat*, szerencsére rábeszéltem, hogy rajzoljak illusztrációkat is hozzá. Szép könyv lett, ráadásul kelendő. Az utolsó darabig elfogyott, nem lehetők fel az antikváriumokban sem példányok belőle.

2004-ben fölvettem az Írószövetségbe. A Szegedi Írók Társaságának megalakulása óta (1998) tagja vagyok, és beválasztottak az Írók Szakszervezete elnökségébe is, ahol hónapról hónapra élvezhetem például Jókai Anna, Nagy Gábor,

korábban Vasy Géza társaságát is, hallgathattam őket, és bepillantást nyerhettem általuk a jelenkori magyar irodalom útvesztőjébe.

2005-ben az Ünnepi Könyvhétre megjelent az *Árapály a Vizes utcán* című novellafüzérem ugyancsak a Széphalom Könyvműhely kiadásában. Többen írtak róla (Vasy Géza a Magyar Naplóban, Majoros Sándor az Új Horizontban, Varga Mária a Kortársban, Lukáts János a Napútban, Bogoly József Ágoston a Marosvidéken), Domokos Mátyás pedig (szintén férjem, Zoltán egykori iskolatársa, aki eddig nem vett tudomást irodalmi kísérleteimről) halála előtt egy évvel levélben avatott íróvá: ... ezt, ami írásaidban meglevenedve feltáruul, még nem írta meg senki, márpedig az igazi próza mindig és elengedhetetlenül ismeretlen anyag, világ (ahogy tesszik) fölfedezése és író módra való föltérképezése. Neked ez hitelesen sikerült... Egyszóval: Gratulálok!

2005 karácsonyán megkaptam a Liget folyóirat *nem-díj* ajándékát, a Varga Zoltán Zsolt által készített és felajánlott *Ősanya* című kisplasztikát, 2006-ban pedig az V. Csopaki Irodalmi Fesztivál díját az *Árapály a Vizes utcán* című kötetemért. Kétszer is sikerrel szerepeltem az Írószövetség és a Honvédelmi Minisztérium irodalmi pályázatán, és idén negyedszerre válogattak be *Az év novellái* antológiába. 2009-ben a Liget kiadta az *Utazások a labirintusban* című novelláskötetemet.

Jelenleg egy irodalmi szakácskönyvem van a Széphalomnál, ami – akár csak eddigi köteteim – felőleli az elmúlt másfél évszázad történetét, és bár úgy tűnhet, hogy ételekről írok benne, felmutat valami többet is. Ahogy a könyv fülszövegében írod: „Különös hangulatot kölcsönöz a könyvnek Szindbád alakja, aki a múltból, és Odette személyisége, aki mintha a jövőből érkeve folytatna

párbeszédet a főhős mindenkori jelenével. Mindkét kísérő valamiképpen szellemi jelenség, noha a reális történet részesei és valós személyek.”

Kötetté kellene szerkeszteni többi meglévő írásomat is, amelyekből elég markánsan rajzolódik ki néhány téma. Egyik az első világháború és Trianon, a másik pedig a Földméről és Prédikátorról szóló elbeszélések füzere, de vannak művészsorsokat felvillantó munkáim is. (Egy regényről is álmodom, amiből még csak egy kis részlet van kész, de túl gyorsan megy az idő, én meg egyre lassúbb leszek, és egy író barátom szerint a regény nem az én műfajom.)

– Nemcsak alkotóművészként vagy termékeny, szép család vesz körül, akiknek a gondjait ma is a magadénak tudod, vállalkozol a nehéz helyzetbe jutottak kisegítésére, átvállalod a rossz bizonyítványt hozó unoka nevelésének gondját. Sokan megkérdik, hogy fér mindez el egyetlen életben?

– Van egy érdekes fajtája, amelynek gyökérsarjaiból újabb fák nőnek ki, így ugyanabból a gyökérsarjából kinőve előbb ligetté, azután erdővé terebélyesedik. Ilyen lesz lassan a családunk, már a harmadik generáció-t látjuk felcseperedni.

Anyám is, apám is egyke volt, de mindketten népes családban nőttek föl. Anyámnak volt féltucat unokatestvére, apámat pedig fiatal, gyerektelen nagynénik és nagybácsik vetették körül, mert Örzi nagyanyámék heten voltak testvérek, és közülük a legfiatalabb – az a bizonyos palacsintasütő Mancika – csak öt évvel volt idősebb apámnál.

Anyám mindig sok gyereket szeretett volna, de hosszú jegyesség után, harmincévesen ment férjhez. Első gyermeke meghalt, a történelem is közbeszólt, így ketten lettünk az öcsémrel, a nagy család vágyalom maradt. Unokatestvéreink sem voltak, csak öreg rokonaink, akiktől generációk választottak el.

Én tizennyolc évesen mentem férjhez, tizenkilenc voltam, amikor Klári világra jött, huszonnégy Pali és huszonhat Zizi születésekor. Az unokák is korán kezdtek jöddögélni; 1980 őszen alig múltam negyvenéves, amikor megérkezett az első. Azóta kisebb-nagyobb szünetekkel érkeznek, másfél hete született meg a tizenkettedik. Ha ehhez hozzáadom az öt dédunokát a szintén úton lévő hatodikkal, elmondhatom, hogy anyám kívánsága teljesült, egy nagy család ősanjaként néz vissza ránk az örökkévalóságból, és örülhet, mert abból, amit tőle kaptam, semmi sem veszett el, igyekeztem továbbadni mindent.

Gyerekeink és unokáink is könyvek között, alkotó légkörben, sok bölcs, tehetséges és érdekes embert megismerve nőttek föl; beoltva az irodalom és a művészetek iránti vonzódással. A lányok magyar–ének szakos tanárok, fiunk történelem–angol szakot végzett. Művelt, okos és jó gyerekek, szeretik egymást és összetartanak, bár szanaszét szóródva élnek. A viharos életű legidősebb – aki nagyszerű dallamalkotó képességgel született, időnként verseket zenésít meg nagy érzékenységgel, hibátlan stílusérzékkel, de teljesen ötletszerűen – most éppen a Velenceitónál; a középső – a fiú – egy Dráva menti erdő közepén él. A legfiatalabb főváros környéki faluban lakik; magyart tanít egy jó hírű középiskolában. Irodalmi ténykedésem kezdete óta ő az egyik első kritikusom: szigorú, képzett és szakszerű. (A másik a férjem, aki még a régi, háború előtti gimnázium gazdag tudásanyagának és saját történelmi érdeklődésének köszönhetően eleven latin szótár és élő enciklopédia. Ha mindkettőjüknek sikerül megfelelnem, akkor nyugodtan küldöm írásomat akárhova.)

Az unokák és a közöttünk lévő generációs szakadék fölött hidak ívelnek át. Vannak kérdéseik, amikre

tőlem várják a választ, és vannak dolgok, amiket tőlük kell megkérdeznem.

– Ma is ott élsz, abban a makói házban, amely nagy- és dédszüleid otthona közé épült. Szinte ki sem mozdultál a Vizes utcából, írásaid pedig több évszázadot és a Kárpát-medence változatos helyszíneit töltik meg történeteiddel. Ez az otthon számodra az a biztos pont, amely – Bolyai János szavával élve – ha megadatik, a tehetséges ember ki tudja mozdítani helyéből a világot?

– Életem hetvenkét évéből hatvanötöt Makón töltöttem, ebből is negyvenet a Vizes utcában. Nincs hely a világon, amit jobban ismernék. Ha kinézek az ablakon, anyámat és apámat látom, a kertben Örzi nagyanyám szöszmötöl, nagyapám Szilaj kutyával játszik, arrébb a templomkertben a Prédikátor és a Földmérő sétál, aggodalmasan figyelve a Nagyparókia falán szélesedő repedéseket, és éjjel, ha felébredek, hallom a ház alatt áramló homokfolyó hullámverését, figyelem árapályát. Itthon vagyok az elődeim közt, akik sokkal elevebbek, mint valaha.

Hajnalba ébredek. Kibotorkálok a konyhába, forró vizet engedek egy bögrébe, belekeverek két kanál nescafé, azután visszaülök az ágyba, ölembe veszem a masinát, és írni kezdek. Lassan kivilágosodik az ablak négyszöge, feketerigók csöre koppan a bádogpárkányon, cinkék csapnak le egy-egy szem napraforgómagért, túlhan, a Szegedi utcán dübörögni kezdenek a kamionok, ébredezik a város, az én szűk és kicsiny világom, ahonnan azonban éppúgy látszik a Hold és a Nap, mint bármely más pontjáról a Földnek.

Természetesen a múltat írom, annak is azt a vetületét, amit csak én látok, amit csak én ismerek mindenkinnél jobban, s ami nélkül fikarcnyit sem ér a jelen, és oda a jövő.

Mezey Katalin

Az ősi-modern költő Tornai József
– Jánosi Zoltán:
Európa már kevés
(Interjú, versek, fotók)
Magyar Napló, Bp., 2011.

A Magyar Napló Kiadó írói portrékönyv-sorozatának legújabb kötete a Tornai József életútját és költői vallomását bemutató album, címe: *Európa már kevés*. A költő vallomásai az avatott irodalomtörténészrel, Jánosi Zoltánnal közösen készült riportban mondatnak ki, tizenyolc Tornai-vers és tizenöt fotó kíséretében. Az esszéangú utószót a kérdező, Jánosi Zoltán írta. Az olvasónak olyan benyomása támad, hogy teljes értékű pályaképet kap a költőről a mintegy hetvenoldalmi, szép kiállítású (bár szöveggyűjtésében nem hibátlan) könyvből. Anélkül, hogy ezzel valamilyen „rangsort” akarnék sugallni a Magyar Napló sorozatában eddig bemutatott költők között (a megjelenés sorrendjében: Csoóri Sándor, Nagy Gáspár, Bella István, Juhász Ferenc, Tornai József), ki merem mondani, hogy szépséghibáival együtt ez a kötet sikerült legjobban. Ebből derül fény a legtöbb és legfontosabb esztétikai, művelődéstörténeti kérdésre, ez az életrajz mutat leghatározottabban a *mai magyarok* és általában a helyesen gondolkodó értelmiségiek járható útjára.

Nem akarom én ezzel „kisebbiteni” a költészetünk történetében leginkább korszakalkotó és nagyszabású remekműveket létrehozó Juhász Ferenc, a kivételes lírai érzékenységgel megáldott és esszéivel, művelődéspolitikai röpirataival is a mai irodalmunk középpontjában álló Csoóri Sándor, a minden ízében lírikus Bella István vagy a különleges társadalometikai érzékenységű Nagy Gáspár portréalbumát – ilyesmire nincs okom. De a *jól felépített* és a *helyesen felfogott portrékönyv* példáját első helyen szeretném kiemelni, amikor a Tornairól készített kötetet értékelem. Nem azért, mintha ennek a könyvnek a szövege volna a legjobban stilizált mű: ez viseli magán leginkább az élőbeszéd, a rögtönzés, a spontánság ismérveit, sőt annak a jeleit is észreveszem itt-ott, hogy a párbeszédet folytató Tornai, a budapesti költő és Jánosi, a nyíregyházi élő és tanító irodalomtudós nehezen birkózott meg a köztük levő háromszáz kilométerrel. A kérdést

s a választ nem mindenütt sikerült összecsiszolni – de így is a legizgalmasabb párbeszédet hozták össze a könyvsorozatban. A megszólított költőt olykor elragadja az intellektuális hév, és kissé elkalandozik a tárgytól, hogy a teljesség kedvéért újabb kérdéskörökre is kitérhesse. Némelyik ponton olyannyira elkapja az intellektuális szenvedély, hogy a szóban forgó tárgy végeérhetetlen gondolati hálózata, mint egy hatalmas méretű pókháló, kontinentális távolságokban is megrezdül.

Szüksége is van erre a számítógépes rendszerben is elképzelhető hálózatra: az egész földkerekségre kiterjedő – és persze a hazai mértéket, a népdalt s a testvérműfajokat minden idegsejtjével érző – észjárásra: *ősi* és huszadik-huszonegyedik századi értelemben *modern* gondolkodását így tudja szimultán módon érvényesíteni.

Másképpen mondván: az általa megélt és megismert magyar műveltséget olyan mélységben érzékeli, hogy idegvégződése a föld túlsó felén élő indiánok, maorik, indonézok vagy pápuák kulturális szokásait, hagyományait és az emberi lényegre vonatkozó mindenféle tulajdonságát is hasonlóképpen fel tudják idézni, mint a székelyekét vagy a nyugat-dunántúli magyarokét.

Ahhoz, hogy az irodalmi riport és a költői pályakép

ilyen szerencsés példánya megszülessen, két ember kellett. Csúnya, de pontos szóval mondván, két „problémaérzékeny”, egymással kongeniális gondolkodóra volt szükség. Két rokon lelkületű egyéniségre, hasonló természetű és kiterjedésű érdeklődéssel. Tornai József az a költőnk, akinek ma legélénkebb az antropológiai érdeklődése – Jánosi Zoltán pedig az az irodalomtudós, aki főként a latin-amerikai irodalomban meggyőző erővel mutatta ki a *bartóki elv* szerint megjelenő áramlatok analógiáit. Mindketten azt a művelődéstörténeti mértéket találták meg, amely – egyelőre csak értelmiségi körökben, később talán az élet más, gyakorlatiasabb területein is – megoldást kínálhat az egyoldalú, életünket az eldologiasodás sivatagára terelő bankvilág által irányított *globalizmussal* szemben. A szerzőpáros előnye ezzel szemben a humanitás előnye: a sok ezer éves kultúrára és etikára támaszkodnak.

Az *antropológia* magyar megfelelője az embertan, de ezt általában az ember fiziognómiai, morfológiai megjelenésére és *természeti voltára* – evolúciós származására, térben és időben lezajlott változásaira, néprajzi és fajta-

beli változataira leszűkítve értelmezik. Tornai József és Jánosi Zoltán gondolkodása összhangban van olyan tekintetben, hogy mindketten kitüntetett figyelmet szentelnek az emberiség társadalomtörténetére is. Nem úgy, ahogy a marxista történettudomány tanította, mindent az osztályviszonyokra és az osztályharcra építve, hanem a *kulturális antropológia* szempontjait helyezve előtérbe. Nem mintha a könyv szerzői mellőznék a szociális szempontokat – a Tornai költészetében többször felbukkanó Dózsa György, a külön verseskönyvében méltatott parasztíró és nemzetpolitikus Veres Péter vagy az esszéiben gyakran hivatkozott polgári forradalom, a szabadság, egyenlőség, testvériség elve – akárcsak a Jánosi tanulmányaiban előtérbe helyezett népi és a latin-amerikai irodalom – el sem képzelhető ilyen szempontok nélkül. Ennél azonban – költészetéről lévén szó – fontosabb tan a kulturális antropológia. Ebben az ember morális természete, lelkiülete, természeti és társadalom viszonyai, művészi megnyilvánulásai, vallása, világnézete és az egymásközi viszony bensőségebb formái (pl. szerelem, barátság, tudásvágy) éppúgy szerepet kapnak, mint közösségi életének politikai, szakmai, tudományos, nemzeti, nemzetközi stb. létezmódjai. Összhang van a szerzők között abban is, hogy semmiféle értékbeli, egyáltalán hierarchisztikus megkülönböztetéssel nem élnek az emberfajtákat, nemzetiségeket vagy népcsoportokat illetően. Meggyőződéses antikolonialisták mindketten, minden tekintetben. Tornai az egész földkerekség folklórája kiterjesztette műfordítói érdeklődését (*Boldog látomások. A világ törzsi költésze*), Jánosi pedig a tudományos kutatás szintjén foglalkozik a magyar és az európai irodalom mellett a „harmadik világ” irodalmával.

Szerencsés az ő találkozások és párbeszédük ebben a riportkönyvben. Dialógusuk a közös kulturális vonzalmakon alapul, s az általános emberi szempontok mellett a magyar irodalom nemzeti küldetéséről és mai szabadságküzdelméről sem felejtkeznek meg. Hitelesítőn hat rám a könyvben kibontakozó gondolat arról, hogy Európa még nem a nagyvilág, csupán annak legfejlettebb része. (A modern amerikai, sőt az ausztrál műveltség is jórészt az európaiból sarjadt, ezért azok is beleértendők az európaiba.) Hogy is írta Weöres Sándor ötven-hatvan éve a *Tűzkút* előszavában? „Európa háromezer esztendő tündöklő csodájának és kegyetlenül kapzsi uralmának betegágya mellett ázsiai vérünk száz könnyet verejtékezik, de százegy nem”. Tornai nézetei találkoznak ezzel a vallomással, az *Európa már nem elég* megfelelőjével. Véleménye sokféle hatás és önálló hajlam révén alakult ki. Költésze a Nyugat kultúrájába gyerekként belesöpönő, de már kamaszként a Távol-Keletre utazó Weöresénél később, tőle függetlenül, ám így is vele pár-

huzamosan fejlődött. Tornai a panteisztikus kamaszromantika és a szenvedélyes tudásvágy másféle útjain jutott el a hinduizmus és a buddhizmus minden élő és élettelen lényt magában foglalóan demokratikus létbölcséletéig, a taoizmus természetelvűségéig és Kung-fucse etikus társadalomelméletéig, mint Weöres Sándor. Irodalmi és művelődéstörténeti érdeklődése vitálisabb (vagy vitalistább) természetű. Juhász Ferencsel, Nagy Lászlóval és Csoóri Sándorral közös áramlatban bontakozott ki és jutott el (némi fáziskéséssel) érett korszakának önálló terrénúrára. Nyilatkozatából – akárcsak költői és esszéirői életművéből – kiderül, hogy mint Weöres, úgy ő sem ragadtatta magát könnyelmű kijelentésre, amikor kimondta, hogy „Európa már kevés”. A Jánosival folytatott párbeszédben illusztrációképpen egyebek közt ilyen versidézet is olvasható: „Európai vagyok, de az én istenem / nem a keresztény Atya, nem is a mohamedán vagy a júdeai Teremtő; / talán az indiánok nagy Szellem / vagy a hindu Világlélek az én legelvontabb énem”. De a kijelentéseiben megnyilatkozó tagadás éppúgy nem jelent elfordulást Európa hatalmas műveltségétől, Szapphótól, Villontól, Goethétől, Baudelaire-től, Rilketől vagy Zbigniew Herberttől, mint Weöresnél. A sokoldalúan művelt költő azonosul Cs. Szabó László véleményével: „A magyar ember a méltatlan és félelmes Európa ellen csak egy mélyebb Európával védekezhetik, s akkor sebezhetetlen, ha oszthatatlan”.

Az ősi vadász- és halásztársadalmak, nomádok folklórhagyományait, ókori archaikus motívumokat is felhasználó Tornait ne tévesszük össze a leegyszerűsítőket kedvelő „neoprimitív” költőkkel. Legnagyobb látóköri, legfilozofikusabb költőink egyike ő amellet, hogy mint a XX. század élenjáró mesterei, Bartók, Kodály, Weöres, Lorca, Paz, Picasso, Klee vagy Henry Moore, a törzsi, valamint a kőkorszaki kultúrák tudáskincséből is merített. Jánosi utószavának egyik summázó mondatával egyetérthetünk. „Tornai költésze, legmélyebb szerkezetében tehát kitágult időkoordináták képi-gondolati anyagából töltekező, a maga metaforikus hangoltsága ellenére is intellektuális líra, amelynek egyik mérőpólusa az antropogenezis hajnalán, a másik a folytonos jelen áramlásában képződik meg”. E költészetnek alighanem az a legfontosabb esztétikai kérdése, hogy mennyiben sikerült ezt az egymástól nagyon távoli s merőben eltérő két minőséget egyesítenie, hogy a vers – a szükségképpen feltorlódozó, éles kontrasztokkal és diszharmoniókkal együtt – a maga tudatos eklektikusságában is egységes szerkezetű álljon össze.

A portrékönyv az elvi tisztázás keretei között ezt a szervesülést jelzi.

Alföldy Jenő

Az emberléptékű dombok költője

Kerék Imre:
Dombos út,
Hazánk Kiadó, Győr,
2009.

A győri székhelyű Hazánk Kiadónál látott napvilágot 2009-ben Kerék Imre *Dombos út* című verseskötete, amely nem pusztán metaforikus, hanem morális értelemben és a költői mesterség fortélyait tekintve is magaslatra vezet a líra tájain kirándulni vágyó olvasót. A hegyek nyers, éles, sokszor sokkolóan vad tájaival és a síkság monoton nyújtózkodásával szemben, Kerék Imre a saját belső tájainak manifesztációjaként is értelmezhető, emberléptékű dunántúli dombság tág terét s egyben erdőkkel és tisztásokkal bélelt völgyeinek simogató tájait kínálja a verseivel definiált lírai közegben.

Az alig több mint száz oldalas kötet sokszínű, de közben mindvégig harmóniára törekvő koncepciója szerzőjének kiegyensúlyozott gondolkodásmódját és mívés „szakmaiságát” dicséri. A költő e kötetbe összeválogatott verseiben sem tud és akar szabadulni a tőle megszokott kötött formáktól, az időmértékes és ütemhangsúlyos versek kombinálásától. A *Dombos út* nem hoz ugyan áttörést Kerék Imre költészetében, formagazdagságát azonban mi sem példázza jobban, mint a kötetben egymást váltó klasszikus szonettek, a három- illetve négysorosok, a jambikus lejtésű stanzák, a virtuóz etűdök, a táncdalok, a limerick nonszensz-versek vagy éppen a miniatűrök sorjázása.

A kötet leggyengébb pontja a nem túl szerencsés borító, amely meglátásunk szerint nem tükrözi a gyűjtemény belső tartalmának érték-gazdag üzenetét. „Stratégiailag” szerencsésebbnek éreztük volna, ha ezen a központi helyen a címadó verset ihlető, s azonos címmel 1923-ban készült Egry-kép másolata került volna elhelyezésre.

A kötetben szereplő százhat vers, három nagyobb ciklusra bontva – *Új versek* (2000–2007), *Versek régi füzetekből* (1958–1977) és *Versfordítások* – úgy illeszkedik egymás mellé, hogy az semmiféle törést nem jelent a versbeszéd által befogott lírai közeg tartalmi egységében. Önéletrajzi ihletettsége mindvégig megmarad. Mert Kerék Imre legújabb kötete minden tekintetben az önreflexív líra csoportjába tartozik. Ebből a megközelítésből – részben revideálva fentebb hangoztatott álláspontunkat – mégiscsak jogosan jelenik meg a szerző fotója a borítón.

A *Dombos útban* a költő a somogyi, dunántúli kötődésen túlmutatva, a tájverseiben megrajzolt harmóniából bontja ki személyes életútjának hullámvölgyeit és „domb-

jait”. A kötet felütéseként is értelmezhető *István király intelmei fiához* című kollázsvers apró részleteiből „ragasztja” egymás mellé a saját tapasztalataiként is értelmezhető, s olvasóinak szánt üzenetét: a hithez való ragaszkodást, a minden ember iránti türelmes humanizmust, valamint a be- és elfogadó szeretet gyakorlását. A költő verséből a nemzetéért aggódó király intelmeivel való azonosulási igény olvasható ki. Kerék Imre az imádságok mintájára megfogalmazott „intelmek” megtartásában látja a boldogság zálogát: „Mindezek nélkül, miket elsoroltam, / uralkodni nem tudhat senki sem, / sem az örök uradalomba jutni” (*István király intelmei fiához*). A imavers végét lezáró „Ámen” utal ennek az általa felismert igazságnak a megkérdőjelezhetetlenségére.

Meglátásait a kötet további verseiben egyfelől a természet szépségét megéneklő ódaszerű doxológiákba csomagolja, másfelől a költőelődöket imitáló poémák megidézésével legalizálja, hitelesíti. Még felsorolni is sok volna azoknak a nevének, akiről kötetében megemlékezik, vagy akiket egy-egy vers erejéig megidéz. Kerék Imre egy lírai légtornász akrobatamutatványának is becsületére való virtuozitással helyezkedik bele az adott költő stílusába, s új gondolati töltettel látja el azok poétikai mondandóját. Az újszerűen megformált gondolat eredetiségének köszönhetően pedig versei önálló életre kelnek, s magasan szárnyalnak a líra horizontján. Nagy László, Weöres Sándor, Balassi Bálint, Csanádi Imre, Áprily Lajos, Buda Ferenc, Nagy Gáspár adják ennek az általa választott széanszerűen megidézett társaságnak a tengelyét, de szán egy-egy verset többek között Szepesi Attilának, Vasy Gézának, Csokonainak és Kazinczyknak is.

„Erdőszélen / berkenye pirosodik, berkenye pirosodik éretten. / Dérharmattól / könnyel a szeme tele, ringadoz a levele – / őz retten. / Őszi sugártól / mézes a táj. / Bele-belecsíp a / vadmadár. / Erdőszélen / berkenye pirosodik, berkenye pirosodik éretten” (*Berkenye – Weöres-improvizációk*).

Kerék Imre költő, műfordító, kritikus, tanár és könyvtáros 2012-ben lesz hetvenéves. Költészetének egyéni látásmódját, verseinek sajátos hangulatát – Alföldy Jenő megállapításával azonosulva – egyfelől a szemlélődő átélésre való képesség, másfelől a képzőművészeti tárgyú alkotások iránti érzékenység adja. A Pécsi Tanárképző Főiskolán többek között rajz szakon is végzett költő festmények iránti rajongása műértő versek sorában jelenik meg. A *Dombos útban* két XVI-XVII. századi flamand festő, Pieter Bruegel és Pieter Claesz, valamint a magyar preraffaelitizmus magyar megtestesítőjének, Gulácsy Lajosnak, továbbá a balatoni táj festőjének, Egry Józsefnek egy-egy festménye is „megtermékenyül” Kerék Imre tolla által. A képek lírai metamorfó-

zison mennek át. A versek úgy lesznek önálló alkotásokká, hogy közben a képekben elmondott gondolatot más technikával görgetik tovább. Így lehetséges, hogy a festmények előtti kontemplatív elcsendesülés egy-egy versben megformált vízióban nyer értelmet. Ennek egészen egyedi darabja a *Kaszakalapálás* című költemény, amelyben a költő szeme előtt a kovácsmester izzadságos munkája múzsai töltetet kap: „s miért varázslatos ez a / monoton kop-kop muzsika. / Mert olyan ez, mint egy kemény / remekbe-formált költemény! / Igen. Figyeld csak! Most megáll, / rövid szünet s zeng újra már / egy sort, aztán megint szünet, / s a sorok rímbe csengenek. / Figyeld szabályosan kimért, / sohasem botló ütemét!”

Kerék Imre mellett, hogy maga is mestere a költészetnek, ízig-vérig műfordító is egyben. De olyan műfordító, aki nem pusztán a nyelvek síkján mozog nagyon otthonosan – lásd a Shakespeare-szonettek fordításához való hozzányúlásban rejlő bátorságot –, hanem a látottakat térben elcsúsztatva, új kategóriákat is teremt. Versében szakralizálja a profánt. A költészet nyelvén, műalkotásként értelmezi a fizikai munkát. Mintegy a líra légnemű nyelvére fordítja le a materiálist. Sorait olvasva, az izmos kovácsmester helyett sokkal inkább egy gyönyörű, meztelen múzsa jelenik meg szemünk előtt az izzó napsütésben, ahogy lány kezei között finomodik a szent anyag, jelen esetben a költészetként értelmezett kasza acélja.

A költő soraiból nem az ünnepek felfokozott ujjongásszerű viháncolása, hanem a hétköznapi megvalósuló idill nyugalma árad. Németh István Péter szerint a költő „mintha egy Balaton-felvidéki vagy akár bakoynyi kert delelő nyugalomával ajándékozná meg szívünket. Pontosan ez a higgadság az egyik legfontosabb jellemzője a Kerék által felidézett világnak.” Ennek egyik oka talán az, ahogy a gyermekkori élményeket nem feledve képes megidézni a falusi világ népies környezetének hangulatát. Ehhez olyan egyedi hangzással csengő szavakat használ, mint a tarajlik, juházik, babirkál, stb. Ezek nem a folklorisztika, hanem a valóságos, bár a nyelvünkben már lassan kiháló, ámde annál találhatóbb népi találékonyosság humoros kifejezőmódján teszik plasztikussá a megénekelte eseményt. Berecz András meséinek nyelvi környezetébe illő „ízket” vélünk bennük felfedezni.

A kötetben egyébként valami pókháló-finom erotikus szál is végigvonul. Ez azonban sohasem a nyers hús, sokkal inkább a mitológiai tájak kerekded formáiban tárulkozik ki előttünk. *Nyár* című versében mintha valóban a múzsák lakóhelyére, a lány helikoni dombok közé tévedtünk volna: „Lány kerek táj. Mint meztelen nők, / sütkéreznek a dombok itt. / Puha combokat, feszes emlőt / idéz-

nek telt vonalaik.” Egy másik helyen, a *Hazafelé* című versében is hasonló látásmód érvényesül: „karcsú sudár jegenyék blúzában / pajkos kamasz-kedvű szél matat”. A felhőtlen boldogságban rejlő időtlenség fogalmazódik meg ezekben a verseiben: „de a szívem könnyű mint a léggömb / mit libegtet tenyerén a szél / felhők farát bök-dösi a kedvem / piros tornya föl az égig ér” (*Hazafelé*).

Nem mehet el azonban említés nélkül a kritikus a kötet másik jelentős motívuma, a fájdalom, a fájdalmas emlékezés mellett sem. Az idősödő költő egy-egy vers erejéig családjának már elhunyt tagjairól emlékezik. Ott áll édesanyja sírjánál, ahol minden „faltól-falig sírás, / őrlő szűmagány,” (*Halottak napján*, 2005). Eltűnődik korán elvesztett édesapja nélküli gyermekkorán, hol „...a sebzett lélek ágán / az apátlan kölyökkor bánata” csüng (*Minden fájdalom ami volt*). Szeme előtt megjelenik nagyapja elárvult présháza, amelyben az öreg „Emléke zöld ágra / akasztott tarisznya”-ként realizálódik (*Nagyapám*). S megrázó az a kép is, amikor a „vadlúd-sírásos” estéken nagyanyja alakját idézi (*Nagymama*). Kerék Imre azonban nem ragad le a nosztalgizáló szomorokodás pasztellszíneinél, számol saját, még hátralévő, s egyre fogyó idejével is: „a körte megrohad mind / kútba ugrott a nyár / sárga füvek közt csorba pléhedény / tűnődik az idő // jöhet hűvösen villogó / szerszámaival a tél / szép lesz ha majd jászola mellől / a tavasz csikáját eloldja” (*Jöhet villogó szerszámaival*). A strófa végi, eloldott csikóként ábrázolt tavasz a feltámadás üzenetének kataritikus, felszabadító élményét hordozza. Nem lehet nem észrevenni Szép Ernő *Április* című versével való párhuzamot: „Nyargalt mint kiscsikó a szél”. Ugyanaz a felszabadultság érzés, ugyanaz a reményteljes, ujjongó öröm.

A kötet címadó verse lapidáris tömörséggel fogalmazza meg a mindannyiunkat leginkább érdeklő kérdést az emberi élet értelméről. „Ez az út / hova fut? / kanyarog az alkonyatban / akár egy pentaton dallam, / míg a dombtetőre jut” (*Dombos út*). Az Egry-képet nem feltétlenül szükséges ismernünk a vers megértéséhez, mégis szinte látjuk magunk előtt a poros falusi utacskát, a zöld, a sárga és a barna színek keverékében játszó, egymásra kacsintó szántót és égboltot, ahogy közrefogják az apró települést. A versben feltett kérdés azonban sokkal messzebbre mutat a szokványos tájköltészetben rejlő üzenetnél. A köznapi valóság tényei átpoétizálva, átértelmezve kapnak új jelentőséget Kerék Imre lírájában, s általa máris a valós emberi élet kanyargós, dombos útján találjuk magunkat. A költő azonban nem hagy minket bizonytalanságban. Az első strófa – nem pusztán költői – kérdésfelvetését a második versszakban saját maga válaszolja meg: „Eltűnik a végtelenben, / a sűrűsödő homályban / messzehagyva a falut” (*Dombos út*).

Az egyelőre ugyan még homályos, mégis a földi létet messze magunk mögött hagyó, végtelenben való „elmerülés” lehetősége, a fentebb már említett feltámadásba vetett hit élménye áll előttünk e sorokban (is).

Talán a költői játékoság megnyilvánulása, vagy csak a kritikus túlzottan tekervényes fantáziájának szüleménye az „Ott, hol az a két fa áll:” sor és a somogyi Háromfa, mint szülőhely párhuzamba állítása?! Nem hisszük, hogy így lenne. Kerék Imre nem pusztán földrajzilag hagyta maga mögött szülőfaluját, hanem lírájában is képes volt túllépni a „földhöz-ragadtságon”. A *Dombos út* mint dombos út – korábbi felvetésünket megerősítve – a költő saját életútjaként is felfogható rendhagyó curriculum vitae. S mint ilyen, alig tizenkét sorban mondja el a költő és minden ember életének határterületeit: a születést, az örömet és a bánatot, a halált és a feltámadást. Az „önéletrajz” végkicsengése azonban feltétlenül ez utóbbi eseményen van. Ezt erősíti a kötet hátsó borítóján, mint egy ráadás-versként elhelyezett *Dal* című költemény is, amelyben a költő már nem pusztán a dombtetőre, hanem egyenesen az ég felé vágyakozik: „holdba-nyújtózó fa lennék”. Talán nem elfogultság részünkről a kijelentés: az lett, s nem csupán egy versben, hanem egész költői életútjában.

Bartusz-Dobosi László

„Életük mire ment rá?”

Serfőző Simon:
A magunk szárnyán,
Antológia Kiadó,
Lakitelek, 2011.

Serfőző Simon költészete *könyörtelen*. Ez a jelző jut eszembe, amikor új verseskötényét először végigolvasom. A versek könyörtelensége több forrásból táplálkozik: jelenti egyfelől az etikai dimenzióban megmutatózó könyörtelen hűséget egy költői táj iránt; másfelől a népi irodalomhoz – melynek jeles alkotóihoz családtagokként fordul a lírai én, mintha falusi szóbeszéd őrizné emléküket –, a népi kultúra világvépehez, témaválasztásához, motívumaihoz és formavilágához való könyörtelen ragaszkodást, ami konokságával, megingathatatlan lelkiismeretességével, pontos megfigyelésével vágja szemünkbe a vidéki Magyarországra, s talán az egész magyarságra jellemző létállapotot. Ama *harmadik könyörtelen* pedig, a helyzetet sötét tónusban festő valóságábrázolás úgyszintén a nagy elődök, az emlegetett Illyés Gyula, Veres Péter, Móricz Zsigmond,

Szabó Pál, Sinka István hagyományába illeszkedik.

De Serfőző kultúrtája elvontabb horizonton boltozódik, mint azoké a népi íróké, akik művészetüket társadalomjobbító gondolatok és mozgalmak serkentésére is használták. A *használat* persze korántsem jelentette, hogy a mű egy afféle – mára divatosná vált fogalommal élve – *single issue* mozgalom indulóját fűjja, hiszen a népi írók legnagyobbjai – akár a szociográfiák mestereit, akár a költőket vesszük számba – a lét valamennyi rétegéig végeztek mélyfúrásokat, s egyszerre munkáltak meg sokféle stílusirányzatot, hogy kezükre álljon: Illyés realizmusa az avantgárdot szelídítette meg, Sinka balladáiban pedig a szimbolizmust, vagy az ún. primitív kultúrát a magaskultúrába oltó, az emberiség atavisztikus ősképeit felidéző technikákat legalább akkora tökélyre vitte, mint a nyugaton is ünnepezt költők és képzőművészek. Serfőző konkrét „reformprogramot” nem sugall, még áttételesen sem, a verseiből kirajzolódó paraszti világ pedig a lehető legnagyobb mértékben absztrahálódik; elvonatkoztat a mindennapi tapasztalatságtól, hogy végül egy jellemzően megragadható tárgy viszonyrendszerébe sűrűsödjön, olyan kifejezőmódok felé is nyitottan, mint – talán merész a képzettársítás – a konceptuális művészet. A serfőzői kultúrtáját már a nagy elődök művelik, nemesítik, s nem a paraszti életforma eszközei, melyek dologtalanul hevernek szerteszét, épülnek be a termőtalajba, s nem funkcionalitásuk, hanem a valamire – családra, természeti erőkre, a létezés megmásíthatatlan abszurditására – való referencialitásuk a lényeges.

A sötét színeket és a tárgyas költészethez közelítő, leíró beszédmódot, a takarékos stílust; a szigorú, lekerekített és „élükre vasalt” kijelentéseket azonban drámaian ellenpontozza a költői én állandó pozíciókeresése, a valóság-elemek domesztikálása, beemelése a személyiség, a közösség identitásába, valamint a transzcendenciába. Valamennyi kifejezés működésbe lép a létezés minden rétegében, a belső és külső idő különféle síkjain. Az én és a közösség, a tárgyi környezet és a kozmosz folytonosan átalakuló viszonyrendszerét kiismerhetetlen erők befolyásolják. Személyes környezet és világegyetem, egyedi és általános anélkül kapcsolódnak össze tágas és újszerű metaforákba, hogy viszonyuk harmonikus volna. Harmónia helyett az egymásra utaltság tehetetlenségi együttathatója mozgatja a költői univerzumot. A családi relikviák, a munkaeszközök, a ruhadarabok nem tartoznak hús-vér emberhez; használaton kívüliek, funkciótlanak, értelmetlenek. Rozsdás kapák, nyikorgó ólajtók elhagyott világába csöppenünk, ahol a tárgyak megszemélyesülnek („a járda elóvataskodik hátra”; „a kamrába benyit félve az ajtó”), a személyes jelenlét hiánya miatt mégis inkább *elszemélytelenednek*, mert derelinkválód-

nak. Nincsenek itt az ősök, hogy járják a *sinkaballadát*, a falusiak, hogy *sátántangózzanak* a kocsmában; Sziszüphosz helyett a kő magát gördíti föl a hegyre. „A viszkető kövek / gyógyuló sebek a tájon. / Ahová nézek: a domb / durva rúgásnyom” (*Érzékeny gyökerek*). Serfőző versvilágában az üszkös-odvas tárgyiasság oltja ki a felsistergő, izzó látomásokat. Mi más lenne ez, mint a tökéletes abszurditás? „Otthon maradt minden, / ami az övék volt, / amin ültek, amin ettek, / amin át látták a lősőrények vágatását / föl a kövesútra. / Otthon maradt az ágynyirkorgás is a sarokban” (*Csak ezek a nagy vizek*). Költői hiánygazdálkodásról van tehát szó, amikor a „nincsek” véglegesen pótolhatatlanok, mert az értékelő emberi tartás kopott ki mindenhonnan, mállott szét mindenütt.

A költői táj, az imaginárius *ég alatti* terepnuma megműveletlen. A lírai én képtelen fizikai érintkezésbe lépni vele, mert nem jelenkori s nem *evilági*, hanem csupán a mitikus emlékezet, az aranykorba tűnő ősök otthona; alkotóelemeit a világból kiveszett apai és anyai princípiumok szelídíthetnék meg, ám csak valamikori nyomaik, fosszíliaik kerülnek elő a tanyán, melyről nem tudni, hogy vajon kozmogóniai, földtörténeti vagy őstörténeti léptékben mérhető lelet-e. Statikus, így az otthontalanságot és az elidegenedést szolgáló hétköznapi étellel áll szemben a kozmikus világrend dinamizmusa. A napban, a holdban, a szélben, az esőben, a rében és a folyókban a szimbolista ábrázolástechnika érhető tetten. Értelmet visznek a létezésbe a fagyon és szárazságon enyhítő természeti elemek, ám mindig csakis úgy, hogy az ősi, mitikus világgal, vagy a – „fiaként a messzeségnek” – bennük felnagyított költői énnel tartanak rokonságot, játszanak össze metaforikusan. Egyedül az *én hatalma*, a szilárd identitású személyiség ereje fékezheti meg a hétköznapiiban már visszafordíthatatlanul végbement pusztulást, nehogy a kozmikus világegészt is megrogyassza. Jól alátámasztja mindezt az *Én vagyok az* című vers: „Vagyok konok erő, / a Tiszát lehozom a hegyekből. / Láthatár vagyok – távolodóban, / eloldva magam a földtől. / S én, aki felhúzza az időt, / hogy reggel felébresszen. / Idejében feljőjön a Nap: / megjelenjek az égen”. Nem vitás: a magyar ugaron kertészkedő Ady hangja szólal meg itt.

A transzcendentális vonatkozások és az idősíkokat, lét-retegeket fölcserélő eljárás tesz rendkívül intenzívvé a Serfőző-verseket. Logikusan végigvitt gondolatiság párosul a szuggesztív képzetársítással, mely akkor is fenntartja a feszültséget, amikor közismert, hagyományos szóképek elevenednek föl: a precíz szerkesztés, a gondosan megválogatott nyelvhasználat és a hézagmentes koncepció átbillenti az olvasót azon az érzésen, hogy *bizony ezt már mások is leírták*. Tévedés: ebben a formában nem

írták le! Bár a kritikai teljességhez hozzátartozik, hogy a versek építkezésébe időnként becsúszik egy-egy olcsó megoldás, agyonírt toposz, különösen a nyelvi játékoságra, leleményességre nagyobb hangsúlyt helyező darabokban. Serfőző lírájára egyébként is jellemző, hogy képeiben minél jobban távolodik a közvetlen környezetétől, annál kevésbé erős, friss a hangja, s annál kiszámíthatóbb. Kifejezetten gyenge vers a *Ne reméljen*, mely elvont történelmi igazságokat foglal axiomatikus tömörségű sorokba, csak hogy a részletgazdagság elveszésével, a személyes élményanyag leszűrésével végül a közhelyek tanulsága marad, ez a zacc, a poézis pedig elfő. Serfőző azokban a verseiben tud érvényeset mondani a közösségről, amelyekben legközelebbi tapasztalatait a maguk keresetlenségében hagyja megnyilvánulni, s nem nagyítja őket görcsösen kozmikusá, vagy foglalja össze megfelelőbezzhetetlen tantételekké. Örülünk, mert a kötet legtöbb verse ilyen, átüt rajtuk az őszinteség, a megéltség, a közvetlen tapasztalatokból merítő közösségi felelősségérzet. Példamutató arányérzék és poétikai felkészültség tanúskodik arról, hogy az efféle költészetnek nemcsak elvi kötelességei, hanem gyakorlati lehetőségei is vannak mindenkor. Mint ahogy kevés Serfőzőhöz hasonló krónikása van annak a világnak, amely mára teljesen elzüllött, de amelynek értékes valóságát a művészetnek át kell mentenie ahhoz, hogy megsemmisülése magával ne rántsa a jövőnket. Az országét, a nemzeti kultúráét.

Hogy honnan eredt a pusztulás, az embertől-e, a történelemtől-e, a sorstól-e, nem derül ki: a világot rontó erők a kultúrát építeni hivatott eszközök által mutatkoznak meg: „Lelkek: üres fészkek a fákon. / Egy odvas taligakerék fekszik / megdermedve a gazban, / még gurulni tudna, / átszaladni az árkon. / De inkább észrevétlen marad, / nehogy elvigye valaki” (*Ráhagyva az időre*). Bárhonnan is érkezett a költői tájba ez a kiszípolozó dologtalanság, az ősit számon tartó költő felelőssége, hogy verseibe titkolja az értékeket, a bennük megtervezett kulturális közösségé pedig, hogy a felmutatott értékekben ne csupán mint múzeumi tárlatban gyönyörködhesünk. Ehhez költő kell, aki a szórakoztatóipar, a gazdasági haszonelv és az elvont ideológiák megfertőzte művészetet felelős kockázatközösségnek érzi. Belehal a versbe, ha kell, és szeretteit is külön-külön belefojtja a versbe azért, hogy a katarzisban mindnyájan együtt támadjanak föl.

Mert nem születhetünk meg külön-külön sem anélkül, hogy előbb együtt olvasóvá ne válnánk. Olvasóvá kell avatnunk a Másokat, a Többieket. És ha mégsem avatjuk, „akkor, mint a kereket, / miért hajtották a vérüket? / Életük mire ment rá?”

Falusi Márton

CSONTOS JÁNOS

Két lépés távolság**Vaszilisz Vaszilikoszról – két fénykép
apropóján**

Az ember élete során annyi mindent összeolvas, aztán csodálkozhat, ha időnként furcsákat álmodik. Pár éve például volt egy határozott, kontúros álmom, ami akörül forgott, hogy jött hozzám a jó öreg Marquez: fejezném már be a regényét, mert ő akadályoztatva van. Ma is emlékszem arra a leizzadt szabadkozásra: rendben, tényleg elköttem hasonló befejezéseket nagy elődök töredékben maradt dolgaival, de azok mind versek voltak, folytatható erővonalakkal – a próza viszont merőben más; nem is vagyok túlon túl gyakorlott benne. De Gabo csak erősködött: neki se kedve, se ereje már ahhoz a munkához, amúgy is volna a könyvnek egy magyar emigráns hőse, már a jellemét is kidolgozta, csak be kéne vetni a történések hullámaiba.

Nem tudom, hogyan végződött a vita – ilyenkor önvédelemből föl szokott ébredni az alvó. Éber állapotban meg olvas tovább, mit sem tanulva az irodalmi lázalmokból. Itt van például Vaszilisz Vaszilikosz, akinek a könyveit magyarul is elég szépen kiadták: az *Angyalképzőt*, a *Csodagyógyszert*, a *Falakon kívült* meg a világhírt hozó „Z” *Szaloniki! Szaloniki!* című politikai regényt. Ha félig-meddig ismerősként érkeztem annak idején az észak-görög nagyvárosba, az nem kis részben Vaszilikosznak köszönhető.

Nem divatos manapság Leninre hivatkozni, de ő mondott ilyesmit, hogy a baloldaliság a kommunizmus gyermekbetegsége. Már kamaszként sem tudtam követni ezt a bolsevik logikát (a jó kommunista ezek szerint jobboldali volna?), de ez megragadt: hogy a baloldaliság gyermekbetegség, miközben pedig szociális érzékenység nélkül embertelenné válik az ember. Azóta ráadásul a jobb- és baloldaliság tökéletesen összekeveredett – az utóbbi évtizedben például ez a leosztás magyar földön teljesen a viszájára fordult: a jobboldal mutatott szolidaritást a szegényekkel, a baloldalinak mondott pártok pedig következetes jobboldali gazdaságpolitikát valósítottak meg. Az élet

és a politika kicsusszant az avított XX. századi fogalmak alól, ráadásul a baloldali diktatúrák egy szemernyivel sem bizonyultak emberségeesebbnek, mint a jobboldaliak.

A *Z naplója* ilyen fénytörésben az elveszített (politikai) ártatlanság lenyomata, amikor rövidlátó módon még milliók tudtak hinni haladásban és maradásban, akcióban és reakcióban, forradalmakban és ellenforradalmakban, ráadásul a társadalmi üdvözülés előjelét is csalhatatlanul képesek voltak meghatározni. Mégis megdobbán az olvasói szív, ha híre jön: Vaszilikosz Budapestre érkezik egy könyves rendezvényre, s ha kedvem szottyán, mód van rá, hogy találkozzam vele. Az igenlő válasza görög kultúr-diplomata barátaim heves szervezésbe fognak, s egyszer csak tényleg ott ülünk a Millenárison, a tóparti kávézóban, s olyan oldottan csevegek Vaszilikossal, mint álmomban Marquezzel.

A szerző és Vaszilisz Vaszilikosz

Vaszilikosz olyan, mint egy világfí: kötelező kellékekkel, selyemsállal, pipával és kalappal, kezet csókol a csinosabb hölgyeknek, s rögvést randevút is megbeszélne velük, ha nem feszélyezné a jelenlétem. Fiúi tisztelettel közelíték hozzá (egy évvel idősebb apámnál), de ez az ő esetében nem nagyon működik. Hamar átlendülünk az udvariassági fordulatokon: felfedezi bennem az újságíró, sőt a filmest – ezek közös pontok, pillanaton belül kollegiális színezetet kap a párbeszéd.

Mert egy írói karrier görög földön sem egyenes vonalú. Jogot hallgatott Szalonikiben, de már az egyetem befejezése előtt Athénbe ment újságírónak. 1967-ben, a diktatúra miatt kénytelen volt száműzetésbe vonulni, s Párizsban töltötte a következő hét évet. Ezután televíziós rendezést tanult az Amerikai Egyesült Államokban – ennek eredményeképpen 1981 és 1984 között vezérigazgatója lett a görög állami televízió egyik csatornájának. 1996 óta Görögország UNESCO-nagykövete. Mindez azonban csak háttérként szolgált az írói pályához. A nemzetközi elismertséget az *Angyalképző* regénytrilógiája hozta meg neki, a „Z” *Szaloniki, Szaloniki!*-ből pedig elkészül a *Z, avagy egy politikai gyilkosság anatómiája* című film, melynek köszönhetően a regényt is harminckét nyelvre fordították le. Costa Gavras rendezte, Mikis Theodorakis szerzte hozzá a zenét, 1969-ben ez a film képviselte Görögországot a cannes-i filmfesztiválon. Yves Montand megkapta érte az Arany Pálmát, mégis

Lindsay Anderson filmje, a *Ha...* lett a fődíjas (ez sem kevésbé politizáló, de talán több áttétellel). A „Z” azonban elképesztő filmforgalmazási siker lett. Ha még emlékszünk Lambrakiszra, az Vaszilikosznak és Costa Gavrasnak köszönhető.

Mai szemmel elképesztően aktuális témát emelt be Vaszilikosz az irodalomba: az „átfutás” nem volt még fél évtized sem. 1963-ban egyik napról a másikra óriási Z betűk tűntek fel Athén, Szaloniki és más görög városok házfalain. A Z a görög „él” szó kezdőbetűje. Azt hirdették, hogy él Lamb-rakis, a baloldali képviselő, civilben orvosprofesszor, akit Szalonikiben egy békegyűlés után, amelynek ő volt a szónoka, a nyílt utcán meggyilkoltak. Az esetről kiadott hivatalos jelentés gyorsan megállapította, hogy közlekedési baleset történt. Vaszilikosz a nyilvánvaló politikai gyilkosságot és az azt követő vizsgálatot írta meg – dokumentumokra alapozva ugyan, de nem is leplezett közéleti szenvedéllyel.

Negyven év múltán persze ez már inkább fiatalokri alkotásnak számít, noha változatlanul ez az életmű zászlóshajója. Vaszilisz mégis szívesebben beszél például a riportjairól: hol a szemetesek világába épült be, hol az örmény genocidiumról tárt fel megrázó tényeket. Örül, hogy Szalonikiről faggatom, mert beszélhet a valahai sok kultúrájú városról, amit jószereivel elsöpört a világháború. Az a város középkori alapokon épült és közép-európai jellegű volt – ellentétben a mediterrán Athénnal. Fészke volt a szocialista mozgalmaknak is (nem a sztalinista típusúnak – teszi hozzá); Hitler azonban az ott élő zsidók kilencven százalékát kiirtotta, s ezzel sikerült felzárkózni az örményirtó törökökhöz. Vaszilikosz szerint görögök és zsidók között nem volt igazi konfliktus; még az antiszemitizmus fogalmát sem ismerte a görög nyelv. Hétéves volt, amikor azzal kellett szembesülnie: a barátai közül egyesek meghaltak, mert megölték őket. A zsidók katasztrófáját azonban teljes mélységében 1997-ben értette meg, amikor Szaloniki Európa kulturális fővárosa lett, s ez alkalomból dokumentumfilmet készíthetett a zsidó vallásról és görögországi hagyományairól. Mint említette, az antiszemitizmussal közvetlenül Amerikában találkozott, amikor megverték egy fekete barátját, mert az zsidó vallású volt...

Tévessé kényszerűségből vált: amikor jött a tábormokok uralma, épp Svédországban volt író-olvasó találkozón – jobbnak látta nem visszatérni szülőhazájába. Azért ment Párizsba, mert a Gallimard épp kiadta a könyvét – Amerikába viszont a filmtudományok vonzották. Azt mondja, a „kép vagy beszéd?” dilemmája mára generációs kérdéssé vált – ő alapvetően az írott szó mellett döntött. Meggyőződése, hogy a kép soha nem gyűrheti le teljesen a beszédet.

Hetvenhét évéből harmincötöt élt külföldön – összegez. Ám a tévés és az irodalmi karrier alapja is a napi újságírás: immár ötvenéves riporter rutinra támaszkodhat. Napilapos témaként dolgozta fel először a népi gyógyítóból politikai sarlatánná lett „csodagyógyyszerész” sztoriját, sőt az örmény népirtást is – itt hozzáteszi, hogy a régi Szalonikiben nemcsak zsidó, de örmény barátja is volt. A „Z” után most az „X” és a „K” foglalkoztatja a görög ábécéből – utóbbi a tőzsde jele. Ezek is regény formáját öltik majd;

Budapesten többek között – remek üzletemberként – újabb könyveinek magyar nyelvű kiadásáról is tárgyalt.

Mire elfogy a kávé, olyan közelinek érzem már, mint Jaan Krosst Tallinnban, amikor a lakásán fogadott – igaz, nála áfonyalikórt szopogattunk. Még Magyarországra terelődik a szó – Vaszilikoszt bosszantja, hogy a magyarok nem menedzselik jól magukat a világban. Gyakorló világpolgárként azt tapasztalja, hogy Magyarország mintha nem is létezne. Igaz, a mai Görögországról is csak a válság miatt vesznek tudomást – teszi hozzá keserűen. Nekünk, magyaroknak azonban van egy remek történelmi-politikai valutánk: ez pedig 1956 – állítja. Ha elszúrtuk az ötvenedik évfordulót, nosza, tegyük helyre az ötvenötödikkel – javasolja.

Úgy tűnik, ez lehet közöttünk a legkisebb baloldali közös többszörös. Amikor jobban belemegyünk 2006 elemzésébe, a fejét rázza: nem, ilyet nem csinál egy baloldali kormány. Egyetértünk. Még lefényképezkedünk együtt, majd hirtelen ötlettel felajánlja: elküldi nekem azt a régi, megviselt fényképet, amelyen ő látható Lukács György társaságában. Karinthy Frigyes – azóta komoly tudományággá vált – elméletére gondolok, miszerint az ismerős ismerőseinek láncolatán keresztül öt-hat lépésben bizonyosan el lehet jutni az amerikai elnökig vagy akár az angol királynőig. Lám, köztem és Lukács között is csak két lépés a távolság...

Vaszilisz Vaszilikosz és Lukács György

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas. Kecskeméten él. Legutóbbi kötetei: *Templomépítők* (tanulmányok, 2006), *Csanádi Imre*

költői világa I-II (Pályakép, Huszonöt verselemzés, 2009), *A megszenvedett éden* (Költők, esszé-írók, elbeszélők, 2010).

Bartusz-Dobosi László (1971, Siófok) író, szerkesztő, tanár. Jelenleg Pécsen él, az Irodalmi Páholy c. folyóirat alapítója, s 2010-ig főszerkesztője. Faludi Ferenc ösztöndíjas (2001), Bertha Bulcsu-díjas

(2010). Legutóbbi kötete: *Szép vagy Magyar Tenger* (2004).

Csepessányi Éva (1985, Eger) teológiát és gyermek- és családvédelmet tanult Egerben és Budapesten. 2008-óta publikál. 2009-óta az Irodalmi Jelen külsős munkatársa. Első regénye: *Mistica Profana* (2011).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. Sokáig a Magyar Nemzet publicistaként dolgozott, utóbb a Nagyítás főszerkesztőjeként. Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *Para. Hódolat a magyar költészetnek* (versek, 2007), *Száz év talány. Kiegészítések József Attilához* (2008), *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011).

Falusi Márton (1983, Budapest) költő, a Magyar Írószövetség elnökségének tagja. Az ELTE jogi karán végzett 2007-ben. A Hitel folyóirat vers-, valamint a Magyar Napló Európai Figyelő rovatának szerkesztője. 2009-től a Könyves Szövetség elnöke. Gérecz Attila- (2004) és Junior Prima-díjas (2008). Kötetei: *Hazáig látni* (2004), *Rádnitva ablak, ajtó* (2007), *Fagytak poklaid* (2010).

Farkas Gábor (1977, Miskolc) költő, kritikus. 2002-ben diplomázott a Debreceni Egyetem magyar szakán. 2001 óta jelennek meg versei, tanulmányai folyóiratokban, antológiákban. Debrecenben él.

Jámborné Balog Tünde (1938, Hódmezővásárhely) író, pedagógus, művészeti iskolában tanít Makón. A kilencvenes évek elején kezdett el novellákat írni. A Magyar Írószövetség nívódíjasa (2003). Legutóbbi

kötete: *Utazások a labirintusban* (novellák, 2009). Elbeszélése a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Írószövetség Közös Díját nyerte 44. irodalmi pályázatukon.

Kerék Imre (1942, Háromfa) költő, műfordító. Sopronban él. Többek között Radnóti-, Kormos István- és József Attila-díjas. Legutóbbi kötete: *Dombos út* (versek és versfordítások, 2009).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) költő, műfordító, a *Kilencek* költőcsoport tagja. József Attila-díjas (1979, 1999) és Balassi Bálint-emlékkardos (2003). Legutóbbi kötetei: *Fémnyel-fütytel* (gyermekversek, 2009), *Apokrif litánia* (2009), *Utak keresztje* (összegyűjtött versek, 2010).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a *Kilencek* költőcsoport tagja. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila-díjas. Legutóbbi kötetei: *A barátság anatómiája I-II. (Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról, 2007, 2009), „Egy a lengyel a magyarral”* (történelmi esszék, 2008). Idén Babérkoszorú-díjjal tüntették ki.

László Noémi (1973, Kolozsvár) költő. Többek között Petőfi- (1999), Irodalmi Jelen- (2004) és József Attila-díjas (2010). Legutóbbi kötete: *Papírhajó* (válogatott és új versek, 2010).

Lászlóffy Csaba (1939, Torda) József Attila-, Misztótfalusi Kis Miklós életműdíjas költő, író, esszéista, műfordító. Kolozsváron él. Legutóbbi kötetei: *A maszk mögötti ájul* (versek, 2006), *Hiányzol-e magadnak?* (regény, 2007), *Bestseller avagy a bestia nem alszik* (novellák, elképzelések, 2008).

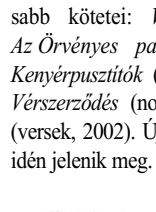

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a *Kilencek* költőcsoport tagja. A Széplalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től az Írók Szakszervezetének főtárgya. Többek közt József Attila-

(1993), Prima- (2007) és Bethlen Gábor-díjas (2009). 2008-tól a Tokaji Írtábor elnöke. Legutóbbi kötetei: *Holdének és más versek gyerekeknek* (2007), *Válogatott versei* (2008), *Bolygópályák* (Új versek, 2010).

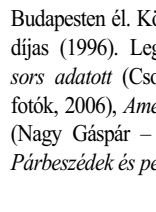
Oláh János (1942, Nagybéri) költő, író. A *Kilencek* költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Fontosabb kötetei: *Visszatérés* (regény, 1979), *Az Örvényes partján* (novellafüzér, 1988), *Kenyérpusztítók* (hang- és színjátékok, 1993), *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002). Új, összegyűjtött novelláskötete idén jelenik meg.

Szabó Máté Mihály (1978, Budapest) költő, író, Budapesten él. Középkolai éveit a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban töltötte, majd filozófia szakot végzett Miskolcon.

Szokolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsey- (1995) és József Attila-díjas (1996). Legutóbbi kötetei: *Nekünk ilyen sors adatott* (Csoóri Sándor – interjú, versek, fotók, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspár – interjú, versek, fotók, 2008), *Párbeszéd és perbeszéd* (Interjúkötet, 2010).

Szigeti Lajos (1940, Szabadhidvég) költő, tanár. Az ELTE magyar–angol szakán végzett, 1964-től tanított, az idegennyelvi intézet munkatársa volt. 1977-ben mutatta be az *Élet és Irodalom* kilenc

verssel. Szabadhidvég diszpolgára (1993). Kötetei: *Az ég tükrében* (1992); *Vízjelek nyári égen* (1996); *A fény hullámverése* (2000); *Hívó szó* (2003); *Barbár téridő* (2006).

Takács Gábor (1974, Budapest) közgazdász, művészettörténész. Újságíróként, politikai elemzőként dolgozik. Művészeti, műgyűjtéssel foglalkozó írásai többek között a Világgazdaságban és az Art Magazinban jelentek meg.

Tornoyosi Eszter (1975, Budapest) oktatásszervező. Idén felvételt nyert a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakára. A Magyar Írószövetség Íróiskolájának hallgatója. Írásaiból először jelenik meg válogatás.

Túrjei Zoltán (1976, Balatonlelle) költő. Az ELTE filozófia szakán végzett 2009-ben. Budapesten él, 2003 óta publikál verseket irodalmi folyóiratokban és antológiákban, 2004 óta a Magyar Írók Egyesületének, 2009 óta pedig a Fiatal Írók Szövetségének tagja. Kötete: *Az óceán kifészített tükrében* (2008).

Varga E. László (1951, Jánoshalma) történész, elsősorban az 1914–1944 közötti lengyel–magyar kapcsolatok kutatója. Dolgozott a szegedi József Attila Tudományegyetemen a budapesti Hadtörténeti Intézetben és a Károli Gáspár Református Egyetemen. Tanulmányai többek között a Századokban, az AETAS-ban, a Hadtörténelmi Közleményekben, illetve lengyel tudományos folyóiratokban jelennek meg. Zalaegerszegen él.

„Füst Milán fordítói ösztöndíj” pályázat

*A Magyar Tudományos Akadémia Füst Milán Fordítói Alapítvány
2011. évre pályázatot hirdet fordítói ösztöndíj elnyerésére*

Az ösztöndíjra pályázhatnak azok, akik magyar irodalmi művek idegen nyelvre fordításához, vagy magyar irodalom idegen nyelven történő népszerűsítéséhez kérnek ösztöndíj-támogatást, feltéve, hogy a támogatni kért műre vonatkozóan kiadói szerződéssel rendelkeznek.

Előnyben részesülnek azok, akik Füst Milán műveit fordítják idegen nyelvre, illetve akik Füst Milán külföldi népszerűsítéséhez idegen nyelven rendszeresen hozzájárulnak.

A pályázatokat lehetőleg magyar nyelven **2011. szeptember 15-éig** kell beküldeni, a pályázó munkásságának bibliográfiáját mellékelve. A pályázat benyújtásához külön formanyomtatvány nincs.

Az MTA Füst Milán Fordítói Alapítvány tevékenységéről, az eddig ösztöndíjban részesültekről részletes tájékoztatást ad a www.fustmilan.hu honlap.

A beküldött pályaművek díjazására ünnepélyes keretek között – későbbi időpontban megjelölt helyen – 2011. november 25-én, pénteken délelőtt 11 órakor kerül sor.

A pályázatokat térítvevényes ajánlott levélben az Alapítvány levelezési címére:

Budapesti 1. sz. Ügyvédi Iroda Aliroda 1053. Budapest, Ferenciek tere 4. II/1. dr. Róder Edit kurátor részére, vagy elektronikus úton a dr.roder.edit@ugyved1.hu e-mail címre kérjük megküldeni.

Budapest, 2011. június 16.

46. KATONAI IRODALMI PÁLYÁZAT 2011.

A Honvédelmi Minisztérium, valamint a Magyar Írószövetség 2011-ben pályázatot hirdet a Rákóczi-szabadságharc befejezésének 300. évfordulója alkalmából **Rákóczi-szabadságharc** címmel.

A pályázat témája: Rákóczi Ferenc élete, pályafutása, szerepe a magyar történelemben, a szabadságharc eseményei.

A pályázatnak műfaji, stílusbeli, tartalmi és terjedelmi megkötöttsége nincs; a pályázaton kizárólag eddig meg nem jelent irodalmi alkotásokkal lehet részt venni; előnyben részesülnek azon alkotások, melyek bemutatják a XVIII. század had- és katonatörténelmét, a szabadságharc szerepét, jelentőségét, a magyar katonai erényeket és erkölcsöt, valamint Rákóczi Ferencnek a honvédelem érdekében végrehajtott kiemelkedő tetteit.

A díjak odaítéléséről szakmai zsűri dönt, a kiemelkedő alkotásokat külön- és nívódíjakkal, valamint pénzüsszeggel jutalmazzuk.

Az alkotásokat **kinyomtatva és elektronikus hordozón** is kérjük benyújtani, jeligével ellátva, **három példányban** postai úton kérjük megküldeni: **Magyar Írószövetség, 1062 Budapest, Bajza u. 18. Határidő: 2011. szeptember 30.**

A jelígehez tartozó adatokat (alkotó neve, lakcím, telefonszám, alkotás címe) **külön borítékban** postai úton kérjük megküldeni (a borítékon kérjük feltüntetni a pályázat címét: **Rákóczi-szabadságharc**): **HM Rekreációs és Kulturális Közhasznú Nonprofit Kft. 1143 Budapest, Stefánia út 34. Határidő: 2011. szeptember 30.**

Információ: **Oláh Klára** – e-mail: olah.klara@stefania.hu (telefon: 273-4193, mobil: +3630-828-0691) • **Varga Erika** e-mail: varga.erika@stefania.hu (mobil: +3630-828-0639)

TAKÁCS GÁBOR
Magyar fürdőélet

Egy rendhagyó kiállítás képeiből válogattunk a Magyar Napló jelen számába. A Magyar fürdőélet című tárlat májusban a budapesti Kogartban debütált, majd június közepétől újabb festményekkel kibővülve, irodalmi idézetekkel és mozgóképes installációval körítve a debreceni Modemben szerepel. A kiállítás azért rendhagyó, mert – bár tematikus anyagról van szó – nem kurátori ötletből fakadt a megvalósítása, hanem egy magányújtó házaspár kezdeményezéséből. Völgyi Miklós és Skonda Mária több évtizede aktív szereplője a hazai kortárs művészeti, műgyűjtői közegnek. A fürdőélet-kiállításához azonban nem a meglévő, több ezer darabos kollekciónkból válogattak, hanem felkérték a velük kapcsolatban álló művészeket, hogy fessenek képeket e nagyon sokféleképpen értelmezhető tematika mentén. Az eredmény minősége és változatossága azt igazolja, hogy ez a kézenfekvő, a kortárs művészetben mégis viszonylag ritkán alkalmazott téma bőven tartogat izgalmat a művészek – és a művészetbarátok – számára.

A válogatásban szereplő művek arról tanúskodnak, hogy a mai magyar festőket a kulturális és ikonográfiai hagyományok helyenkénti beépítése mellett leginkább saját koruk történeteinek elmesélésére indítja a fürdés, a fürdők tematikája. Breznay Pál vásznai a Széchenyi illetve a Lukács fürdő életét kísérő rituálékkal foglalkoznak: sakkparti a vízben, kártyaparti az asztalnál. A römizők portrészzerűen ábrázolt, valós szereplők, és *Ferenc a Lukácsból* is az: Kádár János egykori sofőrét legalábbis látásból mindenki ismeri, aki a budai gyógyfürdőt látogatja, és azt is tudni lehet róla, hogy egy sörért bármikor elmesél egy Kádár-anekdótát.

Hecker Péter *Apák vonatoznak a meleg vízben* című festményének szereplői lelkesen vagy éppen kényszeredetten vesznek részt a medencében zajló, nagyon is „kortárs” össznépi mókában. Hasonlóan korfüggők Radák Eszter munkái is – az aquafitness-órát ábrázoló képet például akkor sem nézhetjük XIX. századinak, ha a fürdő építészeti részletei a boldog békeidőket idézik. Galambos Tamás egészen más hangnemben, a szatíra eszközeivel ábrázolja a

sörözve-virslizve-csajozva strandoló „úriembereket”. Lóránt János Demeter képei (*Falusi fürdő*) kifejezetten plebejus miliót mutatnak be rengeteg humorral, mély emberismerettel, szociográfiai érzékenységgel. Király András *Gőzfürdő* című képén ugyanakkor az arcok alig látszanak, helyettük a testeket izzasztó gőzfüggöny a főszereplő.

Sipos Eszter tondója szinte piktogramokká stilizálja a felülnézetben ábrázolt uszodai jelenet szereplőit, akiknek „történetét”, mozgásait szaggatott vonalak jelenítik meg. Története(ke)t látunk Bognár Krisztina képein is, ám a

Hecker Péter: *Apák vonatoznak a meleg vízben*

Gyengém a kukorica című vásznon a vágy címben jelzett tárgya – elhelyezkedése és színe okán – sokkal fontosabb helyet kap, mint a háttérben lubickoló mellékszereplők. Ez a mű már átvezet a fürdés kapcsán az egyént központba helyező munkák csoportjához. Osgyányi Sára *Egyedül a medencében* című műve a víz, az úszás által kínált elmélyülésről, a „magamba feledkezés” érzéséről – no meg a

víztükör és a víz alatti látvány finom hullámlásának élményéről – szól. Nagy Kriszta képeinek már a címei (például *Fejes az Életbe*) is jelzik, hogy a művész – hogy is lehetne nála másképp – a fürdés tematikáját egyszerű ürügyként kezeli abban a nagy és soha véget nem érő kalandban, amit önazonosságának boncolgatása jelent a számára. Tamási Claudia pedig a fürdés utáni testápolás nárcisztikus élményéről: a bőr és a mosdószivacs intim kapcsolatáról mesél a válogatásban szereplő festményein.

Szemadám György alkotása ugyanakkor művészeti asszociációkon alapul. A Krisztus előtt félezer évvel született etruszk sírkamra-festménytől a XIX. századi francia festészet emblematikus alkotásaiig terjed az idézetek skálája, de a középpontba természetesen egy hamisítatlan Szemadám-madár került. Bukta Imre a saját környezetének, Egerszalóknak a motívumaiból építkezik; *Vidéki fürdő éjjel* című képén sajátos fényviszonyok mellett, egyfajta mesevilágként jelennek meg a napvilágnál olyannyira prózainak ható kabinok, uszodai berendezések.

Ezer szállal kötődnek tehát a mai szokásokhoz, helyszínekhez, élethelyzetekhez a kortárs művészek fürdő témájú képei – mégis szorosan illeszkednek abba a gazdag hagyományba, amelyet a téma évszázados, évezredek ábrázolási hagyományai jelentenek. Ember és víz „barátságának” mindig voltak és lesznek társasági, társadalmi dimenziói ugyanúgy, ahogyan a magány megélése, a meditáció vagy az erotikus tartalom sem választható el a fürdőkultúrától.